

شهر شرف.

اصحاب کرام

(رضوان الله عليهم اجمعين).

۱ نچی قسم

مشهور صحابه لارنڭ ترجمه احوال وحيانلرى، دين و دنيا لارنڭ،
حرکتلرى، اخلاق و معامله لرى حقهنده ترتيب ايدلمشدر.

پوخته ايله: ۴۶ تين.

دور تىچى طبع.

بهاى: ۴۰ تين.

Настоящій учебникъ допущень Управлениемъ Оренбургскаго Учебнаго Округа отъ 8 февраля 1916 г. за № 1409 къ классному употребленію въ русско-татарскихъ школахъ, мектебе и медресе.

قرانده «مارف» مطبعهسى ۱۹۱۷ يل.

Казань, Типографія „МААРИФЪ“

1917 г.

شهر شرف.

اصحاب کرام

(رضوان الله عليهم اجمعين).

مشهور صحابه لرنك ترجمه احوال وحياتلرى، دين و دنيا اشلرنده
حركتلرى، اخلاق و معاملهلرى حقتنده ترتيب ايدلمشدر.

دورتنجى طبع.

۱ نچى قسم

قزاند، «معارف» مطبعهسى ۱۹۱۷ يله.

КАЗАНЬ,

Типографія „МААРИФЪ“ М.-А. Мустафина

1917 г.

مقدمە

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) حضرتلى انسانلارنىڭ ايسىڭ كاملى، اصحاب كرام (رضى الله عنهم) حضرتلى دە انسان كاملەنىڭ نىونە ومثاللىرى در. آنلر اسلام تارىخىدىنمىنە دىڭل، بلىكە حىيات وانسانىت تارىخىدىنمىنە دە بىرنىچى اورنىنى اشغال ايلەر. آنلارنىڭ طبيعتلىرى عالى، قىلبلىرى صاف، اخلاقلىرى گوزەل، انسانىتلىرى كاملى ايدى. قرآن كرىمىدە (كىتىم خىرامە اخرجىت للناس) دىيۇب، دىنياغە كىلىش ملتىرنىڭ ايسىڭ خىرلوسى اولولرىنى خىر بىرمىش وكوب اورنلردە آنلارغە ايساررگە قىزىقىرمىش. ھىد، (والذىن اتبعوهم باحسان رضى الله عنهم ورضوا عنه) دىيۇب آنلارغە ايساررگان كىشىلارنىڭ ايسىڭ طوغرى يولە اولۇب، جناب حقنىڭ آنلردن، آنلارنىڭ جناب حق دن راضى بولمىقلىرىنى آڭلاتىشىر. رسولە اكرم حضرتلى دە، عمومى وخصوصى صورتدە، آنلارنىڭ اعمال ھىركىتلىرىنى مدح ايدۇب، ھىدىت شرىقلر سويلەمىشىر.

اسلام دىنىن واسلام روحن يىخىشى آڭلامق، چىن مىسلمانلارنىڭ نىچوك ايدكىنى يىخىشى توشونىك ايدىچون، بوللارنىڭ تىرجىمە ھاللىرىنى بىلىك ضرورد. بو كىسە مىسلمان اولۇب دە، پىغمبىرنىڭ وصحابىلرىنىڭ احوالىنى، دىن ھىيات اشلىرىدە آنلارنىڭ كىدىشلىرىنى يىخىشى آڭلامارسە، اول كىسەنىڭ دىنىنى آڭلاوى وسنت ايلە عمل ايدىوى نافىس اولەدر.

بىيوك ذاتلارنىڭ، خصوصا اصحاب كرامنىڭ احواللىرى، ايسىڭ بىيوك اخلاق درسلىرى اولدىغىدىن، بوللار، اخلاق وتىرىبە جەھتتىنمىنە ايسىڭ ئاقىدەلى علملردىر.

مىسلمانلر قرآن، ھىدىت ايلە عمل ايدىۇب، رسول الله واصحاب كرام بولمىلە ھىركىت ايتىكان وقتلارنىدە، اخلاق وكىمالات انسانىيە جەھتتىن ايسىڭ بوقارو ھىجەدە اولمىقلىرى كىبى، حىيات جەھتتىنمىنە فوق العادە اقبال وتىرقى دە اولۇب، كامل شوكت ايلە بتون ملتىردن اوستون، ھەبەسىنە ھاكم روشىدە اولۇب ياشىلر، بتون اطرافلارنىدە اولان پادشاھلر آنلردن قورقوب، آنلارنى احترام ايدىۇب تورلر ايدى. مىسلمانلارنىڭ بواشلىرگە اھىمىتلىرى كىمىوب، عصر سعادىتىن وتارىخىدىن غىفاتلىرى نىسبىتىدە، دىنلرىنە تورلى بدعتلر قاتناشە باشلادى. ھىتلىرى توبىان، روھلىرى توشونكى، دىيانىتلىرى ضىعفى، حىياتلىرى انقراض غە يوز توتدى.

اگر دە خلىقنى آراسىڭ قرآن ھىدىت، سىروقتارىغ علملرىنە اھىمىت آرتسە، وعظىلدە دە اصلىز اكىدەتلر اورنىنە رسول الله سىرتى، اصحاب كرام احوالى سويلانسە، شا كوردلرنى دە لوشبو روھدە تىرىبە ايدىرگە اھىمىت بىرلسە، بلىكە روھلىرىنىڭ صاف لانووينە، دىننى درست آڭلاولرىنە، ھىقىقى مەناسىلە مىسلمان اولمىقلىرىنە سىب اولور، دىن دە اولان

بىدعتلرنىڭ، حيات اشلىرىدە اولان غىپالارنىڭ بىر قىسمى آڭلاشماقچىلىق ئىدى. اوشبو كىتابدە اسلام فائىدەسىنە كۆپ خىدمەتلىرى سىقتا ئىتكەن، وەر جىمە كۈن خىتبەلەردە اسملىرى اوقۇلمىقىدە، وەر مىسلمان آغزىدە سۆيلىنمىگەن اولان اياڭ مشهور صحابىلارنىڭ تەرجىمە، حاللىرىنى، دىن وحيات اشلىرىدە نىچىك حركەت ايتىدىكلىرىنى، اعمىادلى تەفسىر خىدەت، سىر، تارىخ وادىيات عربىيە كىتابلىرىدىن اقتىباس ايدىلىدى، تورلى كىتابلەردە اولان مەھم واقىئەلەرىنى بىرەرگە جەمەع ايسالدى. فقط بۇندە يازمىش نىسەلەردىن آلتىنچىق عربىلەرنى، اصحاب احوالى ايلە خىزىرىگى مىسلمانلارنىڭ حاللىرى بىر بىرىنە تطبىق ايدىت چاغشىدۇرۇپ قازاۋى، اوقۇچىلار اختىيارىنە قالدۇردى.

وما توفىقى الا بالله.

ش شرف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ابوبکر الصديق (رضی الله عنه)

رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) حضرتلارینک برونچی خلیفه سی، اصحاب و خلفا راشدین نیک افضلی، عشره مبشره نیک (۱) برونچیس بولوب، الوقلردن برونچی اولارق اسلام ایله مشرف بولدی. اول وقتک ۳۸ یاغشک ایدی. بو محترم ذات نیک اسمی عبد الله، کنیه سی ابوبکر بولوب، آناسی عثمان (ابوقحافه) بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مره در. آناسی سلمی (ام الخیر) بنت صخر بن عمرو بن کعب در. آنا و آناسینک نسیب لری، رسول اکرم حضرتلری ایله، مرده قوشیله در. حضرة ابوبکر همه آنا آناسی کنیه لری ایله معروف لدر. آناسی نیکه، آناسی مکه فتح ایتولگان کونده اسلام قبول ایتکان ایدی. مکه فتح ایتولگاچ، حضرة ابوبکر کوزلری صوفرا یغان شیبخ فانی بولغان آناسون بتا کلاب رسول الله حضورینه آلوب کیلگان، شول وقت رسول الله رایه کورسه توب: «قارت کشینی

(۱) عشره مبشره (اون سوینچلی کشی دیکر) رسول اکرم حضرتلری بر مجلسه اون ذاتنک اسمن ذکر ایتوب جنت ایله سوینچ ویردیکندن آنلر «عشره مبشره» اسمیله معروف اولمشلدر. اسیرلری اشبولدر: «ابوبکر، عمر، عثمان، علی، زبیر، طلحه، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابی وقاص، سعید بن زید، ابو عبیده بن الجراح» بوللردن باشقه حضرت حمزه، عباس، حسن، حسین، خدیجه، عائشه، فاطمه، عبد الله بن مسعود کبی جنت ایله سوینچ ویرلگان بر نه قدر ذاتلر وارد.

مشقتلاب موندە آلوب كېلىگانسىز، ايوينه اوزم بارغان بولور ايدىم». دىگان انارقه فارشى حضرة ابوبكرده: «سز بارودن آنڭ كىلووى آرتوغراق» دىب جواب وىرگان ايدى (۱).

حضرت ابو بكر قريشنىڭ الوغلىرىدىن، عربلرنىڭ نىسب وتارىغلىرىن ايك يىغشى بلوچىلردىن، آرالرىندە ايك اشانچىلى، نفوذلى بر ذات ايدى. «خىر اچمىك، مرؤت، انسانىت گە ضرر ايتە» دىب جاهلىت وقتىدىن اوق خىر اچمىكنى اوزىنە حرام ايتكان ايدى. ياش وقتىدىن اوق سوداگر اولوب، كىوم وكىوملك لىر (قىزىل مال) ايله ساتو ايتە، ساتو اچپون براق بىرلىرگە، شام وبىمىن طرفلارنىنە كىروان ايله سفر ايتە، قريشنىڭ الوغ بايلرىدىن سانالا ايدى. رسول اكىرم حضرتلىرى دىنگە دەوت ايتەرگە باشلاغاچ، حضرت ابوبكر هىچ توفىسىز ايمانقە كىلگان وحقىقتىنى بىك تىز آڭلاب دىننى قىبول ايتكان؛ رسول اللەدە، برىنچى اولەرق، حضرت ابو بكر كىبى عقللى، نفوذلى بر ذاتنىڭ ايمانقە كىلوپىدىن غايت درجە مەنون بولغان ايدى.

حضرت ابو بكر بوندىن باشقە واقەلەردەدە (خصوصا معراج دە) رسول اللە طرفىدىن خىر وىرلىگان حقىقتلىرىنى هىچ توفىسىز تصدىق ايتدىكىدىن ھىك ھىك، سوزىندە وفەلئىدە صدق وتوغرىلىق غەلەلەرىشىدىن، ظاهراً وباطناً صادق بولدىغىدىن «صدىق» دىب لقبلا نەشىد. بىك راستلاوچى، بىك طوغرى دىكىكر. اسلام دىننى قىبول ايتدىكىدىن سوڭرە بتون بايلغىن، بتون فىكرىن شول بولغە صرف ايتەرگە باشلادى. دىنيا وآخىرىندە سعادت شول بولغەنە ايكانىن آڭلاب، اوزىنىڭ دوستلىرىن، قريش خلقىنىڭ انصافلى توغرى فىكرلىرىن ايمانقە قىزىقدىرە باشلادى. عثمان بن عفان، زبىر بن العوام، عبد الرحمن بن عوف، طلحة بن عبىد اللە، سعدىن ابى وقاص كىبى كوب الوغ ذاتلىر آنڭ دلالتى ايله ايمانقە كىلدىلر. اوشبو بولغە كوب خىدمت ايتدى. نە قدر آخىرلىقلر كورسەدە، اجتهادىنە، اسلام اچپون طرشوبىنە اصلا كىمچىلىك كلتورمىدى. ايك آخىر وقتلردە، رسول اكىرم حضرتلىرىنە

بولد، دشمانلىرى آلدندە قالغان بولدى. اياك قاتىلىق وقتلرندە اوزندن آرتق رسول اللهنى خاطرده توتدى، اوزندن كو برەك آنى فايغورتدى. مەككەدە برنچى مرتبه اولارق مشركار جبولاشينه باروب اسلام دينى حقندە خطبه سويلادىكندە، حضرت ابوبكرنى هوشى كيتارلك ايدوب قيناغانلار وجراتلە گانلار ايدى. بر آز وقتدىن سوگروە هوشينه كېلىگاج برنچى سوز اولارق: «رسول الله ملامتى؟» دېي يانندە اولان آناسندن صورافان ايدى.

ايمانغە كلدېكندە قرق مەككەدەرم (برروايتدە قرق مەككە آلتون) آتقەسى بار ايدى. شوندىن اوتوز بېش مەككى، رسول الله و مسلمانلار ايچون صرف ايتدى، مشركار طرفندىن غدا بلانماقندە بولغان مسلمان قللىرى صاتوب الوب آزاد ايتدى. مەدينە گە هجرت وقتندە مالى بېش مەككە قالغان ايدى. مەدينە گە هجرت وقتى ايرشكاج، رسول اكرم حضرتلرى اوزينه بولداشلق شە، اياك اشانچلى، اياك فدائى بولغان دوستى حضرت ابو بكرنى قبول ايتكان وياشرن صورتدە مەككەدن بر ابر سفر ايتكانلار ايدى. مەككەدن چقوب غارده تور دقلرندە و مەدينە سفرندە، رسول الله غە حضرت ابو بكر بېك كوب خدمت ايتدى. بېك فدا ئېلك لار كورسەتدى. حنى حضرت عمر: «ابو بكر نك هجرت كېچەسى، عمر نك بتون غە ندىن خېرلېرە كدر» ديدىكى منقولدر (١).

مەدينە گە كلد كدىن سوگروە، رسول اكرم حضرتلرېل بولكندە، مەه صوغشلىردە حاضر بولغان، فوق العادە جسارت كورسەتوب آغراق وقتلرندە ثبات ايتكان، احد وحدىبىه صوغشلىرندە، رسول الله حضورينه كېلوب، ئولگانچى اسلام ايچون طرشاچاغينه بيعت بېرگان ايدى. مەدينە گە هجرتدىن سوگروەدە همان تجارت ايل مشغول بولدى. وارداتى كوب بولدىغندىن مالى ايلدە كوب ياردم ايتە ايدى. مەدينەدە برنچى مسجد

بولغان رسول الله مسجدنك اورنى، حضرة ابوبكر آفجه سبل صانوب
النگان ايدى.

تبوك صوغشىنه چقد قده، رسول اكرم حضرتلرى، ياردم ايتەرگه
قزىقدروب اثرلى وعظ سويلاگان ايدى. شول وقت حضرة ابوبكر،
قولنده بولغان بتون مالن (دورت مك درهم) رسول اللهغه كيتردى.
«جماعتلرىگه نه فالدردك؟» ديدككندە «الله ايله آنك رسولن» ديب
جواب ويردى. سوكره حضرة همر يارقى مالن كيتردى. «جماعتلرىگه
نه فالدردك؟» ديدككندە «بئنه شول قدر» ديب جواب ويردى. همدە
حضرة ابوبكرنك اعانه سون كوروب: «ابوبكردن آرتوغراق اعانه ايتهم
ديب كيلگان ايدم. بو كون دن سوك آنك ايله اوزشمام» ديدى (۱).
بىر وقت رسول اكرم حضرتلرى ده: «بزگه بخشىلق ايتكان
كشيلرنك ابوبكردن باشقا سینه مكافات ويردك. ابوبكرنك انعام احسانينه
قيامت كوننده، الله تعالى مكافات ويره چك. بگا، هيچ كم نك مالى، ابوبكر
مالى قدر فائز كيترمەدى» دېمىشدر (۲) بونى حضرت ابوبكر ايشتمككە،
مبارك كوزندن باشلر بىنى آغزوب، «يار رسول الله! اوزمە مالك سز نك در»
دېهش ايدى (۳).

خلافتى: رسول اكرم حضرتلرى وفات بولغاچ صحابه لار
جيولوب، مشاوره ايتوب، حضرة ابوبكرنى خليفه ايتوب سايلاديلر.
برنچى حضرة همر، سوكره باشقا صحابه لار بيهمت ايتدیلر. خليفه اولدقن
سوكره، رسول الله وقتندەغى كىي خلقنى تدبير ايتەرگه، كيچه كونز
خلق ومليت مصلحتن فايغورتورمه كرشدى. الوغ صحابه لارده هر وقت
آگا ياردمه بولديلر. ابو عبیده بن الجراح حضرتلرى بيت المال ناظرى،
حضرة همر فاضيلقنى التزام ايتدى (۴). حضرة عثمان، حضرة

(۱) ترمذى ج ۲ ص ۲۹۲ (۲) ترمذى ج ۲ ص ۲۹۰، مشكاه ج ۲ ص ۴۵۷

(۳) اسدالغابه ج ۳ ص ۲۱۸. (۴) عصر سعادتده اصحابنك انصافى، بربرينه محبتى،
طوغريلق ايچون طرشولرى شول درجهگه ايرشكان ايدى كه حضرة همر قاضى بولغاچ بر
يلغه قدر ايكي آدمده نزاغلاشوب كيلمهگان ايدى. تاريخ الكامل ج ۲ ص ۱۶۱.

على، زيد بن ثابت (رضى الله عنهم) كاتب بولوب خدمت آيتديلر. حضرة ابوبكر همه اشلارنى اوشبو ذاتلر كى اشلكلى، تدبيرلى كشىلرگه تابشورسده، لىكن اوزى هر وقت تىكشوررب، همه اشلارنىك نيچوك بارغانن بيلوب توره، يتوشمگان اورنلارنى اصلاح ايتەرگه طرشه، باى فقير، اير، خاتون همه سينك حاللارنى قايقورتى: «بر آدم مظلوم بولسه قيامتده مسئوليتى ميكا بولور» ديه ايدى.

لىكن حضرة ابو بكر خليفه بولغانده، رسول اكرم حضرتلارنىك وفات كونلارى اولديغندن خلقنى قايقو قاپلاغان، آنىك اوستينه اهالى آراسنده تشويش باشلانغان ايدى. اطرافده بولغان بعض عربلر، قريشلارنىك گنه باش بولوينه حسد ايتوب ياكه رياستگه قزيغوب

مَسِيَمَةُ الْكِتَابِ، طَلِيحَةَ الْأَمْدِي، أَسْوَدَ الْعَنَسِيِّ، سَجَّاحَ كَبِيْرٍ لِرِ
پيغبرلك دهوى ايتنه باشلاديلر. بعض خلقلر آنلارغه ايارديلر. بعض قبيللر اسلامنىك بعض حكملرن آغرسينوب، نماز او قوساقه زكات و يرمابيز ديب زكات و يرمكدين تارتيديلر. بو فتنه دن مكه و مدينه خلقى و بر نيچه قبيله گنه سلامت قالدى. بوگذا ارتداد واقعهسى ديرلر. بو واقعهنىك تدبيرنىك اصحابنىك الوغلى ده آبدراب قالدى. شول وقتده حضرة ابو بكرنىك كامل عقللى، تدبيرلى، نيندابين آخلاق و زور فتنه بولسه ده آبدرامى، قوشامى تورغان چن متانتلى، چن داهى ايدىكى، سياستكه ماهرلىق جهتندين ده اصحابنىك ايىك الوقسى ايدىكى ظاهر بولدى. اوشبو مشكل اشلارنىك آخريته باروب چيقدى: «رسول الله وقتنده و يرگان بر كجه بالاسون غنه و يرمه سهرده، يالكز باشم قالسامده، فولده قلىچ توتارلىق حال بولغان مدتده صوغشه چقمن» ديب اعلان ايتدى. اون بر ذاتنىك قوماندده سنده هر طرفه عسكرب يياروب هر تورلى اختلاف وقتنه لرنى باصد يروپ اسلام عالمن طنجلاندردى. اگرده حضرة ابوبكر (رضى الله عنه) بو طوفرده آزغنه يومشاقلىق ياكه آفرىلق كوسترسه، اهل اسلامنىك حالى غايت خوفلى، ياكيدىن بر اتفاقه جييلولرى مشكل بولاچق ايدى. اوشبو

خصوصه ابن مسعود حضرتلری «جناب حق بزرگه ابوبکرنی ویرمگان بولسه هلاک بولا ایدک» دیمشدر (۱). حضرة همر اوشبو واقعه دن صوگره، حضرت ابوبکر حضورینه باروب باشندن ابوبکان وشول خدمتلی ایچون تبریک ایتکان ایدی. ارتداد واقعه سون سویله دکده: «ابوبکر نك شول وقتده بولغان بر کونی عمر نك بتون عائله لرندن خیرلبرهك» دیمشدر (۲).

حضرة ابوبکر بو واقعه دن صوگره فایت اجتهاد وتدبیر ایله حرکت ایتوب، تورلی فرقه لرنی بتروب، بتون اهل اسلامنی بر نقطهغه ویر فکرگه جیدی. اداره اشلارنده بعض ترتیبلر یاصادی. اهالی نك فکرنه خارجی اشلر ایله مشغول ایتدی. شام وعراق طرفینه عسکر یباروب بایتاق یرلر فتح ایتولوب اسلام مملکتینه قوشلدی، واسلام دینی نك تارالوینه واورنلاشووینه کوب خدمت ایتدی. حضرت عمر وقتنك بولغان فتوحات نك نیگزنی فورلیدی.

حضرة ابوبکر خلیفه لك وقتینه قدر تجارت ایله معیشت ایتنه، زکات وصدقه ماللری آشاونی، باشقه لرغه یوک بولونی سویبی ایدی. حتی بر مرتبه بالغشلق ایله صدقه دوه سینك سوتن ایچوب، بیلدکدن صوگره شول سوتنی ده قوصقان ایدی. خلیفه بولغاچده بازارغه یوروب کسمب ایتوب فارادی. فقط تجارت ایله مشغول بولدقده، جهامت وملت خدمتلینه کیمه بیلک کیلو اهتمالی بولدیفندن، الوغ صحابه لر نك کیکاشی ایله بیت المالدن اوزی هم جماعتلری معیشت ایتهرلك قدر وظیفه تعیین ایتولدی. جمع قرآن: خلیفه وقتنده، حضرت ابوبکر نك الوغ خدمت لرندن بری «جمع قرآن» اولمشدر. رسول الله وقتنده قرآن کریمنی هر کم کوکلدن حفظ ایتنه، صحابه لرده بری ایکنچیسنه اوگراتوب طورالر ایدی. گرچه رسول الله هر بر اینگان آیتنی یازدره وارسه ده، لکن اول

(۱) فتوح البلدان للبلاذری ص ۱۰۱. (۲) کنز العمال ج ۶ ص ۳۱۳.

يازولر تورلى اورنلرغە ئارالغان، بعضيلرىنىڭ ضايىع بولۇۋى احتمال
ايدى. رسوللەنڭ اوز حضورىدە قرآن اوگرەنگان صحابەلرنىڭ بايتاھى
صوغىشلردە شەھىد بولغان ايدى.

شونلرنى خاھەرگە آلۇب، حضرة ابوبكر، الوغ صحابەلرنىڭ
مشورقى ايله، زيد بن ثابت الانصارى (رضى الله عنه) دىن بر مصحف
شريف يازدردى. حضرة عثمان خليفه وقتىدە، شول مصحف شريف دىن
رسم خط و تىپلارنىدە دقت ايتۇب، نىسخەلر يازدۇر ب تورلى طرفلرغە
تاراندى. اختلاف ياكە شەبە بولمىدە شونلرغە مراجعت ايتەلر،
مصحفلىرىنى شوندىن توزاتەلر، ياكە شوندىن كوچۇرۇپ آلار ايدى.
برنجى مرتبە جىۋب يازدۇرۇچى بولمىدىن حضرة ابوبكرنى، نىسخەلر
يازدۇرۇپ تاراندىن حضرة عثماننى «جامع القرآن» دىب ذكر ايتەلر،
قرآن جىۋۇچى دىمىكەر.

شمائلى: بىك مهابت، آق توسلى، اوزونچەراق بويلى، آرىق،
توگاركە ماڭلايى آزغىنە آلفە چىغۇب، كوزلرى باتۇرراق تۇرە ايدى.
عقلى، عالى طبيعتلى، وقارلى، تدبىرلى، مەرحەملى، نچكە كوڭلى، كىڭ
خلقى، خوش مجلسلى، تواضعلى؛ شونلر ايله برابەر پۇرەكلى،
غايەت طوهرى، تۇتۇغان اشىدە ئىبانلى، مئانتلى، ئورنىدە كورە پۇمشاقلىق،
اورنىدە كورە قاتىلىق وغىرت ايله تدبىر ايتەرگە ماھر ايدى. ھەرتورلى
خلقىڭ رۇھلرنى وكشىنى ايك يىشى تانۇچىلردىن بولۇب، قىلغان
تدبىرلرى، اويلاغان فىكرلرى غايەت توھرى ومقبۇل بولۇب چىغە ايدى. سوز
سويلەرگە ماھر، سوزنى بىك اويلاپ آز سويلى، سوزى شول قدر
اثرلى، شول قدر دلىللى توبلى ايدى، كە بىتون خلقنى شاو كىلتىرلك
مىسئەلرنى بر ايكى سوز ايله حل ايتە ايدى. صلە رھم ايتونى،
قوناق صىلاونى، بلا قضاغە اوچراغانلرغە ياردم ايتونى سۇه ايدى. اخلاق
معاملەلرى جەھەتتىن رسوللەغە بىك اوغشادىغىدە، اصحاب آراسىدە
رسوللەدىن سوگرە، ايك محترم ذات سانالا ايدى.

بايلىغى بىخىشى، وارداتى (كېلورى) وغادىلىرى كۆپ بولسىدە تىكلەنسەن مەبىشت ايتە ايدى. مەدېنەدە ايكى اورنىك يورتى زىرلىرى بار ايدى. بون ايله بىفەك دىن قاتشىدىر بىر بىر بولغان كېوم كېمە، بىخىشى آطلار طوتە ايدى. ھىجرتىن آلتىنچى سەنەدە بىر نەچچە مرتبە اولارەق، آطاوز شەردى قىلىندە ھىجرتىن بىر كۆنك آطى اوزوب مكافات آلفان ايدى (۱).

ھىكەلىرى: ھىجرتىن بىر كۆنك ايتودە بىك احتىياطلى، بىك صافلانوب اش قىلە؛ بىگرە كە شىرىعت و عدالت گە آچىق خلاف اولدۇق، كىشى گە جزا وىرەمەكەن صافلانە ايدى. بىرە اش ھىقندە ھىكە ايتەر گە طوغرى كېلسە، آشغوب ھىكە ايتماي، بىلكە اول تىكەشورە ايدى: شول واقە ھىقندە قرآن دە بىرە ھىكە بولسى، شونك ايله ھىكە ايتە؛ آندىن تابىماسە رسول اللەنك سىنتلىرىن تىكەشورە، وشونك ايله ھىكە ايتە؛ آندىن دە تابىماسە، صحابە لردىن: «فلان تورلى مسئلە واقە بولدى. شول ھىقە رسول اللەنك نىچوك ھىكە ايتكاشن بىلە سەنمى؟» دىب سوراشە؛ اگر سوراشوب بىلسە: «الھەدللە، آرامزدە رسول اللەنك سىنتلىرىن صاقلارغە طارشە تورغان كىشىلەر وار» دىبە اللەغە تشكر ايتە؛ اگر آلاي دە تابىماسە اصحابنك الوغلىرىن و بىخىشىلرىن جىوب: «اوشبو واقەدە نىچوك ھىكە ايتەر گە نىبوش؟» دىب كىتكاش ايتە، شوندىن سوكرەغە ھىكە ايتە ايدى (۲). رسول اللەنك غلبىغە سى بولوب، بتون اهل اسلام آنك اشارە سېنە گنە قاراب تورسەدە، اوز فكري ايله گنە ھىكە ايتماي ايدى. ھىجرتە ھىجرتە اوشبورە وشىدە ھىكە ايتە ايدى. فقط قرآن ھىدېتە تابىماسە ھىجرتە ايو بىكرنك ھىكەلرىن تىكەشورە؛ اول دە ھىكە ايتەمەن بولسى مەسلەمانلرنك الوغلىرىن و عقليلرىن جىوب كىتكاش ايتوب، سوكرە ھىكە ايتە ايدى. ھىجرتىن بىر كۆنك قرآن اوفورغە بىك اخلاصلى بولوب، قرآن اوفورغە باشلاسا

آنده بولغان حکمتلردن لندتلنوب، قیامت حاللردن اثرلنوب یغلی یغلی اونی، هر تورلی حکمتلرنی قرآن دن آکلارغه طرشه ایدی. حضرت ابو بکر حدیث روایت ایتوده برنچی احتیاطلی ذات بولوب، رسول اکرم دن سوک توروی ده آز بولد یغنده فقط ۱۴۲ حدیث شریف روایت ایتمشدر.

رسول الله ایله آدابی: رسول اکرم حضرتلرینه فوق العاده اخلاصلی واحتراملی، تاوشم رسول الله تاوشندن قونلی بولماسون دیب آنک حضورنده آقرن غنه سویلی، شریعتدن قل قدر آیرلی، هر تورلی بحشیقلرنی اشلرگه اجتهاد ایته، رسول الله ناک امرلرن و اشاره لرن برینه یتکررگه بتون طافتی ایله طرشه، کوب وقتده، رسول الله ناک مبارک اسمن ذکر ایتدکده، کوزلردن یاش کیله ایدی. بر وقت: «بارسول الله! اوزمنی ئولتوررگه بیورساک (رضاک شونده بولسه) البته اشلار ایدم» دیب اینکان ایدی.

آط یا که دوه اوستنده وقتده برر نرسه سی توشسه اوزی توشوب آلا ایدی. بر وقت: «بیورساک اوزم آلوب و برر ایدک» دیدکارننه «دوستم رسول الله (صلی الله علیه وسلم) کشیدن هیچ نرسه صوراماسقه بیوردی» دیشدر (۱)

بر وقت بر قبیلده اختلاف بولغاچ رسول اکرم حضرتلری، کیلشدررگه اوزی بارغان. نماز وقتی ایرشکچ حضرت ابو بکرگه اویوب نماز اوفورغه کرشد کلرنه، رسول الله ده قایتوب نمازغه کیلگان. پونی حضرت ابو بکر بیلدکده (رسول الله اورننه توررغه اشاره ایتسه ده) آرتقه چینگگان. نماز دن سوگره رسول الله: «ای ابوبکر! نیچون امام بولوب نماز اوفوتماک؟» دیدکنده حضرت ابو بکر: «رسول اکرم حضرتلری حضورنده، ابوعبافه بالاسینک امام بولوی باراماز» دیشدر (۲)

(۱) مسند احمد ج ۱ ص ۱۱ (۲) صحیح بخاری ج ۱ ص ۸۰، ج ۲ ص ۶۹

حضرة ابو بكر نك بر قلينه آچولانوب، لعنت اوقوغان رسول الله
ايشند كده: «صديق بولوب لعنت ده اوقيسزمي؟ بواش يارى تورغان
اش توگل» ديگان. حضرة ابو بكر تپوشسز سوز سويلگانن آكلاب
كفارتينه مذکور قلنى آزاد ايتكان، همد: «يار رسول الله! بوندين سوكره
بواشنى اشلهم» ديگان ايدى (۱).

بر كون رسول اكرم حضرتلرى، صعاپلرگه قاراب: «آرا كزده
بر كون روزه بولغان كشى بارمى؟» ديد كده، حضرة ابو بكر (رضى الله
عنه): «بن روزه» ديمش. «بو كون جنازهغه حاضر بولغان كشى بارمى؟»
ديد كده، حضرة ابو بكر. «بن حاضر بولدم» ديمش. «آرا كزده بو كون
مسكين لرگه، محتاج لرفه احسان ايتوچى بارمى؟» ديد كده، ينه
حضرة ابو بكر: «بن احسان ايتدم» ديمش. «بو كون آورو حالى
صورارغه بارغان كشى بارمى؟» ديد كده ينه حضرة ابو بكر «بن باردم»
ديمش. سوكره رسول اكرم حضرتلرى: «بو صفتلر جيولغان ذات جنت گه
كرور» ديمش (۲) (ايكنچى روايتده، بو صفتلر جيولغان ذاتنك
گناهلرى عفو ايتولور، ديمشدر.)

بر كون مسجدده جماعت نمازى اوقولغاچ، بر كشى كيلوب
بالغزى نماز اوقورغه كرشكان. رسول الله: «آرا كزده بوگا صدقه
ويروچى، آنك ايله ده نماز اوقوچى كشى يوقمى، اول كشى ده جماعت
نمازى اوقوغان بولور ايدى» ديد كده حضرة ابو بكر توروب، آنك
ايله ده نماز اوقومشدر (۳).

عدالت و تقوالغى: سوزنده فعلنده بيك طوغرى بولوب، هر وقت
اوزى و باشقلر خصوصنده طوغر يلقغه طرشه، بو يخشى كشى ديوب

(۱) احياج ۳ ص ۱۰۲ (اصحاب ويخشى سفلر اوزلرينه مناسب بولغان بر
اش اشلهسلر، شوگا كفارت بولمازى ديه آرتندن اوق بر يخشيلق اشيلير، حتى برر
كشى نك غيبتن سويله كده، آنك بعض يخشيلقلرن سويلير ايدى).

(۲) صحيح مسلم ج ۱ ص ۲۸۱ ج ۲ ص ۲۳۱ (۳) مراسيل ابى داود ص ۶

آرتق رهايه ايتماي، بو بهان كشي ديوب ظلم قيلمای، بلكه هر كم نك خاطرندن ده عدالتي آرتوغراق كوره ايدى. غايت عفتلى قناعتملى بولوب، بيت المالننى غايت صافلاب توته، آنده بولغان آقچه لر نك اورونسز صرف ايتولولرندى، بيگره كده اوز فائده سينه تونولويندن بيك قورقه ايدى. عراق طرفنده بسر پر فتح ايتولك كده، شونده غنى خلقلر، فارس پادشاهلرى ايله بولغان عادتلىرى بويىچه، اول طرف نك قومساندانى اولان خالد بن الوليد حضرتلرينه هديه لر كلتورگانلر، حضرة خالد بوهديه لرني غنيمت ماللىرى ايله برلكده حضرة ابوبكر گه يبارگان. حضرة ابوبكر (رضى الله عنه) بوهديه لرني قبول ايتوب، شول بر خلقينك جزيه (تولو) لرينه حسابلاغان، خالد بن الوليد گه ده: «جزيه لرندن شول هديه لرى قدر قيمتوب آل» ديب خبر ايتكان (۱)، تعيين ايتلگان جزيه اوستينه هديه لرده آلونى عدالت و تقوالقغه خلاف تابقان ايدى.

بر وقت حضرة ابوبكر نك خاتونى حلوا آشارغه قزيغوب، بيت المالنن كبلگان وظيفه لر ينك بر مقدارن جيبه بارغان. بر نيچه وقتدن سوكره، جيبولغان آقچه غه خاتونى حلوا آلورغه قصد ايتكده، حضرة ابوبكر آقچه نى آلوب بيت المالغه طابشرغان ده: «بز، معيشت ايتيرك قدر گنه وظيفه آلورغه بولغان ايدك. آرتوغراق الغانمز ايكان» ديگان، همده خاتونى جيفان مقدارنى وظيفه سندن قيمتوسكان، وشول وقتقه قدر آرتق تونولغانلرني اوز مالندن توله گان ايدى (۲).

حضرة ابوبكر وفاتى وقتنده قزى حضرت عائشه (رضى الله عنهما) نى چاقروب: «اى قزم مين اوفات بولغاچ مالونك حسابن قارا. خليفه بولدندن سوكره مالنز آرتقان بولسه شونى، همده بيت المالنن آلغان آقچه غه آلنمش نر سه لرني وشول اوستنده گى كييومينى ده ميندن سو كغى خليفه گه تابشر، مسلمانلر نك خدمتلىرى ايله مشغول بولديغومده آنلر ايله فائده لندك.

(۱) تاريخ ابن الاثير ج ۲ ص ۱۵۰، (۲) تاريخ ابن الاثير ج ۲ ص ۱۶۲.

شول یتار» دیمش. وفاتنده بو نرملرنی حضرت عمرگه تابشردفلرنده مبارک کوزلرندن بورتوک بورتوک باشلرن آغزوب: «جناب حق ابو بکرگه رحمت اینسون. سوز ایتورگه هیچ اورن فالدراسی کیلمگان. اوزندن سوکفی خلیفه لرگه آسات توگل» دیمشدر (۱).

تواضع و مرهمتی: تواضعی، مرحمتلی بولوب قول آستنده بولغان بتون کشیلرنی اوز جماعتلری کبی فایغورته، فولندن کیلمگان قدر همه سینده یاردم ایته، هیچ وقت الوغلا توب تورمی ایدی. خلیفه بولدیغنده مدینه گه یاقین صنع اسملی بر برده توره، کوب کونلرده یایاو، بعض کونلرده آط ودوه ایله مدینه گه کیلوب، کون بوینچه شونده توروب، جماعت اشلری، ملت مصلحتلری ایله مشغول بولا، فقط کیچ یستودن سوگره غنه فایتوب کیمه ایدی.

تواضعی شول قدر ایدی که خلیفه بولدیغده، برنجی خطبه سون: «ای جماعت! سزگه امیر بولوب صایلاندم. آرا گزده خیبرلوگز توگلمن. اگر یاغشی بول ایله بارسام، بگا یاردم ایتوگز. اگرده یمان بولغه کرسه م تنبیه ایتوگز، توز اتسکز» دیب باشلاغان ایدی. خلیفه بولدیغدن سوگره، برنجی اشی، رسول الله طرفند حاضرلنگان اسامه عسکرینی شام طرفینه اوزانق بولدی. اسامه نی آطقه مندیروب اوزی یایاو اولارق اوز اتوب پیاردی. اسامه: «سینده آطقه بین، یا که مینده آطین اینه یم» دیسه ده حضرت ابو بکر برینی ده قبول فیلمای: «الله یولنده بر آز بولسه ده آدوملر صرف ایدلسون، آیاقلارم طوزانلاسون» دیه جواب ویردی. بر وقت بر کشی کیلوب: «السلام علیک! یا خلیفه رسول الله» دیدکده، حضرت ابو بکر: «بو قدر کشی آراستنده بنی گنه حاصلاب سلام ویره سگمی؟» دیمش. (نیچه میلیون خلقنک خلیفه سی بولسه ده اوزنگنه رعایه ایتونی یارانماغان. السلام علیکم دیوب همه سینده سلام ویررگه تیوش ایدی دیه آکلانقان).

مدينه ده بر محتاج صوفر قارتچق غه كچه لرده حضرت عمر باروب ياردم ايتنه ايكان. كوب وقت اوزندن ئلك ايكنچي بر كشي كيلوب، قارتچقنڭ حاجتلرن يئشدروب كيتكانني كورگان، بر كوش: بندن ده ئلك كم يتوشه ايكان، ديه صاقلاب تورديغنده، خليفه نڭ ياردم ايتوب كيتكانن كوروب: «محتاجلرني بو قدر قايرتوچي كم ايكان، ديب طورغان ايدم. بونده ده ابو بكر يتوشكان ايكان» ديمشدر (۱).

خليفه بولديغنده، قوي سونلري صاووچي بر جاريه نڭ: «ابو بكر خليفه بولغان، ايندى بزرگه ياردم ايتوشماز. بوزنڭ يوشلر مازني قايرتماز» ديب سويلگانن حضرت ابو بكر ايشتكه: «خليفه بولسه ده سزگه ياردم ايتهرم، خليفه بولمق بنم طبيعتمني، خلقمني اوزگارماس ديب جناب حقن اميد ايتهمن» ديمشدر (۲).

حضرت ابو بكر شول قدر تواضعلي بولوب بتون وجوديني خلق فائده مپنه قربان ايتهرگه، هر كنگه ياردم ايتهرگه حاضر تورسه ده، بتون خلق فاشنده معترم توتولا، همه سندن يوقاري درجه ده توره، اوز درجه سون اوزي بيله، آبروينه، نفوذينه اصلا ضرر كيتورمى، حنى كوب كشيلىر يانينه باروب سوز قوشارغه قورقوب توره لر ايندى. انصاف ومعامله سسي: بخشى كوگلى، ملايم، كشي گه هيچ بر جهندن ضرر ايتونى، تل اوزاتونى سويى، بر كشي گه اورنسىز قاتيراق معامله ايتسه تيزندن فايته، قصورى بولسه عفو اوتنه، باشقه لرنڭ قصورى بولسه عفو ايتنه؛ نزاعلاشو، سوز كوراشدرونى يارتمى، اوزينه تيوچيلر گه ده كوب وقتده سكوت ايتوب اوتنه ايدى.

بر وقت حضرت ابو بكر قاتيراق سوز ايندكده، حضرة عمر آچيغلانوب ايوينه قايتوب كيتكان. حضرت ابو بكر آنڭ آرتندن عفو اوتنوب بارسه ده، حضرت عمر التفات ايتماي ايوينه كروب ايشكنى

بيكلاگان. شوندىن رسول اكرم حضرتلرينه كیلوب: «يار رسول الله! اشوغوب عمرگه قانيراق بر سوز ايتسكان ايدم، صوگره اوكونوب هغو ايتوين اوتنسه مده قبول ايتمادی ايدندی سزنىك حضورگزغه كیلدم» ديگان. صوگره حضرت عمرده بو معامله سينه اوكونوب، حضرة ابو بكر ارنىدى، رسول اللهغه كیلوب سلام ويروب، واقعهنى سويلی باشلاچ رسول اكرم حضرتلرينك يوزننده آچو علامتلى كورينه باشلاغان ايكان، شول وقت حضرت ابوبكر (ايكى مرتبه): «يار رسول الله! بو واقعهده بنم ظلمم كو برك بولدى» ديگان. رسول اكرم حضرتلرى ده: «الله تعالى ابو بكرنى هغو ايتهر. سزلىر يالغانچى ديدكده، ابوبكر، بنى تصديق ايتدى. اوزىنى هم مالنى بگا باشلادى. يولداشم ابو بكرنى بگا قالدیراسمى؟» ديه ايكى مرتبه تکرار سويلادی. بو واقعهدن صوگره صحابهلر حضرة ابو بكرنى دغى آرتوغراق رعایه و حرمت ايتهرگه باشلاديلر (۱).

بر وقت مسطح اسملى بر فقير قرداشينك، حضرت عائشه حقنه بهتان سويله گانن ايشوتوب، آگا ويرمكده بولغان ياردمنى توقتانقان. شول وقت (بابلر محتاجلرغه، يافنلرينه ياردم ايتوده كيمچيلىك ايتمه سونلر. اوزلرى، گناهلرينك الله تعالى طرفىدن عفو ايتولووين سوهلر بولور، اوزلرى ده عفو ايتونى سويسونلر) مفهومنده آيت نازل بولغاچ حضرة ابو بكر: «اللهنىك هغو ايتوين بيك سوهمن. والله، بونىسكن صوگره ياردمنى توقتانمازمن» ديب اعانه ايتهرگه باشلاغان ايدى (۲). حضرت ابو بكرنىك انصاف و رعایه سى دوستلرينه و مسلمانلرغنه توگل؛ بلكه دشمانلرينده مرحمتلى و رعایه لى ايدى. خليفه بولدىن صوگره، شام طرفينه عسکر يباردكده، اوزلرى ايله صوغشوچى دشمانلرينه نيمچوك معامله ايتو توغر و صند، اوشبو روشده نصيحت ايتسكان ايدى: «ای

(۱) صحيح بخارى ج ۲ ص ۱۷۸ ج ۳ ص ۸۳.

(۲) صحيح بخارى ج ۲ ص ۶۶ (اصحاب كرام ۱) ۲

مؤمنلار! واردیغئز یرده خیانت، وفاسزلق قیلمه ئز، دشمانلرنئک
 اعضالرن توراب جزا ایتمه ئز. یاش بالالره قارتلرغه تیمه ئز، خاتون
 قزلرنی ئولتورمه ئز. یمش آغاچلرن، ایگونلرنی کیسمه ئز و خراب
 ایتمه ئز. أشار اوچون ضرور بولماغانده حیوان بوغازلاما ئز، جان قیبه ئز،
 عبادت قیلوب یانوچی راهبیلر وزاهدلرگه تیمه ئز» (۱).

وفاتی: حضرة ابو بکر، ایکی یلده اوچ آیده اون کون قدر
 خلیفه بولوب توردیغندن سوگره هجرتدن اون اوچونچی یل ۲۲ جهادی
 الاخری، آلتمش اوچ یاشنده وفات بولدی. ایئک صوکنی سوزی:
 «توفی مسلماً والحقنی بالصالحین» بولغان اییدی. یارب! مسلمان حاله
 جانمنی آل، بغشیلرغه توتاشیر، دیمکدر.

اوزینئک وصیتی اوزره خاتونی اسماء بنت عهبس یودی. اوغلی
 عبدالرحمن یاردم اییدی. حضرة عمر جنازه سون اوقوب تون وقتنده
 دفن ایئولدی. قبری رسول اکرم حضرتلری یاننده در. وفاتنده اوچ
 قزی، ایکی اوغلی سلامت اییدی. اوزینئک وصیتی بوینچه مالینئک
 بیشمن برینی اهل اسلام فائده سینه صرف ایئولدی. اوزندن یارتی
 یل سوگره، آناسی ابو قحافه یوز یاشینه یاقنلاشوب وفات بولدی. حضرت
 ابوبکرئک آناسی، بالاسی، بالاسینئک بالاسی ده صحابی بولوب، بره تدن
 دورت بووینئک صحبت ایله مشرف بولووی یالئز حضرت ابو بکرده اولمشیر.
 وفاتنده حضرت ابوبکر (رضی الله عنه) نئک ایئک اهمیتلی وصیتی،
 مسلمانلرغه ایئکان زور خدمتلرینئک بری ده اصحاب آراسنده ایئک
 اقدارلی، ایئک اشلکلی بولغان حضرت عمرنی تانوب، اصحاب گه مشاوره
 سوکنده، اوز اورنینه آنی خلیفه ایتهرگه وصیتی در. (کشی تانوهق خصوصاً آنئک
 قولندن کیله چک خدمتنی باشدن اوق آکلی آلمق، بیک آز کشیلرگه گنه
 نصیب بوله در. کوب آدملر یاننده بولغان کشیننی و آنئک قولندن نینداین

اشلار كېلە چىگن دە تىقىر ايتە آلپلار. ابو عبىدە بن الجراح، خالد بن الوليد، عمرو بن العاص كىي اشلىكى، تىبىرلى، باشلاغان اشلار بىك آخىرىنە باروب چىغە تورغان ذاتلارنى اش باشىنە قويوب، آز مدت ايچىندە امارانى اطاعت ايتدروب، بىك كوب يرلارنى فتح ايتوى، آنك دلالتى ايله اسلامغا كىلگان ذاتلارنك ايك بىوك اسلام خادملرى بولوى دە كشى آكلادوغى مھارتىنە زور دلېلدر.

حضرت ابو بكر وفاتىندە، يورطىنە حضرت عمر باروب، خاتوندىن آنك ابودە كى عبادتلرن صوراشدىن صوك: «قايدە خطاب بالاسىنە بو اشلار!» دېمىشدر.

بوندە قىر يازغان ترجمە حالدىن كورىنەدر، كە حضرت ابو بكر (رضى الله عنه) عبادت كە وآخرت در جەلرىنە، الله نك راضى بولووينە اخلاص فويديغىدىن روھى بىشى بولغان؛ حيات وسياست اشلرىنە دە اھمىت ويرديگىدىن دنيا اشلرىنە دە بىشى بولغان. بىشى معيشت ايتكان، مەلكىتى بىشى سافلاغان وترقى ايتدرگان در. بىزك خلقىدىن، اشكە حىيانكە اھمىت ويروچىلارنك دىن امرلارندە مساهلەسى بولدىغى كىي، بعض دىيانىلى آدمارنك حيات اشلرىنە مساهلەسى بولادز. حضرت ابو بكر ايسە ھر ايكىسون قايفورتقان وھىچ ېر طرفىدىن سوز ايتورگە اورن قالدرماغان. شونلقدىن ھر كىم طرفىدىن اسەى حرمت ايله گنە ياد ايتولەدر. رضى الله عنه.

حكمتلى سوزلرى: خالد بن الوليدىن مرتلار ايله صوفشورغە يباردكە: «حيات نەلە ساك، قولمىن قورقە!» دېگان. «تىبىرسز كشى نك اشلرى ھر وقت تىبىرس بولور وچوبالور». «باشقە آدمار ايله نزاعلاشو، اوبكلاشو يوللارن توگل، دوستلق وطنوچلق يوللارن كوبرەك اوبلارغە وشونك تىبىرلرن كوررگە تىوش». «بوزوقلىقنى سويگان كشى، الله قە ايك اطاعتلى كشىدر». «طوغر يلقىغە طرشوچىلار ايك محترم ذاتلردر». «زور اشلارنى چىدام وصبرلى آدمار اشلىلر.»

«بندەلرنڭ اللەدن قورقۇنى خاطر دىن چىقارماۋلارى، اللە حضورندە مەجبۇب
 ۋاۋىياتلى بولماۋ ايچون طر شولارى لازىمەر». «اوزڭ يىغشى بولساڭ،
 باشقىلردە سڭا يىغشى بولور». «اخلاق ۋاۋاينڭ ايتك عاليلارى، قرآنندە
 مذکور اولانلردىر». «باشقىە وقتلردىن زىيادە، بلا ۋقايفو وقتلرنندە عقل
 ۋتدبىر ضرور راقدر». «خالص دوست، يتوشمەگان اورنلرنى خاطرگە
 توشوروب، يتوشدررگە طر شور». «يىغشى كشى باشقىلردە بولغان
 بز ۋقلق غەدە قايفور، يىغشىلقلرينە مەنون بولور. نىچوك گنە بولسەدە
 باشقىلرغە ياردم ايتەرگە طر شور». «هقلىلى آدملىر، مالنى، تيوشلى
 اورنلرغە صرف ايتەمك، باشقىلرغە انعام احسان ايتەمك ايچون جبارلر.
 توبان آدملىر مالنڭ اوزينە هر يىص بولورلر». «اللەنڭ حضورنڭ سەلمانلرنڭ
 درجەسى زور بولدىغىنىن، هيچ كمنى توبان سانارغە كىمەستورگە
 يارامان» عاملىر يباردكە: «خطبەلر يىگىز قىسقە، فقط معنالى ۋكوب
 فائىدەلى بولسون» دىب وصيت ايتە ايدى.

بىر آدمنڭ اوزينە قەبر حاضرلەگانن كوروب: «اوزيڭكە قەبر حاضر
 ايتەمكىن آرتوغراق، اوزگنى قەبرگە حاضر ايتەرگە طر شورغە تيوشلى»
 دېمىشدر.

«شول مرتبە آچى ۋقانى سوگارم كە قەبرگە برگە كور» دېمىش
 بىر كشىگە، حضرت ابوبكر، يالسىز: «بىنم قەبرگە توكل، احتمال سڭا اوز قەبرگە
 كور» دېمىشدر. مەرندە «نعم القادر اللہ» دېه يازامش ايدى.

عمر الفاروق (رضى الله عنه)

اصحابنك الوغارندى، عشره مبشره نك وخلفاء راشدین نك
ايكنچىسى، حضرت ابوبكر دى صوكره اصحابنك افضل دى. كنيه سى
ابو حفص بولوب، نسبى (عمر بن الخطاب بن نفيل بن عبد العزى بن
رياح بن عبدالله بن قرق بن رزاح بن عدى بن كعب) در. نسبلىرى
رسول اكرم حضرتلىرى ايله كعب بن مرده فوشيل در. آناسى حنتمه
بنت هاشم بولوب ابو جهل نك آناسى ايله بر طرفمه نك قزىدر.

حضرت عمر جاهليت زماننده قريش نك الوغارندى، اشلكلى
جماعت خادملرىدى ايدى. مكه خلقى طرفندى ايلچى بولوب چىتلىر
ايله سويلاشك ومخابره ايتك آنك وظيفه سى ايدى. خارجه وزىرى
اورنده ايدى.

رسول اكرم دى اون اوچ يل قىر صوكره دنياغه كىلوب، ياش
وقتلىرىده آناسى نك حيوانلرى كوتوب يورگان، صوكره قزل مال ايله
صاتو ايتەرگه كروشوب، بر نيچه مرتبه شام فهدده سفر ايتكان ايدى.
رسول اكرم حضرتلىرى دىنگه دهوت ايتەرگه باشلادغه، اهل
اسلامغه غايت دشمان بولوب، ايمانغه كىلو چىلرى هندابلى، مسلمانلرغه
كوب ضرر ايرشدره ايدى. لىكن رسول الله آندىن اميد اوزمى، بلكه
اوشبو غىرتلى، همتلى، طوغرى فكرلى بولغان داندك اسلامغه كىلوب
مسلمانلر فائده سينده كوب خدمتلىر ايتوين اميد ايتوب: «يارب!
اسلامنى عمر ايله عزيز وفوتلى ايت» ديو دعا فيله ايدى (۱).

صوكره الله تعالى دىن هدايت وقتى ابرشوب، قرآننى ايشوتوب، انصافينه
قايتوب، ورسول اكرم احوالنى آكلاب، نبوتنى آلتنچى سنده، ايرلردى

قرنچی ذات اوله رق اسلام قبول ایتدی. اهل اسلام آنک مسلمان بولوینه غایت درجه ده شادلانیدیلار. وشول کون آنلر ایچون الوغ بیرام بولدی. مسلمانلر اول ایمانغه کیلگانچی، مکهنک برچیتندیه یاشرنوب گنه هبادت قیلرلر ایتدی. شول وقتدن سوکوره کعبه شریفه حضورینه کیلوب هبادت ایتهرگه، اسلامنی آچیق اعلان قیلورغسه باشلادیلار. حضرت همرنک ایمانغه کیلووی ایله اسلام آچیق اعلان ایتولدیکندن، همده حق ایله باطل آراسون آبروی، عدالت وحقانیتنی کامل اولدیغی سببندن، رسول اکرم حضرتلری طرفندن «فاروق» لقب مبارکیلر آتالیدی. فاروق، آبروچان دیمکدر (۱).

اسلامغه کیلیکندن سوکوره، رسول اکرم حضرتلرینه اخلاصی آرتوب، مجلسلرینه ملازمت ایتدی، وبتوی غیرت واجتهادین صرف ایتوب مشرکلرنی مدافعه ایتدی، مسلمانلرغه زور تیانچ و قالقان بولوب آنلرنی حمایه ایتدی. همده باشقه یرلرگه هجرت ایتمای مکهنده توروب، اوزینک غیرتی، فیلسینک الوغلی ایله مشرکلرک ضرورندن صافلانیدی. غیرتینه، اجتهادینه اصلا کیچیک کلتورمهدی وهیچ کمدن قورقمای توردی. حتی مدینه گه هجرة وقتنه، مشرکلرک جفالرندن قورقوب باشقه صحابه لر کیچه لرده یاشرینوب کیندلکرنده، حضرت عمر نورالدرین طاغوب، کعبه شریفه حضورینه بارقان. آشونمای وقار ایله ایکی رکعت نماز اوقوغان، سوکوره کعبه نی طواف ایتوب، شونده جبولغان مشرکلرگه

(۱) فاروق دیو آتالوینه بعضلر، شویله بر تمه نقل ایتلر: بر وقت بر منافق ایله بر یهودی آراسنده نزاع اولقدن، منافق یهودیلر باشلغی اولان کعب بن اشرف گه، یهودی ایسه رسول الله واروب حکم ایتدرگه ایسته مشلر. سوکوره رسول الله حضورینه کلشله یهودی فاقه سیننه حکم ایتدیکنده، منافق حکمدن راضی اولمای «عمرگه حکم ایتدرایک» دیه یهودینی آنک حضورینه آلوب وارمش. واقعنی باشندن آخیرینه قدر حضرت عمرگه سویله دکلرنده «بر آز توروب توریکن، ایوگه کروپ چیمایم» دیمش، ایویندن قلچن آلوب چیغوب «رسول الله کیمینه راضی بولمغان ذاتلرغه بنم حکم شولدر» دیه منافقنک مویننی چاروب اوزمش، شوندن سوکوره فاروق دیو آتالمدن.

قاراب: «بن هجرت ايدە چەكەن، كەندە كەم بالالارن يتيم، خانونن طل ايتەرگە، آنا آناسون يغلانورفە نلاسە، آرتەن چەقسون، وشول چوقورنڭ آرتتە بڭا بولقسون» (۱) دىب اعلان ايتوب مەكەن چەغوب كىتكەن ايدى. ھەھ آرتتەن بايتاق مسلمانلار چەغوب آنڭ ھمايەسەنە ھجرت ايتكەنلر ايدى. مەينە گە ھجرت ايتەكەن سوڭرە، رسول اكرم حضرتلرى ايلە بتون غزولەردە برابر بولوب فوق العادە جەسارت وفدائىلك كورسەتتى. احد وھديبە واقەلەرنە ئولگانچە اسلام اچون تارشاچاغىنە بيعت وھود ايتتى. اسلام دەھمانلرىنڭ، منافقنڭ اشلرن ھر وقت تەقتىش ايتوب توردى. لازم بولغاندە ھىچ كەنڭ خاطر ن رھايە قىلماي اوز فكرن سويلى، تېوشلى جەساون بېرە، ھر جەھتەن اسلامغە غايە الوغ خەمتلر ايتە ايدى. اوزى ھەمبىشە تىجارت ايلە مشغول بولوب بايلغى دە يىشى بولدىغىنە، مالى ايلە دە بىك كوب ياردملر ايتە ايدى.

حضرت ابوبكر. خليفە بولدىقە، آنڭ وزىرى و كىڭاشچىسى بولوب، ھر وقت خەمتەنە حاضر بولا، آڭرغە ياردم ايتوشە ايدى.

خلافتى: حضرت ابوبكر اوزىنڭ مرض موتدە، اصحابنڭ الوھلرى ايلە كىڭاشوب، آنلرنڭ دە مصلەت كوروى ايلە خضرة ەھرنە خليفە ايتەرگە وصبە ايتكەن ايدى. شونلقدن حضرت ەھر ھجرتەن ۱۳ نچى سەنە دە ۲۲ جمادى الاخرى سەھنە كون (۲) خليفەلك منصبە چەتتى، و بىرنچى مرتبە اولارق «امير المؤمنىن» لقبىلە آتالدى.

حضرت ەھر اون يارىم سەنە قدر خليفەلك ايتتى. اوشبو مدتە اوزىنڭ بتون وجودن، فكرن اهل اسلام فائەسەينە قىربان ايتتى. كىچە كوندز جەمەت اشلرى، خلق مصلەتلرى ايلە مشغول بولوب، مسلمانلرنڭ ھر جەھتەن آغە كىتولسرىنە اصلاح ايتولولرىنە اجتھاد ايتتى. ھر بىرگە اشاكلى، تەبىرلى،

(۱) كنز العمال ج ۶ ص ۳۳۳ (۲) بعض وسوسەلى كشىلر، نىچوند، سەھبە كوندن شوملانوج، اولە كون ياڭى اش باشلامىلر. حضرت ەھر ايسە آندان بىر وسوسە وشوملانولردن ھافى وپاك ايدى.

طوغرى امپىرلار تەيىن ايتوب، اداره اصوللار تەرتىب گە قويدى. حضرت ھەرنىڭ غەيرى، ھەدىتى، تەدبىرى ساپەسىندە مەلىكەتنىڭ ھەر بىرىدە تەنچىلىق ۋە مەسعودىيەت دوام ايتىدى. اسلام ھۆكۈمىتى ماددى ۋە مەنەۋى جەھەتتىن فۇقۇھ العادە تەرقى ايتوب، ايتىڭ الوغ بىر دولت حالئە كەلدى. اول وقتە دىنياننىڭ ايتىڭ زور دولتلىرىدىن بولغان فارس ۋە روم دولتلىرىلە مەسلمانلار آراسىدە تەكرار سوغۇشلار بولوب حضرت ھەرنىڭ گۈزەل تەدبىرى، عەسكەر باشلىقلىرىنىڭ ائىلىكى، اقتدارلى ذاتلار بولوۋى ساپەسىندە ھەر بىردە مەسلمانلار غالب كەلدى. فارس دولتىنىڭ كۆپرەك بىرلىرى مەسلمانلار تەصرفىيە كەردى. بىتون شام اطرافى، آفرىقاننىڭ كۆپ بىرلىرى، مەصر، طرابلس غەرب ۋە لايتلىرى ۋە بولدىن باشقە كۆپ بىرلىرى اھل اسلام طرفىدىن فەتىھ ۋە ضبط ايدىلدى. عدالت، مەساۋات، اخوت قانۇنلارنى كەمەل رەئايە ايتولوب، باشقە مەلىكەتنىڭ دىنى، تەل، عرف ۋە عادەتلىرىنى ۋە باشقە ھوقۇقلىرىنى ھەرىت ۋە يەردە كەندىن، پادىشاھلىرىنىڭ ظەلملىرىدىن آندراغان بىك كۆپ خەلقلەر اوز اختىيارلىرى ايلە اسلام خەلىفەسىنى تەبەئ بولدىلەر. مەسلمانلارنىڭ عدالت ۋە مەسەن مەاملەلىرىنى كۆرۈپ، فەتىھ ايدىلىغان مەلىكەتنىڭ ائىشى، اسلام قەبۇل ايدوب، ھەر بىرنىڭ تەل ۋە عادەتلىرىنى تۈشۈنۈپ بىتونلار بىرلەشۈپ كەتتىلەر. شۇنىڭدىن مەسلمانلارنىڭ ۋە اسلام عەسكەرىنىڭ قۇۋۋەت ۋە شۈكۈتى آرتوب، اطرافلىرىدە اولان بىتون پادىشاھلار آنلاردىن قورقوب ۋە احترام ايدوب توررغە، مەسلمانلاردا ھەسەندىن اوستون، ھەمەسىنە ھەكەم رەۋشەنە توررغە باشلايدىلەر.

حضرت ھەرنىڭ بولدىن باشقە دىنى، سىياسى، اجتماعى خەدمەتلىرى غەيبەت كۆپلەر. آننىڭ خەدمەتلىرىنى كۆردۈكە، اسلام خەلىفەلىرى اچىندە اسلامىيەت ۋە ئىنسانىيەت كە ايتىڭ بىۋەك خەدمەت ايدۇچى اولمىقى، آننىڭ ايلە اسلام دىنىنىڭ غەزىز ۋە قۇۋۋەتلى اولۇى، آننىڭ ائىشلىرى ۋە اخلاقلىرى ايلە بىتون اھل اسلامنىڭ افئەخار ايتىمكىنە چەن لايىق ذات ايدىكى اچىق رەۋشەنە كۆرۈنۈپ تورادىر.

خلیفه وقتندہ فی آثار واعمالی: (۱) حضرت عمر خلیفہ وقتندہ خلق ایچون فائدہ لی اولان بیک کوب ترتیب ونظاملر چغاردی. تورلی شهرلرگه و فریه لرگه قرآن ودین اوگره تورگه معلملر یباروب، اوگراند کلرینی امتحان وتفتیش ایتمک ایچون مخصوص کشیلر یباردی. خلق آراسنده علم اوگره توچی، اوفو یاز ویلو چیلر نی کوبایتورگه اجتهاد ایدلوب، اوفوچی بالالرنی جمعه کونلر ده تعطیل واستراحت ایندررگه امر ایتلدی

مسجد حرام ورسول الله مسجدینی زور ایتلوب بنا ایدلدی. مسجد اطرافنده اولان بر نیچه کشی ناک یورطلری صاتوب آلتوب، صانارغه وکوچارگه راضی اولماهانلر ناک یورطلرینه عدل بها فویلوب واتدرلدی. فتح ایدلگان همه شهرلرگه برر دانه مسجد بنا ایدرگه بیورلدی. شهر رمضان کیچهلر نده چیلوب تر اویح اوتیلا باشلادی. تر اویح ده ایکی امام اولوب بر یرده ابرلر، ایکنچی اورنده خاتونلر اوفورلر ایدی (۲). تاریخ هجری استعمال ایدیله باشلادی، پوچته یورتیله باشلانندی (۳) فارس ورومارده اولان عادت بو یونجه، دیوانلر، حکومت دفترلری تاسیس ایدلدی. مسلمانلر حیات اشرفنده ترقی ایدوب یتهد کلرندن، بو دفترلر ناک شام طرفنده اولانلری روسجه، ایران طرفنده اولانلری فارسجه یازیله ایدی. (مسلمانلردن هر تورلی کشیلر بنوشوب، یازو اشلری ترقی ایتدکنن سوکره، عبدالملک بن مروان وقتندده، بو دیوانلر نی هر بجه گه آلماشدرلدی). خلقنی حساب ایدوب، بایقلرینه

(۱) اوشبونده یازلش آثار واعمالنی، الاحکام السلطانیة، تاریخ السکامی، اشهر مشاهیر الاسلام، الطرق الحکمیة فی السیاسة الشرعیة، مقدمه ابن خلکان، فتوح البلدان، تاریخ الامم والملوک، تاریخ الخلفاء الاغانی، عقد الفرید کتابلرندن انتخاب ایدلدی، تفصیللری مذکور کتابلرده در. ۲ الطبری ج. ۵ ص ۲۲

(۳) اوشبو پوچته یورتونی حضرت معاویه ترتیب گه فویدیغندن، بعضلر معاویه

چغاردی دیورلر.

قاراب تولو تعیین ایدلدی. اسلام مملکتی ولایتلر گه آیریلوب؛ هر قاپوسینه مسئول امیرلر و فاضیلر، بیت المال ناظرلری، مخصوص کاتبلر قویلدی. همه آنلر ننگ اشلرینی تفتیش ایدوب طوروق ایچون مخصوص مکشی لر تعیین ایدلدی. هر طرفدن آغیلوب کیلمکنده اولان غنیمت، جزیه، واجب صدقه و باشقه تورلی واردات ایله خزینده ماللر بیک کوبایلدی. امیرلر گه، عالیمر گه، هسکرلر گه، اسلامقه خدمتی سبقت ایتمکان ذاتلرغه، خاتون و بالالرینه بیلگولی وظیفه لر تعیین ایدلدی. هسکرلر مجاهدلر ایچون تورلی اورنلرده مخصوص بنالر و قلعه لر توزلدی. تورلی یرلرده اولان هسکرلری بولیب اون باشلری، ملک باشلری تعیین ایدلدی. ممالکت چیتلرینی دشمانلردن صاقلار ایچون مخصوص هسکرلر قویلدی. مکه، مدینه، حجاز، شام، عراق آرالرنده اولان یوللار توزاتیلوب، لازم یرلر گه کورلر صالحندی. فتح ایدلگان یرلرده یوللری اصلاح ایدوب طروقی شرط ایدلدی. صوفیه محتاج اولان بایتاق اورنلرده، کوللر، یلقه لر، قبولر قازلدی. نیله یلقه سی ایله بحر احمر آراسینه فانال یا صالوب هر برینه قوشلدی. وشول یول ایله مدینه گه آشاق کیتورل باغلاندی. بصره، کوفه شهرلری بنا ایدلدی. بونلر ننگ بنا ایدلو کیفیتلری حقنده اولان بعض تعلیمات (پلانلر) ده حضرة همر طرفندن کومترلش ایدی.

تورلیجه اولچه وده اولان درهلر اورنینه، اورتاچه اولچاولی درهلر صوفلدی. حکومت طرفندن باهمینه قورغاشن قویلغان آرشینلر یا صالوب شول اولچه ولری استعمال ایدر گه بیورلدی. بازارلرده اولان اولچه ولری معامله لرده توهر یلقنی، نظافتنی، اوراملرنی تیکشروب طورر ایچون مخصوص کشی تعیین ایدلدی.

فتح ایدلگان اورنلرده خمر صائیله طورغان اورنلری واندرلدی. برنجی مرتبه اولرق حبس خانه بنا ایدلدی. چیتدن کیلگان مسافر و محتاجلر

ايچون بر نيچه اورنلرغه مسافر خانه بنا ايدلوب، مصرفلر ينه خزينه دن ويرلدى. سر اينلى آورولرغه مبتلا اولانلر نى خلق آراسنده يورمك دن تله نه چيلكدين منع ايدلوب، اوزلر ينه مخصوص اورنلر ده، خزينه حسابندن تربيه ايدله باشلاندى. تابلوق بالالر بولسه، آنلر نى ده تربيه گه ويرلوب نفقه سيني بيت المال دن ويرلدى. خلق آراسنده تجارت، هنر آرتيرمق ايچون خزينه دن بور چقه آچه بېر و ب تورلدى. بى وقت ساتوايدر ايچون هند اسملى خاتون ده دورت مك درهم آلوب تورمى ايدى (۱).

اسلامده برنجى مرتبه اوله رق وفق ايدوچى ده حضرت عمر اولمىشدر. رسول الله نك مصاحتى بوينچه اوزينك يغشى خورمالق بى بنى الله يولينه صرف ايدرگه؛ فقيرلر، اقر بالرى فائده سينه، قلالر آزاد ايدرگه وفق ايتمش، هبده اوزندن صوكره حضرت حفصه، آندن صوكره نسلندن بر عقللى ذات وصى اولور ديه وصيت نامه سينه يازدرمى ايدى (۲).

وفات وقتنده ده اوز مالندن اهل اسلام فائده سينه قرق مك درهم وصيت ايتمش ايدى (۳).

حضرت همزك بونلر دن باشقه شريعت حكملر بى يغشى يورتمك، مملكتنى اصلاح ايتمك، هر تورلى خلقلر ايله يغشى معامله ايتمك خصوصلر نده اولان فرمانلرى كوبر.

حضرت هر مسلمانلر آراسنده علم ومعرفت آرتوينه، فتح ايدلمش بېرلرده، وكوروشى مملكتلر نده اولان فائده لى هنرلر نى ده مسلمانلر آراسنده تاراتورغه، مسلمانلر نك هر جهندن برنجى اوله قينه طرشمشدر. شونلقدن مسلمانلر اول وقتلرده فوق العاده تيز ترقى ايتمشلر در. فقط خلفاء راشدين نك، خصوصا حضرت همزك بو كى مستلرى ايله اهل ايتمك دن صوگفى زمانلرده بايتاق مسلمانلر غفلت ايتمشلر در.

(۱) ابن الاثير ج ۳ ص ۲۴ (۲) صحيح بخارى ج ۲ ص ۲۸، ۷۷ ابو داود ج ۳ ص ۳۵

(۳) مختصر جامع بيان العلم و فضلہ ص ۱۰۲.

آچلق هم وبا: حضرة عمرناك خليفه وقتنده هر بستانده قوتلى
 آچلق، شام طرفنده قوتلى و بابولدى. آچلق بلكه ايگونلر، بهشلىر، اولانلر
 اوسمهدى. آچلقدين عيوانلر، كيوكلر هلاك بولدى. قوى ايتلىرى كشى
 آشاماللق درجده آرىق اولوب، خلق آچلقدين آبدراغنه باشلاديلر.
 اوشبو واقعهده هر كمنده زيباده حضرة هر متأثر اولوب،
 آچلرغه ياردم ايچون هر تورلى چاره لرگه كرشدى. آچلرغه بيت المالدن
 هم اوز مالندن كوب ياردم ايتدى. خلقدين جبوله تورغان ماللرنى زكاتلرنى
 اول يل آلمادى، ايكنجه ياغه كيچكردى. محتاجلرغه ياردم ايچون
 همومى آشلىر حاضر ايتدى. هر كون بيكرمى دوه بوغاز لانتوب فقيرلرگه
 آشاتوب توردى (۱). خلقدين آچلق كوتهر لد كينه قدر اوزى ايت، ماى
 كىبى لذتلى نرسه لر آشامادى، سوت ايچمادى. حتى بر وقت، ساتوب
 آلوب آلدينه ماى، سوت كلتوردكلرنده اوزى آشامى، صدقه ايدرگه
 بيوروي: «خلق غه كيلگان آغراق بگاده كيلمه سه، خلقنى قايقورتويم
 ناقص اولور» (۲) ديدى. فقير كشيلىر آشامان نعيمتارنى آشام معيشت ايتدى.
 بايلارنى ياردم ايدرگه قز يقردى. اطرافده اولان اميرلرينه خبر ايدوب
 ياردم ايدرگه دهوت ايتدى. شام و مصر طرفندن كوب ياردم كيلدى.
 حتى شام اميرى آچلق كوتارلد بكنه قدر، آشلق چوبوب يبارگه وعده
 ايدوب، تورلى آشلق و بهشلىردن دورت مك يوك يباردى.

خلق ايله جبولوب، جناب حق حضرتلرندن بركت، اير كنلك تلهب
 امتسقاغه (يقهور تلهرگه) چيقتى. حضرة عباس ايله ده قيلميلر.
 سوكره خلقدين آچلق كونار يلوب اير كنلك كلدى (۳).

شام طرفنده اولان وبا «طاهون همواس» ديه مشهور در. اوشبو
 طاهون ده بيكرمى مگدن زياده اهل اسلام وفات بولدى. الوغ صحابه لردين
 ابو عبيدة بن الجراح ايله معاذ بن جبل حضرتلرى ده شونلر آراسنده در.

(۱) كنز العمال ج ۶ ص ۳۴۳.

(۲) تاريخ الامم والملوك ج ۴ ص ۲۲۲. (۳) تاريخ الكامل ج ۲ ص ۲۱۵.

اوشبو طاهون بايتاق دوام ايدوب، شول طرفنك اميرى عمر وبن العاص
حضرتلر ينك تدبيرى، خلقنى طاغ باشلرينه، يخشى هوالى اورنارغسه
چبقاروى ايله گنه توقتامشدر.

طاهوندىن سوكره حصره عمر شام طرفينه واروب سلامت قالغان اهلينى
تسليمه ايتدى. ميراث ماللرينى تيوشلى كشيلىرينه تابشردى. شام طرفلرينى
كوزدن كيجوروب، كوب يرلرنى اصلاح ايدرگه، تيوشلى اورنارغسه
قلعهلر ياسارغسه، پساكاك گه رعايه ايدرگه بيوردى. وفات اولانلرى
اورنينه اميرلر تعيين ايتدى. بتون اهالى حصره عمرنك بو حركتلرندن
منون اولوب، آكها محبت ايدوب قالديلر.

شمائللى: بيك مهابت، اوزون بويلى، زور گودهلى، اوڭ وصول
قولى ايله بر تېگوز اشلى، باشينك آلقى طرفى ساچسز، زور ميوقلى،
زور صفالى، آچولاندقمه ميوغنى بودره، يورگانده زور آطلاب، آشغوبرق
يورى ايدى.

غايبت درجه ده طوغرى، غيرتلى، تدبيرلى، همتلى، قول آستنده
اولان بتون مأمورلرنى وخلقنى توغرى بول ايله آلوب بارغسه ائندارلى،
هيچ كهنك كوئل وخطايرينه قارامى، شريعتدن قل قدر آيرلمى، خلقنى
بيك قايغورنوجان، هر جهتدن اصلاح ايدرگه طرشوچان، غايبت اشلكلى،
آز سوزلى، تواضعلى، مرحمتلى ايدى. غايبت فراستلى، تيران فكرلى
اولوب، كوب اشلرنك قايدى باروب چيغچه چيغنى، كم نك نينداين فكرده
اولد يغنى بيلوب، چامالاب تور، مسلمانلرنك تورلى فرقه لرگه آيريلولرينى
سويى، تورلى طريقلر ايله اتفافغه دعوت ايدوب تور ايدى.

يازوغه ده ماهر اولوب، بعض وقتلرده رسول الله كاتيبك ايتكان
ايدى. علوم دينيه، وسياست باينده ايڭ معلوماتلى ذات اولد يغى كىي،
عربلرنك تاريخلرينى ده بيك يخشى بيله، بيك كوب شعرلرده حفظ ايتيش
ايدى. كوب وقت سوز آراسنده تورلى شعرلردن دليل كلتوره، بعض

وقت جاهلیت شعراری و شاعرلری هقنده سوز سوبلی، شعرلرینی محاکمه ایتنه، خانه سنده تورلی شعرلر اوقوب کویلاب یوری (۱)، فقط خاتون قز هقنده اولان شعرلرینی (جرلرینی) اوفونوغنه سوبیمی ایدی.

غزیننده هر تورلی ماللر طولوب نورسه ده، دنیا مالینه قز یقماهی قارنی طویارلق نرسه گه فناعت ایتنه، جیولغان ماللرینی اهل اسلام فائده سیننه، فقیر و محتاج لرغه صرف ایدوب، اوزی زاهد و درویش لرچه معیشت ایتنه، بعض وقت اوستوننده گئی کیوملری یاماولی اوله ایدی.

حضرة هرننگ غیرتی، اسلام غنه خدمتی، ظالم لرگه و دشمنلرینه شدت و صلابتی، نوغریلق ایچون بتون دنیانی قریبان ایدر درجه ده اخلاصی، عدالت و اعتدالی و بوندن باشقه کوب صفتلری مثال واورنهک اولوب قالمشدر. معتبر کتابلردن کوچروب بعضلرینی یازامز:

رسول الله ایله آدابی: رسول اکرم حضرتلرینه و اسلام غنه غایت اخلاصی: «بکاء، رسول الله، بالا چاغامدن، مالمدن، حتی اوزمدن ده سوبیکلی رهک» دیوب ایتنه، آنک حضورنده، حتی مسجدنده قچقروب سویلاودن صافلاننه، آرزغنه ادب سزلیکدن ده بیک قورقه، آنک مجلسلردن بیک راحتلانه ایدی. حتی وفاتنده ده رسول الله یاننده اولمقنی تیلاب: «یارب! سنک بولنگده شهید اولمقنی نصیب ایت، پیغمبرک یاننده اولمکنی تقدیر ایت!» دیب دعا ایتهمشدر.

بروقت حضرة مهر: «حدیبیه مصالحه سنده، رسول الله توفیر و سنده بر سوز سویلادم، شول سوزم ایچون کفارت اولسون دینه همان صدقه ویرمکده، روزه توتمده، قل آزاد ایتمکده من» دیهمشدر.

بروقت ایکی کشینی حضورینه چاقروب «سز کملر؟» دیه صورمش. «طائف دن مز» دید کلرنده «بوشهر کشیسی اولسه گز، سز گه برراش فیلمش اولور ایدم. رسول الله (صلی الله علیه وسلم) مسجدنده قچقروب سویلاشه سز!» دیهمشدر (۲).

(۱) حضرة عمر خانه سنده، بایتاق وقتلرده، قچقروب تکبیر ایتوبده یوری، تکبیر

کلمه لردن بیک خوشلاننه ایدی. الرياض النضرة. (۲) صحیح بخاری ج ۱ ص ۵۹

دیوان و حکومت دفتر لرینی یاز و چیلر، باشلاب خلیفه نی یاز دقلرینی کوردکده: «همه مزنگ امامی رسول الله در. ایگ ایلک آنک یاقینلرینی سوگره آنلرغه یاقینلرینی یازگز، عمرنی نوبنی ایرشد کده یازارسا» دیمشدر. بر کون صحابه لرینی دعوت ایدوب صیلامش، اوزاق سویلاشوب اولتورمشلر، عضورلی مجلس اولمش، شول وقت آرالنن بری: «باعهر! گوزله مجلس بولدی. هر کون دعوت اینتوب اوشبو روشده لولتورمشساق نیچک بولور؟» دیدکنده حضره عمر: «بولماز، رسول الله هیده ابوبکر و قنلرینی مجلسلرده سویله شوب دگل، بلکه خلق مصلحتلرین فاراب، اش اشلاب، عبادت قبولوب اوتکاره لر ایدی» دیمشدر (۱).

تدبیر و معامله سعی: تدبیر و سیاست گه ماهر، آچیق و فطعی تدبیرلی، هر یرگه اشلکی واقندارلی آدملر تعیین ایتدکن سوگره یاقفورتوب، یتوشمگان یولری یوقهی دیبه تیکشوروب توره، آلدننده بولغان خادملردن نه قدر خبردار بولسه، یراقده بولغان امیرلرینی ده شولای بیلوب توره: «توغریلق هه، خلق مصلحتلرینه رعایه ایدگز، ظلم و خیانت بولماسون، غافل بولماگز!» دیبه هر وقت تنبیه اینتوب توره، «مملکت ننگ یراق یر چیتند بر عبواج هلاک بولسه، قیامتده، شونک ایچون ده، بن مسئول بولورمن دیب قورقم» دیبه ایدی.

عامللری هیده تفتیش ایچون یبارمش آدملری واسطه سیله اطرافنده بولغان خبرلر هر کون کلوب توره، امیرلری حقیقه آزغنه شکایت ایشوتسه ده تیکشوره، قصورلری بولسه جزا ویره، عزل ایته ایدی. بر عاملنی قول آستنده بولغان فقیرلرنک، ضعیفلرنک، آورولرنک حالن تیکشوروب تورمدی ایچون عزل ایتمش ایدی (۲).

مملکتنی اوشبو روشده تفتیش و دقت اینتوب توردیغنین، بارچه امیرلری ده اشلرنده مقید بولوب، هر جهندن اصلاح ایدرگه، خلق ایچون فائدهلی اشلر اشلرگه اجتهاد ایتلر ایدی.

بر وقت یاننده اولانلردن: «اوزم بلسگان ذاتلردن ایلك بغشی کشینی امیر اینتوب عدالت ایله بیورسهم، اوستنه لازم بولغان اشنی اشله گان بولورمن می؟» دیب صور دېغنده «بلی!» دیب جواب ویرمشلر، آنلرغه فارشی: «مین بیورغانچه تدبیر ایسته لرمی، اشلرینی بغشی یورته لرمی، شونلرنی تیکشوروب تررمقده اوستیمه لازم بولغان اشنی اشله گان اولمازمن» دېمشدر.

حضرة عمر بر یوگه امیر بیارسه، شویله امر ایتمکده اییدی: «سزنی مسلمانلرنک ماللرینه، تنلرینه، آبرویلرینه ظلم ایتهک ایچون دگل، بلسکه آنلر ایله جیولوب عبادت قیلدق، عدالت ایله حکم ایتهک ایچون بیارسه من. بیگرمک قرآن فی اوگرانوگن، رسول الله ناک سنترلرینی بیلدرگن، عسکرلرنی بوزوق هوالی اورنلرنده توتماگن. بغشی کیوملر، بغشی آشلر، بغشی آطلر ایله یورورگه کوکل قویماگن، یاقن، براق ناک همه سینده توغریلق ایله حکم ایدرگن، هیچ کمنی یافلاماگن، صوقماگن. رشوة آلودن، اوز بیلدرکگن ایله گنه حکم ایتمکدن همه آچولانغان وقتلرگنده حکم ایتمکدن صافلانگن، مشکل مسئله گه اوچرادقده بگا خبر ایدرگن. بو اشلرنک برنک مساهله ایتمسه گن، البته جزاغه دوچار بولورسن».

حج وقتلرنده جیولغان خاقغه شویله اعلان اینمش اییدی: «ای جماعت! سزگه امیرلر، عامللر بیارمکم سزلرگه ظلم ایتمسونلر، ماللرگرنی آلسونلر ایچون دگل، بلسکه دینگرنی هم رسول الله ناک سنترلرینی اوگرانسونلر، عدالت وحقانیت ایله حکم ایتمسونلر ایچوندلر. بونلردن باشقه برر اش بولسه، البته بگا ایرشدرگن. آنک حقدنه البته عدالت ایله حکم ایدرم. تیوشلی جزاسنی ویرورمن».

بونلر ایله گنه قناعت ایتمای: «سلامت بولسه م، بر بیل ایچنک بتون مملکتنی یوروب تیکشورورمن. بلسکه کوب کشیملرنک یهوشلری بگا ایرشهای بولور. مصر، شام، بصره، کوفه کبی زورراق یرلرده ایکیبشار

آی توروب، اھالی ایلہ فاتناشوب، حاجتلرینی ومقصدلرینی ایشدره من»
 دیه سویلاگان ایدی. فقط بو کاعمری وفا ایتمه دی. اوز افلامای وفات بولدی.
 غایت طوغری، مستقل فکری، فکرنده صلابتلی وجدی، شونک
 ایلہ برابر باشقه لرنگ ده فکریلرینی احترام ایته، ممالکت تدبیرلرنده
 اوز بیلدیکی ایلہ گنه اش قیلماي، اولده الوغ صعا به لرگه کینکاشه، بعض
 وقت نورلی کشیلرینی جیوب مشورت ایته، بعض وقت «یاشلارنگ ذهنلری
 اوتکونره ک بولا» دیه یاشلر ایلده کینکاشه ایسی. مدینه ده عقللی
 خانولر بولوب، بعض وقتلرده آنلرغه مراجعت ایتوب فکریلرینی
 صورار، بعض وقت آنلرغه خلق خدمتلرینی ده تابشور ایدی (۱).
 خانولر، قللر، بالالرنک فکریلرینه وطوغری سوزلرینه رعایه
 ایته، طوغری فکری ایلک توبه کیشیدن ایشوتسه ده قبول ایتوب،
 تیزندن اوز فکرنیدن فایته، هیچ بر وقت طوغری یاقغه، مسلمانلر اچون
 فائده لی اشکه خلاف تورمی، شونلقدن آنک حضورنده هر کم فکریلرینی
 کامل حریت ایلہ سویلی ایدی. فقط او یلامیچه سوز سویلاگان کیشینی
 سویمی، آکلامیچه قارشى توشکان کشیلرینی آچولانه ایدی. ایکی آدم
 نزاع ایتوب کیلسلر، تیزگنه حکم ایتمی، ایلک ئلک کیلشورگه بیوره،
 کیلشویوللرن کورسه ته، کیلوشه آلماسه لرغنه حکم ایته ایدی. شریعت گه
 خلاف یاکه ضررلی بر اش بولماغانده باشقه لرنگ فکرینه قارشى توشونی،
 یوق بارغه سوز کورهدشورونی سویمی ایدی.
 بر وقت حضرت علی ایلہ زیدین ثابت بر مسئله ده حکم ایتمک لرنده،
 حضرت عمر: «حکم لری بنم فکرمه خلافدر. لکن قرآن وصنت گه
 مخالف بولماغانده هر کم فکرنه حردر، شونلقدن حکملرن بوزمایمن»
 دیگان ایدی (۲).

(۱) الاستیعاب ۲ ص ۷۶۲ (۲) جامع بیان العلم ص ۱۲۸، اعلام الموقعین ج ۱ ص ۷۴.

خلقنى بر اشدن طيبسه، باشلاب اوز جهاعتلر ينى طيبه: «خلقنى فلان اشدن طيبم. آنلر مزگه قارارلر. سز صافلانماز سه گز آنلر نكده صافلانوى چيتون بولور؛ شونى بيلوب تور يگزكه اكرده بر يگز شول اشنى اشلهسه جزا ايكى اولوش بولور» ديه تنبيه ايتوب قويه ايدى. شامغه سفر ايتدگنده بر كشى كبلوب: «رسول الله نك مسجدينى تاشلاب، شامغه واره سز مى؟» ديه بحث ايتدگنده «رسول الله مسجدينى تاشلاب، رسول الله نك امتنى اصلاح ايچون واره من، اويلا مېچه سوز سويلى سز. سزگه اياروب باشقه كشيلىرده اويلا مېچه سوز سويلىرگه، آكلامېچه اعتراض ايتهرگه باشليلىر. بونك ايچون سكا جزا ويررگه ده خاطر يمه كلى. .» ديمشلىر.

بر آدمگه اوچراب: «قبيله گز نك الوغسى كم؟» ديدكنده «مېن» ديه جواب ويرگان. بوگا قارشو حضرة عمر «الوغسى بولساك بويله جواب ويرماز ايدك» ديگان ايدى. (بونك ايله اوزگنى الوغ كور ساتورگه طرشمق الوغلق علامتى توگل ايكانن آكلانقان ايدى.)

بر وقت حضرة عمر خطبه اوفورغه كر شوب: «اى جهاعت! خاتونلرغه مهر ويرمكه افرام فيلمه گز، اكرده كوب مهر ويرمك دنيا ده حرمت، الله حضورنده درجه بولسه، رسول الله اكرم حضرتلرى كو برهك ويرگان بولور ايدى. رسول الله خاتون و قزلرندن هيچ برينه اون ايكى اوقيه (يوز صوم قدر) دن آرتق مهر صالحادى، شونلقدن سزلىرگه اهلام ايتمه من: بر كشى مهرنى شول مقدار دن آرتد رسه، آرتوغىنى بيت المالغه آلاچمېن» ديدكنده، بر اوزون بو يلى خاتون طوروب: «اى امير المؤمنين! نيچون الله تعالى بزلر نك فائده مزگه ويرگان حقنى بزلر دن منع ايتمه سز. الله تعالى قر آنده: «خاتونلر دن برينه بر اويوم (يا كه بيك كوب) مال ويرسه گزه شوندىن هيچ نر سهنى اوزگزگه آلما گز» ديوب مهرگه كوب مال ويرمك نك درست ايكانن آكلانقان ايدى.

پونی حضرت عمر ایستند کده: «هر کم عمر دن کو بره ک بيله. بر خاتون درست سويله دی، بر اير خطا فیلدی» دیوب جواب ویردی. سوگره شونده بولغان صحابه لر گه قاراب «آغزمدن شوند این بر سوز چیققدنه، انکار ایتماینجه، بر درجه ده گنه علمی بولغان بر خاتون انکار ایتمکاننی کوتوب طورامز» دیب تنبیه ایتماینجه طور وارن یار اتمایغان ایدی (۱).

حضرة عمر هام طرفینه واردیغنده، قوتلی وبا بولغانن خبر بیرگانلر. شول وقت مهاجرلرنی دهوت ایتوب: «وبا بولسه ده شامغه بارامزی، یا که فایتوب کیمته می؟» دیب کیگاش ایتمکان. مهاجرلردن بعضری: «بزلر الله یولنده شید بولور ایچون چیققدنه. وبا بولسه ده بارامز» دیوب بعضری: «وبالی اورنقه باروب صحابه لرنی هلاک ایتمک مناسب توگل» دیوب اختلاف ایتمکلرنده، اوز حضورندن چیغارغه بیورغان. سوگره انصارنی دعوت ایتوب کیگاش کده، آنلر ده تورلیسی تورلی فکر سويله گانلر. سوگره مکه قارتارن چاقروب کیگاشکچ همه سی بر آغز دن، فایتوب کیمتونی مناسب کوردکلرنده، آنلر نك فکر یله عمل ایتوب، شامغه وارماینجه فایتوب کیمته چکلرن اعلان ایتمکان. شول وقت ابو عبیده بن الجراح: «الله نك تقدیرندن قاچوب کیمته می؟» دید کده، حضرت عمر: «ای ابو عبیده! اگر ده اوشبو سوزنی سندن باشقه بر کشی اینکان بولسه، آثا ادب بیر گان بولور ایدم. بلی، الله نك تقدیرندن الله نك تقدیرینه قاچامز. اگر ده دوه کئی بر طرفنده قور یلق، ایکنهی طرفنده پچانلک بولغان بر چوئورغه آلوب بارساڭ، قور یلقده آسانساڭده، پچانلکده آسانساڭده، الله نك تقدیری ایله آسانساڭ توگلمی؟» دیکان. سوگره عبد الرحمن بن عوف کیلوب، رسوالله دن: «وبالی اورنقه بارمه ئز، بر یرده وبا بولسه

(۱) تفسیر کشاف ج ۱ ص ۱۹۹. بلاغاة النساء ص ۱۲۸، جامع بیان العلم ص ۶۶.

شول بېردن چىقما كز» دىوب سويلگانن ايشتم ديد كنده، حضرة
عمر، اوشبو اشرىنىڭ رسول الله سوزىنەدە طوغرى كلكىدىن مەنۇن
بولوب، جناب حق غە تشكر ايتكان (۱) هم قايتوب كىتكان ايدى.

عدالتى: غايت طوغرى، هېچ كىمنىڭ خاطر يەنە قارامى، اورنسىز
هېچ كىمنى رەايە ايتى، اوز يەنە ايك ياقىن كىشى گە، ياكە الوغ بر
كىشى ضررىنە حكىم ايتەرگە طوغرى كېلسە، هېچ تونفسىز شول
حكىمنى اجرا ايتە، دنبا دە هېچ نرسەنى طوغرى يلقىدىن اوستون كورمى،
ايك توبان بر آدمىن طوغرى بر فكر ايشتم كە، هېچ آغرى سىنماينچە
قبول ايتوب، شونك ايل عمل ايتە ايدى. اشلەگان اشرىنىڭ فائىدەلى
بولمىقى، فكرلارنىڭ طوغرى بولمىقى ايلە ماقئانمى غرورلانمى، بلكە
بونلارنى الله تعالى دن كوروب: «الحمد لله، كوكلەزگە طوغرى فكر
سالدى. فائىدەلى اشنى نصيب ايتدى» دىب تشكر ايتە، بعض وقت
صدقلر وېرە، قللر آزاد ايتە ايدى، بروقت فكرىنىڭ طوغرى بولوب
چىغوينە تشكر ايتوب بىردى يىدى قل آزاد ايتكان ايدى.

حضرة عمرنىڭ عدالتى مثال واورنىك بولوب فالهشدر، كە رسول
اكرم حضرتلارى دە: «جناب حق، طوغرى يلقىنى عمرنىڭ قلىبندە هم لسانندە
قىلىدى» دىمەشدر (۲). حضرة عمر طوغرى بولنى شول قدر آكلاغان
ايدى، كە حتى برنچى خطبە سەندە: «كەبەنىڭ خواجهسى بولغان الله ايلە يەيىن
ايتەمەن، كە البتە سزنى طوغرى يول ايلە آلوب بارمەن» دىكان ايدى.
توباندىگى اشرىندىن دە طوغرى يلقى نەدرجەدە ايكانى آچىق آكلاشلسە
كېرەك:

اچارلاردىن، ياكە چىت پادشاھلردىن ھىبەلر كلكىدە، اوز يەنە آلماي،
بلكە بيت المالغە تابشەرە ايدى. حتى روم پادشاھسى ھر قل خاتونىدىن،
حضرة عمر خاتونىنىڭ يىبارگان ھىبەلرى قارشوسىنە كېلىگان

(۱) صحيح بخارى ج ۴ ص ۱۰ (۲) ابو داود ج ۳ ص ۵۷ ابن ماجه

هدیه لریده بیت المالغه تابشرفان، خانونینه اوز هدیه سی قدر آنچه نوله گان ایدی.

مأمورلرنی بیارگانده، بتون بایقلارینی حسابلاب یازدره، سوگره شول حسابقه کوره آرتقی بایلق کورسه، شونی آلوب بیت المالغه تابشیره ایدی. حتی سعد بن ابی وقاص، خالد بن الولید، عمرو بن العاص حضرتلرینکده یارطی ماللرینی بیت المالغه آغان، ابو هریره ویررگه راضی بولماغاچ نهمیز ایتکان، سوگره یارطی مالن حسابلاب خزینه گه آغان ایدی. بر امیری: «مالنی ساتو ایتوب، حیوانلر تر بیه قیلوب آرتلردم» دیدکنده: «هن، سنی ساتو ایتک ایچون توکل، بلکه خلقغه خدمت ایتک ایچون بیاردم» دیب ایتکان ایدی. «حضرة همرنک اوشبو عادتی بولغانی کبی، بغشی خدمت ایتکان ذاتلرغه بیوک مکافات وهدیه لر ویرمک عادتیده بار ایدی (۱). خالد بن الولید، ابو هریره لرگه ده سوگره دین زور بوله کلر ویرگان ایدی.

بر مرتبه حضرة عباس، ایکنچی وقتده ابی بن کعب ایله بولغان دهواسی حقتده قاضی حضورینه باروب، خصمی ایله برابر اولتورغان وقاضی نک حکمن رضالق ایله قبول ایتکان ایدی.

غسانیلر پادشاهسی بولغان جبله، بر عربنک یا کافینه صوفد یغنه، عربنک دهواسی اوزره حضرة عمر، اگردره هر بنی رضالاندنر مازمه پادشاهنک اوز یا کافینه صوفد (فصاص قیلوق) ایله حکم ایتدی. پادشاه: «آندی عامی ایله بنی نیچک بر درجه گه قویاسز؟» دیه اعتراض ایتدکده، حضرة عمر: «بوندی حق طوغر و سنده، اسلام شریعتنده، پادشاهلق، عامیلوق یوق. بار کشی ده بر تیگز» دیگان ایدی (۲).

بر آدم کیلوب، مصر عاملی بولغان عمرو بن العاص دین، تیوشسوزگه پوز قامچی صوفدی دیه شکایت ایتکان. حضرة همر اشنی تیکشروب صوغونی

(۱) فتوح البلدان ص ۹۰. (۲) بعض واقعه لرده استاذ محترم رضا الدین حضرة

ترجمه لرینه اعتماد ایتولدی. شورا ج ۴ عدد ۹، ۱۰.

تیوشسز طابقاج، فصاص ایله حکم اینکان، یا که خصمنی راضی اینترگه بیورغان. عمرو بن العاص، هر صوغوفه ایکی آلتندن، باریسی ایکی یوز التون و یروب خصمنی راضی اینکان ایدی (۱).

بر وقت بر ایسرك کشینی کوروب، نغزیر اینترگه باشلادیغنه، ایسرك حضرة عمرنی آچیلانورغه، سوگارگه توتنغان. شول وقت نغزیر ایتودن توفنانغان. «نیچون توفنادک؟» دید کلرنده «مینی آچیلانندیغنه نغزیر ایتسه م اوز منی ده آچیلانغانی ایچون قانیراق جزا بیرمک احتمال بار. هیچ کهن اوزم ایچون اوچ آلورغه تلامیم» دیب جواب بیرگان ایدی.

بر وقت خزینهدن آفچه تقسیم ایتدیگنده بر بالاسی کیلوب بر درهم آفچه آلوب کیتکان. حضرة عمر بالا آرتندن ابوینه بارغان هم بالانی یغلانوب آغزندن آفچه نی آلوب خزینگه تابشرغان ده: «عمر جباعترینگ، باشقه مسلمانلردن بر درهم ده آرتوق آلورغه استحقاقلری یوق» دیگان ایدی.

اوغلی عبدالله، عراق طرفندن فرق مک درهمک غنیمت مالی صانوب آلوب فایتدیغنده: «اوشبو مال اول قدر گنه تور مایدنر. خلیفه اوغلی دیوب، سکا آرزان بیرگانلر» دیوب مالنی یا کیدن صاندریوب اوغلینه اورتاچه فائده سینی بیرگان، آرتوغینی خزینگه تابشرغان ایدی. بر وقت اوغلینی اویلاندریوب، بر آز وقت تریبه ایتدکن سوگره: «خزینهدن آشاب یاتوق یاراماز. بنم اوز مال ایله، بر آدم گه شریک بولوب بولسه ده کسب ایت. شونک ایله طماهگزنی توبدر رسز» دیمشدر. بر وقت عبدالرحمن بن عوف دن قرضغه دورت یوز درهم آفچه صورادیغنده: «خزینه اوز قولگنده، شوندن غنه آلوب تور میسزمی؟» دیمش. آثا جوابده حضرة عمر: «نقدیر بنوب وفات بولسه م، عمر میراثندن آلماییز دپه شول کیونچه فالدر لرده قیامتده بگا حسابی بولور، دیب قورقم. اما سن، مالنگ قدرینی بله تورغان کشی بولغانلغکنن

(۱) کتاب الخراج لای بوسی ص ۶۶.

بندہ فالدرمازسک، وارثلرمدن بولسەدە کیلوب آلورسک دبو اوبلیم»
دیمشدر (۱)

تواضعی: یارطی دنبافە حکم ایته نورغان اوشبو خلیفەنک
ایشگندە سافچی اولماز، ەادتی بر آدمین آپرماسی کورلماز، اوزندە
واشلرنە کیمچیلک بولمقدن ەیچ وقت امین بولماز: «عیبلرمنی، یتوشمگان
اورنلرمنی ایرشدر وچی ذات، بگا ایگ صوبیلی کشیدر» دیور، بعض
وقتلدە اوزینک یاش وقتندە، آچ کوینچە کتو کتوب یوردکلرینى، بعض
کیمچیلکلرینى دە سوبیلەر: «رسول الله تر کلگندن آرتق تر کلک ایتهرگە
ایستەمیم» دیوب تکلفسز، درویشلرچە معیشت ایتوب، آرتق مالنی
فقیرلر، محتاجلرغە، مسلمانلر فائده سینە صرف ایتەر ایدی.

نمازە سلام ویردیکندن سوگرە هر کم حضورینە کیلوب یومشینى
سویلار، اوراملردە بازارلردە بر اوزی یورر، شهر چیتلرینە چیقار،
ایگ ناچار یورطلرغە کرر؛ فقیر، مسکین آدملرنک مجلسینە اولتروب
طعام آشار، بعض وقتلدە صومالاغە بو بالغان آلیباغچی ایله صدقە
دولرینک قچولرینە دولر سورتوب یورر ایدی. بورە وشد بروچی
ذات شول درجە مهابت وسلطنت ایدی، که تختلرنده اولان قیصرلر،
کسرالر حتی اسمندن قورقوب توررلر، اوزینک خاص ایبدەشلری دە
حضورینە باروب یوش سوبیلەرگە قورقوب آبراب توررلر ایدی.

بر وقت احنف بن قیس عراق طرفندن ایلیچی بولوب کیلگناچ
حضرة ەمرنک بیک قزو کونده، صدقە دولرندن برینى دولاب
تورغانینە اوچراغان. شول وقت حضرة ەمر، احنفگە قاراب: «ای
احنف! کیومگنی صالوب یاردمگە کیل، اوشبو صدقە دولەندە یتیم، طل
مسکین لرنک حقلری بار. اگرده بزلر قارامازساق آنلرنک حقلری
ضایع بولور، بونک ایچون بز مسؤل بولورمز» دیگان. شول وقت

بر آدم: «ای امیر المؤمنین! - الله، سزنی پارلیقا صون - بر قلغه غنه بیورسا کزده، بونی اشله گانج بولور ایدی» دیدکنده، حضرة عمر: «بنم ایله احق دن آرتق قل کم بار؟ بر کشی مسلمانلرغه خدمتنی، آنلرغه امیرلکنی التزام ایتسه، اول کشی مسلمانلرنگ قلی بولادر، قلرنگ خواهه سینه نه قدر خیر خواه بولوی، بغشی خدمت اینوی لازم بولسه امیرلرنگ ده شول قدر خیر خواه بولولری بغشی خدمت ایتولری، و بغشی معامله لری لازمدر» دیگان ایدی.

بر وقت فارس لر ایله معاربه بولدقده، حضرة عمر صوغش خبرینی ایشتورگه مشتاق بولوب، هر کون شهرنگ هیتینه چیغوب، بر خبر بولماز می، دیه کوتوب پوری ایدی. کونلرنگ برنده دوه ایله آشغوب کلوچی بر مسافرنی کوروب، قارشوسینه باروب: «ای عبدالله! نه بیردن کیله سون؟» دیدی. مسافر: «هسکر باشلی طرفندن امیر المؤمنین حضرتلرینه خبر کیتورهم. دشمن مغلوب بولدی» دیدکنده، حضرة عمر: «اللهه!» دیب بر قولن دوه گه قویوب، پایه اولره رق صوغش خبرلرن صوراشوب برلسکده شهرگه کردیار، شهر اوراملرنده اوچراغان کشی لرنگ «السلام علیک، یا امیر المؤمنین!» دیه سلام بیرولرن ایشدکنده مسافر: «ای خلیفه! عفو ایتوگن، بن سزنی بیلهدم» دیب اعتذار ایتهرگه باشلادی. حضرة عمر: «بورچلما فرنداش! بونده عفو اوتورلک بر اشد ده یوق» دیب یولینه کیتدی.

بر کون منبرگه چیغوب: «ای جماعت! اگرده طوغر یلقدن میل ایتکانه می کورسه گز تنبیه ایتویگن» دیدکنده بر کشی توروب: «الله ایله یمین اینه من که طوغر یلقدن میل ایتسا گن، فلچمز ایله توزه تورمز» دیدی. بونی حضرة عمر ایشدکنده «اللهه، مسلمانلر ایچنده هرنگ یتشمگان یولرن فلچ ایله توزه تورغان کشیلر بار ایکان» دیدی. بر کشی ایله آرالرنده نزاع بولدقده: «ای عمر، الله دج صافلاتوب اش قیل!» دیگان. بوکا فارسی ایتکچی کشی: «خلیفه گه شوندا این سوز

سویلی سون «دیب آچیغلانورغه باشلادف»، حضرة عمر: «تنبه گز، بیک درست سوز اینه؛ سز لر شول سوزنی خاطر گزده توتما سا گز سزده ده خیر یوق. اگرده اوشبو سوزنی قبول ایتما سا ک بزه ده خیر بولما س» دیگان، طوفری سوز ایچون آچولانورغه یاراما فانن آ کلاتقان ایدی.

شفقت و مرحمتی: شریعت که وطوغری یلقه رهابه ایتنگان بوزوق کشبیلرگه غیرت و شدت ایله معامله ایتسه ده، لکن طوغری آدم لرگه: ضعیف و محتاج لرغه فایت مهر بانلی، فولندن کیلگان قدر هر کیمگه یاردمگه حاضر توره، آز بولسه ده فائده ایتد رگه طرشه ایدی.

اورامده آغاچ، یوق، خورمه کیسه کلری کورسه، بلکه فائده ل نورار دیب فقیر ره لک آدم لرنگ یور طارینه آطوب کپته؛ محتاج لر، مظلوم لر بوتمی دیوب کیچه لرده اورام لرغه، شهر چیتلرینه چغوب یوری، کیره ک بولسه اوزی یاردم اینه ایدی. کوندز بازار لرده، مدینه اطرافنده یوروب عاجزلرننگ حال لرینه نظارت اینه، بر قلغه طاقتندن آرتق خدمت یوکلانگانن، بر حیوانغه آغیر یوک صالحانن، پاکه حیوانلرنی عذاب ایتوچلرنی کورسه تنبیه ایتد، ادب و یرر بعض وقتلرده اوز کوزی آلدنده حیوانلرننگ آرتق یوکلارن بوشاندره ایدی. بر وقت بر خاتوننگ عسکر لک گه آلتقان قرداشینه مکتوب بازارغه آبدراب اولتورغانن کوردکده اوزی مکتوب یازوب بیرگان، عسکر لرننگ جماعتلرینه آغراق بولما سون دیب: «عسکر لرنی جماعتلر نندن آبروب دورت آبدن آرتق توتما گز» دیه امیر لر گه تنبیه ایتکان ایدی. بر وقت اطرافنده یوردیگنده بر کتوچیکه اوچراب: «فلان اورنده آرق کوبره ک، حیوانلر کنی شونده آلوب باروب آشاتورغه کیره ک. کتوچی بولغان کشی حیوانلر فائده سون فایغور تورغه تبوش، قیامتده هر کتوچی کونکان نرسه سندن و نیچوک کونکانندن مسؤل بولاقن» دیمش در.

بر کیچه اورامده یورگانده، بر ابوده اوت یاندر لغاننی کوروب، هیده
 بالار بغلاغان طاوشنی ایشتوب یانلرینه بارغان، بر خانوننک قزان
 ایله صوقاینتانن کوروب: «بو بالار نیچون بغلی لر، قزانده نرسه
 پشیره سز؟» دیب صوراشقان. خانون جوابنده: «بو بالار آچلقدن بغلی لر
 آش پشیره دیوب یوانوب بالالرنی یوفلانو ایچون قزانده صوقاینتانمن»
 دیگان. بونی حضرة عمر ایشتد کده، اثرلنوب تیز گنه بیت المالفه بارغان،
 بر فایچق غه اون هم مای سالوب آرقاسینه کوتارگان، بانده بولغان خادمی
 کوتارگه تلاسه ده، قبول ایتمای: «قیامت کوننده، بونلر ایچون بن مسئول
 بولورمن» دیب فایچقنی اوز آرقاسینه کوتاروب یا گادین خانون ایوبینه بارغان.
 هیده قزانغه اون، مای سالوب، اوزی یوناب، قزان آستینه اوزی اوطن یاغوب،
 آش پشروب بالارغه سالوب بیرگان. و بر طرفه کیتوب: «بالارنک
 بغلاغانلرن کوردم، ایهدی شادلانغانلرن ده کورهیم» دیب بالار
 آشاب تویمانچه قاراب تورغان. تاماقلری طویوب بر بریله اوینارغه
 باشلاغانلرن کورگاج، حضرة عمر اورنندن قوزغالوب کیته باشلاغان. شول وقت
 خانون آنی تازوماینچه: «خليفة لك گه همردن بیگرهك، سین لایق ایکانسن
 خلقنی قایغورتیق هم شفقت منده کوبرهك ایکان» دیب رحمت اوقوب
 فالغان ایدی.

بر کیچه ده اورامده یوردیگنده، بر یاکی چادر کوروب، یانینه
 بارغان. چادرده بر خانون طاوشی، چادر یاننده بر کشی اولتورغاننی
 کوروب، سلام ویروب: «سز کم؟» دیوب صورغان «مین بر مسافر،
 یاردم ایتمه سمی دیوب امیرالمؤمنین حضورینه کیلگان ایسک»
 دیدکنده «چادرده نینداین طاوش؟» دیب صورغان. مسافر آغرسینوب
 غنه «آنی صورامق سز گه لازم نوگل ایدی... آنده خانونم طاوشی، بالافه
 آوروب نوره، قار اوچیسیده یوق» دیگان. بونی حضرة عمر
 ایشتد کده، تیز گنه خانوننی یانینه فایتوب: «الله ویرگان بر ثوابلی

اش باره ثوابلی بولاسڭ کیله می؟» دبه کورگان واقعه سون سوبلاگان.
 خانونی ام کلثوم (حضرة علی و حضرت فاطمه قزی) «سن تلامه گز...»
 دیدکده حضرتهمر: «بالانا بوجی خانونی ایچون ضرور نرسه لر نی آل، بگاده
 آنلرغه آشانورغه نهمیتر ویر» دیگان، شوندن سوگره حاضر له نوب خانونی ایله
 بارغانلر؛ مسافرگه هم خانونینه یاردم ایتوب، وباشقه خدمت لرن تمام
 ایتوب آشانوب قایتوب کیتکانلر.

بر وقت امیرلرندن بری حضرت عمر حضورینه کردکه، بسالار
 اویناتقان، هم بر بسالاسون فولینه آلوب اوبکانن کوروب: «ای
 امیر المؤمنین! سن، آلدکده بالالرنی اویناتاسنی، آلالرنی اوبه سنی؟»
 بن عمرده بالامنی اوبکانم یوق. بن ایوده بولغانده همه سی نیک گنه
 اولتورالر» دیگان. بونی حضرت عمر ایشتدکده: «سنک بالالرغه مرحمت،
 جماعتلریگه یومشاق معامل بولماسه، محمد علیه السلام امتینه نیچولک
 شفقت ایتوب یغشی معامل ایتدسن. سن امیر بولورغه مستحق توکل
 ایکان» دیب شلته ایتکان ایدی.

ذمیلر ایله معامل سنی: حضرت عمر قول آمتنده بولغان ذمیلرگه
 (باشقه دین خلقلرینه) مخصوص اهمیت ویره، کوب وقت عامللر
 ییارگانده: «ذمیلرگه ظلم بولماسون، آنلرنی یغشی فارا گز» دیب
 مخصوص تنبیه ایتد؛ بعض وقتلرده، آنلرنک شکایتلری یوقمی دیب
 چافروب تفتیش ایتد، اوچرادقلرنده صوراشه، مسلمانلر و ذمیلرنک
 همه سینده عدالت ایله حکم ایتد، فتح ایتولگان بیرلرده ذمیلرنک دینلرینه،
 عادتلرینه حریت اهلان ایتد ایدی. مصر فتح ایتولدکده، والی بولغان
 عمرو بن العاصغه: «مصرده یهود هم نصارا دیننده خلقلر بولور. آنلرنی
 مسلمان بولورغه تکلیف ایتد (کوچلامه)، همه سی دینلرنده اختیارلی
 بولورلر» دیب فرمان ییارگان ایدی (۱).

مصر واليسى بولغان عمرو بن العاص نك اوغلى بر قطبى غه: «بن الوغ بر آدم بالاسى» ديه قامچى ايله صوقديقى ايچون والى ايله اوغلىنى وضوغلمش قبطى نى مدينه گه كيتورتوب، اوز كوزى آلدنده قصاص قىلدرغان، همده عمرو بن العاص غه قاراب: «بو آدم لر آنلر ندىن آزاد اولورق طوغانلر ايدى. سز لر نىچون بونلر نك اختيارلقلرىنى آلا سز؟» ديه آچىغلانغان ايدى.

قدس شريف فتح ابدلدىكده، حضرت عمر ايله نصارالر (يا كه دىنى ريسلرى بولغان بطريق - پاتر بارخ) آراسنده اولان عهد نامه ده، نصارالر نوله وارن بيروب تور دقلر نده، آنلر نك دىنلر ينه، كليسه لر ينه، ماللر ينه هيچ ضرر ايتماسكه، هيچ كىنى دىنگه كوچلاماسكه، دىنلر ينه كامل حرىت و يبرر گه شرط ايتولگان ايدى (١).

حضرة عمر قدس شريفنى قاراب يوردىكده، بطريق ايله بر كليسه گه ده كروب يورگان، وكليسه نك اورتاسنده بايتاق اولتوروب طورغان ايدى. شول وقت نماز وقتى ابرشوب، نماز اوقورغه نلر گانن بطريق غه آكلاندىغنده: «اوشبو كليسه ايچنده اوقورغه ممكن» دىگان. حضرة عمر: «كليسه ده اوقوسام، خليفه من عمر نك نماز اوقوغان اورنى دىوب، مېندن صوكره، كليسه نى سز دن آلا باشلار لر. اول وقت سز گه ضرر بولور» دىب كليسه نك آلدينه چغوب باسچقه نماز اوقوغان، همده: «شول باسچقه كىلوب هيچ نماز هم اذان اوقولماس» ديه عهد نامه لر ينه علاوه ايتدرگان ايدى (٢).

بر وقت بر قارت ذمى نك مسجد آلدنده صدقه صوراشوب تورغانن كوروب: «سنگ هقكده عدالت، انصاف ايتىگانمىز. باش وقتكده جزيه (تولو) آلوب ده، قارتايدقده سنى ضايىع ايتىگانمىز، اعتبار سز فالدرغانمىز» ديهش. همده خزينه دن معيشتينه يتارلك ياردم و يروب تورمشدر (٣). رسول اكرم حضرتلرى سلامت وقتنده،

(١) تاريخ الامم والملوك ج ٤ ص ١٥٩ (٢)، اتهم الوفانى سيرة الخلفاء ص ١٠٣

(٣) كتاب الخراج ص ٧٢.

مکه مشرک‌نزدین بولغان بر قنداشینه ده هدیه لر یبارگان ایدی (۱).
 حضرة عمر وفات وقتنده ده ذمیلر نی خاطر ده توتوب: «میندن
 سوکفی خلیفه، ذمیلر نی بخشى فاراسون. آنلر نی همایه ایتسون، آنلرغه
 بولغان عهد و امانلر نی رعایه ایتسون. آنلرغه آغراق یوکلانماسون»
 دیب و صیت ایتکان ایدی (۲).

باشقه ملئر گه شول قدر رهایه ایتولدیکندن، دینلرینه، تللرینه
 کامل ایرکنچیلک ویرلدیکندن، اهل اسلامغه تابع بولغان ذمیلر،
 اوز دینلرنده بولغان پادشاهلرنین زیاده، مسلمان خلیفه لرینه محبت
 ایتکانلر ایدی.

کسب و هنر گه قزیدروی: مسلمانلر آراسنده کسب و هنرنک
 تارالووینی، کسب و هنر ایله مشغول بولونی بیک سوه، کسبسز باشقه لر
 اوستینه یوک بولوب تورونی، بیگره کده تلانچیلکنی سویمی، ممکن
 قدر تلانچیلکنی آزیتورغه طرشمه ایدی.

فارس و روملرده بولغان فائده لی هنرلر و ترتیب ایدن ده بایتافلر نی
 مسلمانلر آراسنده تارانورغه طرشقان. شونلقدن حضرت عمر وقتنده،
 فتوحات کوب بولغانی کبی، بایلق و معموریت ده فوف العاده ترقی ایتکان ایدی.
 حضرة عمر اوزی ده جاهلیت وقتندن باشلاب، خلیفه لک وقتینه قدر
 قزل مال ایله سودا ایتکان، خرمه باقچه لر ی تربیه ایتکان ایدی. فقط
 خلیفه بولوب بتون وقتلرن خلق خدمتی، بتون راحتنی ملت ایچون قربان
 ایتنه باشلادقدن سوکره غنه کسبنی تاشلارغه مجبور بولوب، خزینه دن
 وظیفه آلا باشلاغان ایدی (۳). حتی خلیفه وقتنده ده، اوزی نك مدینه
 یاننده بولغان بیرنده پمشلر تربیه ایتدره، وقت وقت اوزی ده باروب
 بوری ایدی. گرچه اوزی زاهدلر چه معیشت ایتسه ده بایلق قوتلی
 بولوب، اهل اسلامغه مالی ایله ده کوب یاردملر ایتکان، الوغ برینی

(۱) صحیح بخاری ج ۴ ص ۳۱، (۲) صحیح بخاری ج ۲ ص ۱۸۴. (۳) حضرت

عمر خلیفه وقتده خانونی نك ساتو ایتدیگی منقولدر. اهیج ج ۲ ص ۶۴.

وقف اینتکان، وفاتنده اهل اسلام فائده سینه فرق مک درهم وصیت اینتکان
ایندی. (بونلر اوتسکاندهده یازلندی).

حضرت عمر کوب وقت: «ای جماعت! هنر اوگره نیکز، آدملر
ایچون هنر کمالاتدر. اگرده هنرگز، کسبگنر بولماسه خلق اوستینه یوک
بولا باشلارسز. باشقه لرغه کوز تیگوب، طمع اینتوب توروغه کوره،
توبان کسبلرنی بولسهده اوگرانوب، شونک ایلر رزفلامق بیخشیراندنر»
دیه سویلار ایندی.

بر وقت حضرة عمر: «الله دن رزق صوراب، اشسز تیک یاتما گز.
بو اش سنت گه خلاف. اوزگزه بیله سنز، کوکدهن آلتون ده، کهوش ده
یاومیدر، الله تعالی رزقنی ویرسهده، بندهلرنگ اجتهادلری، حرکتاری
سبیلی ویره در. الله تعالی قرآنده: «نماز اوقودقن صوگره تارالسگزه،
اللهنگ رحمتندن، فضلندن ایسته گز» دیوب بیوره، دیمیشدر.

بر کشی ننگ آغاچ اولتورتقانسن کوردکده: «بیک بیخشی اشکه
کوشکان سن، دینکنی صافلار ایچون ده، درجه کنی صافلار ایچون ده فائده
اینر» دیب باقچه خدمتینه قز یقدرغان ایندی.

بر آدمین: «کوبی مالک بار؟» دیب صوراعاچ «ایکی مک بش
یوز درهم» دیدکنده، حضرة عمر: «آکاغنه قاراب طورمه، کسب
ایت، حیوانلرده تربیه ایت» دیوب کسب یوللرینی کورسه تکان ایندی.
بدنی سلامت، تازهر بیکت کوردیکنده: «نه ایله کسب قیله سن؟»
دیوب صورار ایندی. اگرده هنری، کسبی بولماغانن سویله سه، آننگ
کوزندن توشار، اعتباری فالماز ایندی. اگرده برر توری کسب ایله
مشغول بولغانن سویلاسه، آکا التفاتی و اعتباری آرتور ایندی.

بر کشی ننگ کوب وقتلرده مسجدده عبادت ایله مشغول بولغانن
کوروب: «نماز وقتلرندن باشقه ده، مسجد پوچماغنگ اولترویکه کوره،

بالار و هیالک ایچون رزق کسب قیلوب یور مکک بنم قارشیده دخی آرتوغراق» دیگان ایدی.

بر اورنده اشسز طور و چیلرنی کوروب: «بونلر کملر؟» دیب صورغان. «بونلر اللهغه توکل قیلوب تور و چیلر» دید کلرنده، حضرة عمر: «بالغان سوبیلر. توکل فیلو چیلردیه بویله اشسز و حرکتسز تور و چیلرغه توکل، بلکه برلرنی سوروب، اور لقلرینی ساچد کدن سوگره - ایمدی شاید الله تعالی ویرر، بز اوز قولمز دین کیلگان قدر سبیلرینی برینه کیتوردک - دیه امید ایتوب طر و چیلرغه ایتول» دیمشدر.

قولینه فابجق طوتوب صوراشوب یوروچی بر آدم، حضرة عمر حضور بنده کیلوب صورادفک، ایکمک تولتورغان فابجقنی کوروب: «جماعتلرک بشارمی؟» دیب صورغان «یوق» دیب جواب ویردکنده: «من سائل توکل، بلکه ایکمک جیبوب کسب ایتهرگه کرشکان کشی ایش» دیه فابجقنی اوز کوزی آلدنک بوشاندیروب، ایکمکلرن صدقه دوهلرینه بیردرگان. همد: «بوندن سوگره تلانچیلک ایتساک، دخی فاتبراق جزایبرمن» دیب تله نچیلک ایتوب یروی ایچون شلته ایتکان ایدی. مسجدکه کروب صدقه صوراوچی بر یکننی کوردیکنده، بانینه چاقوغان و مسلمانارغه قاراب: «ای جماعت، فاپوگرده خدمت بار، اوشبو یکننی یالغه ویره م» دیب فچقرغان. بر صحابه: «ای خلیفه! بنده باقچه خدمتی بار» دیدکنک، آیلق وظیفه سون سویلاشوب، مذکور صحابه گه بیروب یبارگان و هر وقت «خدمتی باخشمی؟» دیب صوراشوب نورغان، اش تمام بولغاچ خدمت حقینی ده اوزی آلوب یگتکه تابشرفان ایدی. بر وقت آلدنده کوب مال کوروب: «یارب! آدملرگه محبوب وزینتلی ایتوب خلق ایتدیکنک اوشبو ماللردن شادلانمازغه طاقتمز یتمایدر. یارب! اوشبو ماللرنی تیوشلی اورنلرینه صرف ایتمکنی نصیب ایت» دیمشدر (۱).

بر وقت مدینه ده چیتدن کیلوب صانو ایتوچیلرنی کوردکده، خلقفه اوشبو سوزلرنی سویله گان: «ای جماعت! یارتی بایلق تجارتده در. بازارلرغه باشقه لرنک خواجه بولویندن صافلانسکز. تجارتنی اوز قولسکزده توتارغه طرشکز» (۱).

دینده اعتدالی: دینک اورتاچه بولونی سوه، دینسزک و دیانتسزک گه چن دشمان بولغانی کبی، دینده افراط ایتوگه، آرتق صوفیق، اورنسر تقوالق کورسه توب احتیاط ایتولر گه ده خلاف ایدی. شونلقدن دین امرلرنه مساهله سی بولغان کشیلر گه ادب بیرگانی کبی، اوستینه لازم بولغان خدمتلرنی ناشلاب، عبادت برله گنه وقت اوتسکار و چیلرنی ده شلته لی، بعضلرینه جزا و بیره ایدی. بیگرا کک رسول اکرم حضرتلری وقتنده اصلی بولماغان، یا که ثواب بولوی آنک طرفندن بیان ایتولمگان اورنلردن ثواب ازلب یرونی برده یارتمی، بلکه هر وقت خلقنی دینی بدعتلردن، خلقفه دین اسمندن برر نرسه بیورمقمن منع ایتوب نوره، وشوگا دقت اینه: «هراتی خلقنی کبی نچکه له مه گز» دیه ایدی.

اما بر اش رسول اکرم حضرتلرنین ثابت بولسه، آنک امرینه اطاعت ایتوب، هیچ توقفسز آثا ملازمت اینه ایدی. حج وقتنده حجر اسوهنی اوبوب: «ضرر گده، فائده گده بولماغان بر طاش ایدیکک بشکا معلوم. اگرده رسول الله ناک اوبکانن کورگان بولماسه، سنی اوبماز ایدم» دیمشدر (۲).

هر اشنده اللهنی همه الله حضورینه بشارونی اویلاب حرکت اینه، اشلرنده فقط الله دن یاردم صوراب کریشه، اجتهاد ایتوب اوزینه نصیب بولغان فائک و خدمتلرنک همه سون الله دن کوروب تشکر اینه ایدی. الله دن قور قوروی، همه الله دن امید شول قدر قونلی ایدی که: «اگرده بر کشی گنه جنت که کره چک، باشقه لری جهنم لک، دیب اهلاق

(۱) کنز العمال ج ۲ ص ۲۱۸ (۲) صحیح بخاری ج ۱ ص ۱۷۸، ۱۷۹.

اینسەرلر، شول بر آدم مین نوگلمی ایکان، دیه امیدایتهر ایدم، اگرده بر کشی گنه جهنم گه کره چک، باشقه لری جنت لك دین اهلان اینسەرلر، شول جهنم گه کروچی آدم مین نوگلمی ایکان، دیه قورقار ایدم» دیدیکی منقولدر (۱).

قرآن الله تعالی سوزی بولغانن، چن هدایت و حکمت قرآنده بولغانن کامل آ کلامش اولدیغندن: «بزرگه الله ننگ کتابی یمته» دیوب سویلار، کوب وقتلرده قرآن اوفوب یورر، کیچه لرده قرآن کوب اوفور، قرآن اوفودقه معاسن کامل آ کلام غایت اثر لئوب یوره گی یانوب غیرت ایل اوفور ایدی. بعض وقت قرآنده بولغان حکمتلردن، قیامت حاللردن اثرله نوب آورو بولور ایدی. قرآننگ کوب سوره لرینی حفظ ایکنان، قرآن دن ایکنچی سوره نی (سوره بقره نی) اوگرانوب تمام ایتدکه، دوه صویوب طوی یاصاغان ایدی.

قرآن اوگرانور گه غایت درجه ده اهمیت ویره، حتی عامللر بیاردکه: «خلق غه حدیثدن ده بیگره ک قرآن اوگرانور گه طرشوگز» دیب بیوره، بعض وقتلرده، خلق ننگ قرآن و دین اوگراندکلرینی تفتیش و امتحان ایچون مخصوص کشی لر بیاروب امتحان ایتدیره ایدی (۲).

دینده اعتدالی حقنده اوشبو واقعه لری منقولدر:

عبادت که ویرلوب کیتیک جماعت خدمت لرینه ضرر اینه دیوب، کوندلرده اوستینه فرض بولغان عبادتلر نی گنه اوتاب، نفل عبادتلر نی کیچلرده قیل ایدی (۳).

بر وقت حج سفرنده، خلق ایل جهامت نمازی اوفودقن صوگره، بعض کشیلر ننگ، ایکنچی بر اورنغه آشفوب کیتوب نماز اوفودقلرینی کوردکه: «بونر سه؟» دیب صور اغان. «رسول الله نماز اوفوغان اورن» دیدکلر نده، حضرت عمر: «سزدن ننگ بولغان امت لر، پیغمبر لریننگ

(۱) کنز العمال ج ۶ ص ۴۴۵. (۲) الاغانی ج ۱۶ ص ۵۶.

(۳) امیا ج ۱ ص ۲۴۱. (اصحاب کرام ۱) ۴

اورنلرن عبادتخانه ايتوب، آرتق تعظيم ايتوب خراب بولديلار. اگرده شول اورنده نماز اوفورغه توغرى كېلسه اوفوگز. يوقسه بو فلانچه اورن ديه توناب عبادت ايتمه گز» ديمشدر (۱).

حد يبيده، رسول اكرم حضرتلري، بر آغاچ توبينه اولتروب، صحابه لر دن، اولگانچه اسلام اوچون طرشاچقلر بنيهت وعهد آلمان ايدى. رسول الله دن سوگزه شول آغاچنى تعظيم ايتەرگه ويانينه باروب عبادت قیلورغه باشلادقلر ينى حضرت عمر ايشتد كده، شول آغاچنك توبينه باروب نماز اوقودن منع ايتكان، همه آغاچنى كيمسروب اورنن بلمسز ايتدركان ايدى (۲). سوس بلكه، سى (۳) فتح ايتولوب، خلقينك، دانيال پيغمبر قبر ينى عبادت ايتك در جه ده تعظيم ايتدكلر ينى، پغمور اولمده آندن مدد صور ادفلر ينى حضرت عمر ايشتد كده شول طرفه اولان امير ينه: «اون اوچ بيرده قبر قاز يتوب شونلر نك آراسندن بر ينه دانيال پيغمبر نك سوياكلر ينى دفن قيل، خلق بلورلك بولماسون، قبرى معلوم بولسه خلق ينه دن فتنه لنه باشلار» ديب يازمشدر.

بر وقت مسجدده ايرته نماز ينى جماعت ايله اوقودندن سوگزه: فلان آدم فايده؟ مسجدده كورنمده» ديه صور ايشقان. «كيچلرده كوبره ك وقتنى عبادت ايله اوتكاره، شونلقدن ايرته نمازندن يوقلاب نالغان بولور» ديدكلر نده، حضرت عمر: «كيچ بوينچه يوقلاب ده، ايرته نماز ينى جماعت ايله اوقوسه ثوابلى راق و آرتغراق بولور ايدى» ديمشدر.

نطافت و پا كلك طوغر وارنده ده هر شيدن زياده قلبنك پاك و صاف بولوينه اهميت ويره، كوكلنى پاك ايتماي طشنى غنه پا كلاوگه ذهن قويوچيلرنى، ياكه ظاهر ا صوفى توسلى كورينورگه طرشوب بوروچيلرنى سويى ايدى. باشن بوگوب او طرغان بريكتنى كوروب: «اي قرداش! باشنگى كونار، خشوع (صوفيلق) باشده توگل، بلكه قلبه در. سز لر ديننى ترگزوچيلر توگل، بلكه دينى اولتروچيلر» ديمشدر.

(۱) فتح البارى شرح البخارى ج ۱ ص ۴۶۹. (۲) عمدة القارى ج ۹ ص ۱۵۵.

(۳) ايراند، بر بلكه اولوب اليوم خرابه حالند.

بر كشي نك همر بويئجه روزه توندبغنى ايشدكده چاقروب شلنه
فيلغان، سنت كه خلاف اش قيلدبغنى آڭلاتقان.

حضرة عائشه بر زاهدنك ضعيف آدم لر كى بوگلوب آفرين غنه
بورگانن، آفرين غنه سويلگانن كوردكده: «همرده چن زاهد ايدى.
لكن اول بولاي يورمى ايدى. بلكه سويلسه سوزينى ايشنيره.
يورسه آشغوب يورى، جزا ويرسه آفرتدرلق ايتيه ايدى» ديمشدر (۱).
بر سفرنده طهارت آلورغه لازم بولدقده، حضرة عمر بر نصرانيه نك
چولمه گنده بولغان صو ايله طهارت آلغان. ظاهرى پاك كورنديكنده
آرتق تيكشروب، نچكه لب تورماغان ايدى (۲).

بر وقت حضرة عمر طهارتسز قرآن اوقورغه باشلادقده، بر كشي:
«طهارتسز قرآن اوقيسگمى؟» ديو بعث ايتكان. آڭفارشى آچولانغان
طاوش ايله: «طهارتسز قرآن اوقورغه درست توگل ديو مسيلمه الكذاب
فتوى ويرديمى ئلله...؟» ديگان ايدى.

بر مفرده بولداشى اولان عمرو بن العاص بر كچكنه كول يانينه
باروب، بر آدمين: «اوشبو كول يانينه يرتقچ حيوانلر كيلمى؟»
(طهارت آلورغه درست بولورمى؟) ديو صورادبغنده، حضرة عمر،
بولداشينك آرتق تيكشروب تروينى بارانماينچه، مذكور آدمگه قاراب:
«بو خصوصه بزگه خبر ويرمه!» ديگان (۳). ظاهرنده نجاست علامتى
كورينوب تورماغانده طهارت آلورغه تيوش ايكانن آڭلاتقان ايدى.
وفاتى: انسان نه قدر كمالات وحسن اخلاق صاحبي بولسهده،
بنون دنيا اهاليمن راضى ايتيه آلهاز. حضرة عمر نك عدالت وتديبير ندىن
بنون اهل اسلام هم باشقه لر راضى وممنون ايسه لرده آڭكاده دشمانلق
وسوء قصد ايتوجى بولدى. شويله كه بر كون اورامده يورديكنده،

(۱) الكامل للبيرو ج ۱ ص ۲۷۲ (۲) احياج ۱ ص ۹۴ (۳) موطا

ص ۲۷. بونك اوغشاشلى بر واقعسى فتاوى ابن تيميهده مذكوردر. ج ۱ ص ۳۵

حضورىنە، ابولؤلؤە (فيروز) اسملى بىر مجموعى قىل كىلۈپ خواجه سى طرفىدىن ھەر كۈن بىكى درھم ئۈلەو سالغانان، وشونى تابوب ئۈلەمك چىتون بولوب ئۈلەونىڭ كىتىلورېن صورغان. خىزىر عمر ابولؤلؤلۈەنىڭ تىدېرچى، نىقىچى، صناعتچى اىكانن بىلدىكە: «بو درجە ھىز صاحىبىنە بىكى درھم كۈب ئۈگل» دىگان، ھىدە: «سەين بىل تىگىرمانى يا صارغە ئۈلەدىن كىلە دىورسك اىمش، بىگادە بىر تىگىرمان اشە» دىگان ابولؤلؤە: «سلامت بولسەم سىگا، مشرق دە ومغرب دە سويلەنرلك بىر تىگىرمان اشەلارەن» دىب آيرىلۈپ كىتىكان. خىزىر عمر ابولؤلؤەنىڭ اوشبو سوزىدىن شىبەلنىب قالغان.

خىزىر عمر اون يل يارمىدىن زىبادە، اول وثىقە قىر مىلى كورلماگان بىر عدالت وعقانەت اىلە حكومىتى تىدېر اىتمىش اىكان، مذكور واقىقەدىن بىر نىچە كۈندىن سوڭرە (۲۳ نچى سەنە ۲۶ نچى ذوالجەدە) مسجىدە ايرتە نمازىنە كرىشەپكىندە، آرتىدىن ابولؤلؤە كىلۈپ، خىزىر اىلە سانچوب بىر نىچە بىرىدىن قاتى جراحىلادى (۱) ھىم يۈلدە اوچراغان صحابەلردىن اون اوچ كىشىنى سانچىدى، آنلىردىن دە بىدىسى وفات بولدى. سوڭرە اوزىنى دە سانچوب ھلاك ايتىدى. عبدالرەھمەن بن عوف امام بولوب نمازى تمام ايتىدى. خىزىر عمرنى كىوناروب اىوينە كىرتوب اورنلاشەردىلەر. ابولؤلؤە طرفىدىن جراحىلانگان بىلدىكە: «الھىدللە، اسلام دەواسىندە بولغان كىشى طرفىدىن اولتورىلەدەم» دىدى (۲). سوڭرە طەبىب كىلۈپ قاراب، ھالى آغىر اىكانن آكلانوب: «اى امىرالمۇمىن! ھىمىتلىرگىزنى سويلەگىز» دىدى. خىزىر عمر اوشبو وقتلىردە دە صلابت وجىسارتىنى جويمى، جانى بوغازىنە كىلدىكەدە، اھل اسلام ھالىن فاىقرتوب، اوزىدىن سوڭرە اخىتلاف بولۇدىن فورقوب، خىزىرەلك تىدېرلەر

(۱) خىزىر عمرگە اولان بو جنائىت، اسلامنىڭ بوقىر غىالب وشوكتلى اولوينە ھىسدا ايدىچى دشمانلارنىڭ فىكرى وقتورتوۋى اىلە اولدىغىنى دعوى ايدىچىلەرە وار.

(۲) صحىح بخارى ج ۲ ص ۱۸۳.

ایله مشغول بولدی. عثمان بن عفان، علی بن ابی طالب، زبیر بن العوام، طلحه بن عبیدالله، سعد بن ابی وقاص، عبدالرحمن بن عوف، حضرت لرینی ذکر ایتوب: «خلیفه لک گه اوشبولردن موافق ذات بیلیم، آرالردن برینی خلیفه ایتوب انتخاب ایترار» دیدی، اوشبو آلنی ذاتنی: «اصحاب شوری» دیورلر. بیدنچی گه اوغلی عبداللهنی ذکر ایتوب: «عبدالله صابلاوده فاتناشسه ده، صابلاورغه حقی بولماز» دیدی. همده: «اگرده اوشبو آلنی ذاتنن بیشسی، برینی خلیفه ایتترگه راضی بولوب، آلتنچیسسی باش تارتسه، آنی اولتوریکز. اگرده دورت کشی راضی بولوب، ایکیسسی باش تارتسه، آنلرنی اولتوریکز. اگرده اوچار بولوب اختلاف ایتسهر، عبدالله ننگ فکرینی صوراکز، اول قابو طرفقه تاوش و برسه شول ذات خلیفه بولور» دیدی (۱). اوزنن صوغنی خلیفه گه آتق و صیتلرینی سویله دی. اگرده حضرة عائشه رخصت ایتسه، رسول اکرم یانینه (روضه مطهره گه) دفن ایتلوینی وصیت ایتدی.

یاننده اولاندن بری، اسلامغه اولان خدمت لرینی، تدبیرلرنی عدالتدن اهالی ننگ منون اولووینی، سوکره شهیدلک ایله وفات اولووینی ذکر ایتدکنده، حضرة عمر: «حیاتنن باشمه باش (فائده ده ضررده کورماینچه گنه) قتلوسم منون اولور ایدم» دیدی (۲). همده اوغنینه فاراب: «ای اوغلام! باشمنی کوناروب برگه قوی. بلسکه الله تعالی حضرتلری مرحمت فاراوی ایله فارار» دیدی.

حضرة عمر اوشبو جراحتلرندن وفات اولدیقنده مسلمانلر آراسنه فایغو تاوشلری کونارلدی. هر برینگ باشینه تاغله مثالنده مصیبتلر کبلدی. ایرلر، خاتونلر، فللر، بالالار قیامت بولغان کبی قایغورشدیلر و یغلاشدیلر. آشاو ایچودن فالدیلر. رسول اکرم حضرتلرینگ وفات کونی کبی بولدی. وفاتنده آلتمش اوچ باشنده بولوب، جنازه منون

(۱) کتاب الفخری ص ۸۸، ابن الاثیر ج ۳ ص ۲۶

(۲) صحیح بخاری ج ۲ ص ۱۸۳.

صهيب الرومى اوفودى. حضرة عمر نك بىدى ابرو بىر نىچە فز بالا لارى بار ايدى.
 حكمتلى سوزلرى و جوابلرى: «فائدهلى نرسه لىرى سويلەيدىن
 بىگرەككە اشلىرگە طر شورغە كىرەك». «صلابت، اشلىكلىك هر اشنى وقتىنە
 تمام اينو، بو كونكى اشلىرى اينكەچى كونگە كىچىك نىمارا ايلەدر». «الوغ
 حكمتلەر فرآندە اولدىغىدىن خلق غە هر نرسەدىن آرنوق فرآنى
 اوگراتورگە تىوش». «حكمتىن خىبرىسز قىلەر، اللەدىن بىراق بولورلەر». «باي
 بولسەمدە ايسم كىتمى، فقير بولسەمدە قايفورمىم. باي بولسەم شىكر
 بار، فقير بولسەم صبر بار». «شىرىعتىن ادب اوگرانە گان كىشى،
 هىچ كەمدىن ادب اوگرانە بلمەمز». «آدملەر اوچ تورلەدر. بىرى: اشلىرىنىڭ
 قاينە باراچاغى بولوب چامالاب نوروب، شوگافاراب تەبىر اينوچى ذاتىر.
 اينكەچىسى: آلداهىن، اشىنىڭ قاينە بارغانىن اوپلامىچە يوروبدە، اش
 آلدىنە كىلدكەدە عقللى آدملەرگە مشورە ايتوب، آنلارنىڭ سوزى
 ابلە عمل اينوچى ذاتىر. اوچونچىسى: عقللى آدملەرگە مشورە
 و اطاعت ايتماي، طوغرىلىقنى آكلاماي خىراج بولوب مەر اينوچى ذاتىر». «باشقىلەر
 عقللى ايلەگنە يورمەك كمالت دىگىلەر. هر كىم اوزى عقللى
 بولورغە طر شىق كىرەك». «ھالى ھىتلى، زور اشلىرى اوپلاوچان
 بولمىغان ذاتلەر، هىچ وقتىدە ھالى بولا آلمازلەر». «اوتىكون ذاتلەر
 اوتىكونلىكىنى، قىنە اختلافدىن زىادە، اصلاح و اتفاق اېچون صرف
 ايتەرگە طر شىق لازىمدر». «اشنى اوز قوتىڭكە، آندىدە بىگرەككە اللەنىڭ
 ياردەمىنە اينانوب اشلىرگە تىوشدر». «جناب حقنىڭ بىندەلەرگە باردىمى
 نىمىلر بىنىڭ طوغرىلىقى قىردىر». «بىغشى كوڭللى بولماغان ذاتنىڭ،
 سوزىنەدە، اشىنەدە اينانورغە ياراماز».

«مالغە هر بىس كىشىنى، ھم پەس كىشىنى خلق خىدەمتىنە قويارغە
 ياراماز». «ھالى آدملەرنىڭ مجلسلىرى فائىدەلى سوزلەر ايلە اوتار، توبەن،

پس آدملرنڭ مجلسلری باشقه لرنڭ غیبتلرینی سویلایب اوتار. اوشبو غیبت مجلسلری خان آراسنده اولان الفت محبتنی بتوردیکندن ایلك ضررلی مجلسدر»

«جناب حق صافلانغانلرنی صافلی در». «بئکا ایلك سویکمسنز آدملر، اشسنز کشیلور». «دنیا اشلرینه گنه بتونلای بیرو چیلورده، آخرت اشلرینه گنه بتونلای بیرو چیلورده، طوغری طبیعتلی، عقللی آدملر دگلدر» «آشیرسینوب صدفه بیرو چیلر بای توگل، بلکه آلوچی کبی شادلانوب بیرو چیلر، چن بای آدملردر». «شهرلر، مملکتلر وطن غه محبت سبیلی معهور بولالر. اگر انسانلرده وطن محبتی بولماسه بیک کوب شهرلر، مملکتلر خراب بولور ایدی». «اول آکلارغه، عالم بولورغه، آندن سوکروهنه اش باشینه اولتورورغه کیرهک». «الوغ کشی جماعتلری آراسنده صبی کبی بولوب، آنڭ الوغلی اش اشلر گانه، هم کشیلر آراسنه ظاهر بولور». «بالارغه بیغشی شعرلرنی، مقاللرنی اوگرانورگه کیرهک. آنلر بیغشی خلقلرغه اوگراتلر، کوکلرگه بیغشی فکرلر صالالر». «ایلك یمان کشی باشقه لرنڭ بوزولمقینه سبب بولغان کشیدر». «مسلمان کشی نڭ نادان بولوب قالقی یاراماز. بلیگانلر اوگرانورگه، بلیگانلر اوگرانورگه تیوش». «باشقه لرنی آلدانورده صافلانورغه تیوش بولغانلقی کبی، باشقه لردن آلدانورده صافلانورغه تیوش».

«آدملرنی بیغشی تیکشوماینچه انابت اینکان کشی آلدانور». بر وقت، بر نزاع حقنده، هر کشی نڭ طوغری بلفن تیکشورورگه لازم بولغاچ حضرة عمر آڭا: «اوز گنی بله تورغان بر کشی آلوب کیل!» دیگان، آلوب کیلگان کشیسی: «اول بیک بیغشی کشی» دیب مافتارغه باشلادده، حضرة عمر: «سین، آنڭ کرگان، چیقغانن وبارچه اشلرن بلوب توروچی کوروشیسی می؟» دیب سورغان. «یوق» دیدکده «یوخسه آنڭ ایله سفرلرده، فانیلق وقتلرنده برابر بولوب بیغشی لغن صنادیغڭ بارمی؟» دیگان. «ینه «یوق» دیدکده آنڭ ایله

آلش ویرش ایتوب، آنچه معامله‌سی کوروب، شول وقت‌ده عدالت و بخشیلغن بیلدگمی؟» دیگان. ینه «یوق» دبدکنده حضرة عمر: «آلای بولسه، سین، آنک مسجده باش بوگوب، ملایم طاوش ایله قرآن اوقوب، عبادت قیلوب اولتورغانن کوروب گنه بخشى دیوب شهادت ویره سن بولور» دیگان. بوکا فارشو، مذکور آدم: «بلی» دبدکنده «سین بلمگانگه شهادت ویره چی ایکان، ایکنچی کشى کپلسون» دبه چقاروب بیارگان ایدی.

«بر آدمک کبچه لرده کویلهب قرآن اوقوبنه غنه ایسکز کیتماسون. بره و خیانت ایتماسه، باشقه لرفه تل اوزانودن غیبندن صافلانسه، شول کشى چن کشى در». بر آدم کیلوب: «فارت آنام بار، حاجتینه ده کوتاروب چقارام، بتون خدمتلرن اشلیم، شولای بولنده آنالقی حقیقی کامل اوتانگان بولام می؟» دبدکنده، حضرة عمر: «یوق، زیرا آنک سکا، شول خدمتلرنی، اوقلم کشى بولغانچه دبه اویلاب ایته ایدی. سن ایسه آنام اولگانچه دیو خدمت ایته سن» دیمشدر. بر آدمگه یاردم ایتمکده: «بالارکنک فائک من کوررگه نصیب بولسون» دبه دعا ایتمکچ آکا فارشى حضرة عمر: «الله تعالی بالالرفه قالدیرماسن. آنلرغه محتاج ایتماسن» دیمشدر. «چن کشیلک کورگان، بلمگان نرسه لر حقتنه غنه توکل، بلکه کورمه گان بلمه گان نرسه لر حقتنه طوغری فکرلی بولوده در». «قراند اشلونک برگه تر ولرندن بیگروهک، قاتناشوب، زیارت ایتموشوب ترولری بخشى در». «آدملر عالم بولورغه، عالم لر عقللی، وقارلی، ملایم بولورغه طرشهق تیموشدر». بر آدم کیلوب: «آرامزده محبت یوق، خاتونمنی طلاق ایتمک بولام» دبدکنده. حضرة عمر: «باشقه آدملرنک ده ابولر ینه محبت تولترغانلری یوق. بر برکنی رعایه هم حرمت ایتموشورگه کیرهک. شول وقت همه‌سی بولور» دیمشدر.

حضرت عمرنک مهرنده: «کفی بالموت واعطا یا عمر» دبت یازلفان ایدی. ای عمر! اولم نك وعطی سکا بتار، دیمکدر.

عثمان (رضى الله عنه)

اصحابناك الوغلرندىن، عشره مبشره ناك و خلفاء راشدين ناك اوچنچىسى،
 حضرة عمر طرفندن خليفه ناك گه موافق كورلگان «اصحاب شورا» ناك
 برى بولوب، حضرة ابوبكر الصديق ناك دلالتى ايسله ايك ناك اسلام
 ايله مشرف بولوچيلردىن. نسبه (عثمان بن عفان بن ابي العاص بن امية
 بن عبد شمس بن عبد مناف) در، اناسى اروى بنت كرىز بن ربیعہ
 بن حبيب بن عبد شمس بن عبد مناف بولوب، آنا و آناجهندن بولغان
 نسبه، عبد مناف ده، رسول الله ايله قوشيله در. اناسى عفان زور سوداگرلردىن
 بولوب، صاتو ايله شام طرفينه بارديغنده، وفات بولغان ايدى. اناسى
 اروى اسلامغه كيلوب، اوزاق ياشاب، حضرة عثمان ناك خليفه وقتنده
 وفات بولغان ايدى. اروى ناك اناسى ام حكيم (بيضا) رسول الله ناك اناسى
 عبدالله ناك بر طوغمه قونداشى ايدى.

حضرة عثمان رسول اكرم حضرتلردىن آلتى ياش قدر كچوك،
 قريش ناك مشهور و اشانچلى سوداگرلردىن بولوب، صاتو ايسله شام
 طرفلرينده باروب بورگان، كوركام خلقلى، خلق آراسنده حرمئلى،
 جومارد بر ذات ايدى.

اسلام قبول ايتدكندن سوكره، قريش خلقى طرفندن تورليجه عذاب
 و جفا كورورگه باشلاغان، نهايت خانونى رقيه (رسول الله ناك قزى) ايله
 حبش يرينه هجرت ايتكان ايدى. ديننى صافلاو ايچون عائلهسى ايله
 هجرت ايتوچيلرناك برنچىسى اوشبو حضرة عثمان بولغان ايدى. سوكره
 صحابه لر مدينه گه هجرت ايتمه گه باشلادنده، حضرة عثمان مدينه گه هجرت
 ايتدى و هر وقت رسول اكرم حضرتلريله برابر بولدى. فقط بسدر
 صوفشى وقتنده، خانونى رقيه خسته بولديغندن، ناك تر بيه سيله مشغول

بولوب، بىردە حاضر بولماغان ايدى. بىردە مسلمانلارنىڭ غالب بولۇغىرى
 مەدەنەگە ايرىشكان كۈندە ھىزىرە رەبە (رضى الله عنها) وفات بولدى.
 سوڭرە رسول اكرم حضرتلىرى، ايكنچى فزى بولغان ام كلثومنى ھىزىرە
 ھىمانغە تىزويىچ ايتدى؛ شۇنىڭدىن ھىزىرە ھىمان «ذوالنورىن» دىيىپ لقبلىدى.
 اوزاق تورماي ام كلثوم دە وفات بولغاچ، رسول الله: «اگر دە اوچنچى
 قىزم بولسە، آنى دە ھىمانغە تىزويىچ ايتەر ايتەر ايتىم» دىيىشدر (۱). بولۇرۇڭ
 نىسللىرى قالماغان.

بىردىن سوڭرە بولغان رافەلردە، ھەر وقت رسول اكرم حضرتلىرى
 ايلە بىراىر بولوب، اهل اسلام ايجون كوب اجتھاد وفدائىلك كوستردى.
 بابلىغى ايلە دە اهل اسلامغە بىوك ياردىملر ايتدى.

ھىببە مەسالەسىدىن ئلك، رسول الله طرفىدىن ايلەي بولوب، مەگە
 كىتىدىكەندە، ھىماننى اولتورگانلر دىيىپ بىر خىر تارالغان ايدى. شول
 وقت دە رسول اكرم حضرتلىرى، ھىببە دە حاضر بولغان بارچە صحابە لردىن
 اولگانچە سوغشورغە ودىن ايجون طر شورغە بىعت وەھد آلدى، ھەك
 اوزىنىڭ اوڭ قولىنى سول قولىغە قويوب: «ھەيد ھىمان، ھەيد ھىمان»
 دىيىپ ھىزىرە ھىمان ايجون اوزى بىعت ايتدى (۲). بو ھىمان قولى، بو
 بىعت ھىمان ايجون دىيىكىر.

رسول اكرم دىن سوڭرە، ھىزىرە ابوبىكر ھىزىرە ھەر زمانلارنى دە اهل
 اسلامغە كوب خىدمىتلر، مالى ايلە كوب اعانەلر ايتدى. يازوغە دە ماھر
 بولدىغىدىن بىر وقت ھىزىرە ابوبىكر ھىزىرە كاتىب بولوب، آنىڭ
 فرمانلرىنى يازوب تورغان ايدى.

خلافتى: ھىزىرە ھىزىرە وفاتىدە: «خلىفەلىكنى ھىمان دە اوستىبە
 آلدىم، وفاتىدە دە اوستىبە آلورغە نلە مېم» (۳) دىيىپ مەسئۇلىتىنى اوستىبە

(۱) كىتالعمال ج ۶ ص ۳۷۸. (۲) صحیح بخاری ج ۳ ص ۱۵.

(۳) صحیح بخاری ج ۴ ص ۱۵۲.

آلماز ایچون اوزندن صوغش خلیفه نی آچیق تعیین ایتمه دی. فقط اصحابناڭ الوفلرندن آلتی ذاتنی (اصحاب هورانی) ذکر ایئتوب، شونلردن بریناڭ خلیفه بولوبن مناسب کوره مه دیدی، شونلقدن آنڭ وفاتنده اوچ کون قدر مشاوره ایئتدکن صوگره، حضرة عثمانی خلیفه ایئتوب انتخاب ایئتدیلر. واوشبو انتخابلرینی خلقغه اعلان ایئتدیلر.

حضرة عثمان هجرتدن ۲۴ نهی یلنڭ محرم باشندن خلیفه لك ایتمه باشلادی. ابتدا مدینه خلقی، صوگره اطرافده بولغان شهر وقبیللرناڭ ایلچیلری کیلوب بیعت ایئتدیلر. خلیفه بولقدن صوگره، اطرافده بولغان هاملر و امیرلرگه فرمانلر یباروب عدالت وتوقر یلنڭ ملازمت ایتهرگه بر یویل یاغشی معامله ایتهرگه، هر تورلی خلق آراسنده تیگوزلك که رهابه ایتهرگه، یتیم لر نی ذمیلر نی (باشقه دینده بولغانلر نی) حمایه ایتهرگه بیوردی (۱). اسلام مملکتدن حرة عمر وقتنده بولغان ترتیب ایله اداره ایتهرگه باشلادی. اسلام ضررینه طرشوچی دشمانلر ایله تورلی برلرده صوغشلر بولوب، فارس مملکتی نڭ تمامی، قافقاز ولایتی، بحر حزر اطرافی، آفریقاناڭ کوب یرلری اهل اسلام طرفندن ضبط ایئتدی. شول زمانغه مناسب کوبمه لر (فلوت) توزوب، معاویه بن ابی سفیان فومانک سنه آق دیگزده بولغان قبریس جزیره سی فتح ایئتدی. اووشبو وقتک، مسلمانلرده فلوت بایتاق ترقی ایئتوب، حضرت معاویه اداره سنه گنه بش یوز زور کیمه لر بار اییدی (۲). مسلمانلر ایله روم خلقی آراسنه دیگزده زور صوغش بولقدن آلتی یوز قدر کوبمه ایله کیلگان روم خلقی مغلوب بولوب قاچدی. اهل اسلام دیگزگه ده خواجه بولوب، شول وقتدن صوگره، دیگز ایله یراق برلرگه قدر یوروب، صاتو ایتهرگه باشلادیلر.

حضرة عثمان وقتنده اهل اسلام نڭ وارداتی بیک کوب آرتدیغندن، اوزی ده زور بایلردن، ماهر سودا گرلر بولدیغندن، آنڭ زماننده

(۱) تاریخ الامم والملوک ج ۵ ص ۴۵ (۲) فتوح البلدان ص ۱۶۰.

مودا، بايلىق، معموريت فوق العاده ترقى ايتتى. خلق آراسنده تورلى كسب و هنر ايهلرى، صناعت و زراعت گه اهميت و يروچيلار آرتتى. فارس و روملرده بولغان بيك كوب فائدهلى صناعت و هنرلر مسلمانلر آراسينه تارالدى. مسلمانلر آراسنده زور سرايلر، تربيهلى بخشى باقچلر، بخشى طور مشغله اهميت و يروچيلر، هموما اهل اسلام و فقيرلر فائده سينه زور ياردم ايتوچيلر كوبايدى. مزار بقرى غزينه دن بولمق اوزره بر نيچه شهرلرگه مسافر خانلر بنا ايتولدى. خواجه سى بولماغان بوش، بخشى يرلرگه مسلمانلرني يرلشدير و ب، هر تورلى ايگونلر، يمشلر يتوشدررگه، يرلرني تربيه ايتهرگه بيورلدى. مدينه دارالقضا (حكيم بورطى) بنا ايتولدى. بايلرغه زكاتلرني اوزلرى و يرررگه رخصت ايتولدى (١). (آندين ئلك زكاتلرني عامللر واسطه سيله گنه جيولوب، تيوشلى اورنارغه تاراتيله ايدى) مؤذن لرگه وظيفه لر تعيين ايتولدى (٢). (امامت خدمتن اميرلر، عامللر ادا ايتديگندن، آنلر اولدهده وظيفه آلار ايدى). مسجد حرام كيڭايتلدى. اطرافنده بولغان بورطلرني خواجهلرى ايله سويله شوب صائوب آلدى. راضى بولماغانلرنيك بووطلر ينه عدل بهالرينى تعيين ايتدروب كوچنوب آلدى. و هر برينك حقلر ينى بيت المال دن و بردى. بو طوغر وده تاوش چغار وچيلرني حبس ايتدردى. مدينه ده رسول الله نك مسجدن زور ايتوب، نقشلى (بيزه كلى) تاشلر ايله بنا ايتدردى. باغانلرني قورغاشنلاغان بيزه كلى تاشلردن، اوستون هند طرفندىن كلتورلكنده اولان ساج آغاچندن اشله تدى. (٣) مسجدنى برنچى مرتبه زينتلوب بنا ايتوچى حضره عثمان بولغان). جمعه نمازنده برنچى اذاننى آرتدردى. (آندين ئلك منبر آلدينده اوقيله تورغان اذان غنه ايدى).

(١) تاريخ الخلفاء ص ٦٤. (٢) تاريخ الخلفاء للسيوطى ص ٦٤.

(٣) صحيح بخارى ج ١ ص ٥٧.

حضرة عثمان نك الوغ خدمتلرندن برى مصحف شريف طوفر وصفت بولغان ايدى. حضرت ابوبكر وقتند يازلوب، حضرت حفصه قولنك صاقلانمك اولان مصحف شريف دهن درست نسيخلر ياسازدروب، اطرافده بولغان بيوك شهرلرگه تاراتقان. شونك بويونچه اوقورغه، شونك بويونچه يازارغه بوزرغان، بوكا خلاف بولغانلرن ياندرتقان، بونك ايله خلقلرنك قرائتده بولغان اختلافلرن بتورگان ايدى. شونقلندن حضرت عثمان «جامع القرآن» لقبيل مشهور اولمشدر. حضرت هلى ده اوشبو اشنى استعسان ايتوب: «اگرده بو اشنى عثمان اشله ميه، بن اشله گان بولور ايدم» ديمشدر. حضرت عثمان، زيد بن ثابت الانصارى (١) نك قول آستينه اوچ كشى تعيين ايتوب، مصحف شريفلرنى شونلردن يازدرغان ايدى.

شمائلى: اورته بويلى، ايرى سوياكللى، كيك كوكره كلى، بيك گوزل يوزلى، زور صقاليلى، صقالن بوياب يورى، تشارين آلنون ايله نغوته (يمانه) ايدى.

غاييت درجه ده انصافلى، حلیم، مهربانلى، صاف قلبلى، كيك خلقلى، چدام طبيعتلى، هر كنگه سوبه لى، حضورينه كيلسگان آدملرنى اوزندن ممنون ايتوب يباررگه طارشه، جاهليت وقتندن اوق بتون قريش و عربلر آراسنده حرمتى الوغ ايدى.

ادب انصافى شول درجه ده ايدى كه جاهليت وقتنده ده هيچ كنگه خيانت ايتنديكى، و هيچ وقت خمر ايچمديكى، اسلامغه كيلدكن صوكره هيچ بر بالغان سويلامديكى، «رسول الله يبعث ايتديكم قول» ديوب اوك قوليني هيچ وقت نجاست كه تيگورمديكى منقولدر.

(١) اوشبو زيد انصارك عقاللى، استعدادلرندن بولوب، رسول الله نك امرى ايله يهود يازوينى اوگرانگان ايدى. صوكره تل اوگرانورگه اخلاصى آرتوب، عربلرگه قانشاه تورغان خلقلردن فارس، روم، حبش، قبط تللرينى اوگرانديكى منقولدر. (عقد الفريد ج ٢ ص ١٤٤) آلتى توركى تل بيلمش اولدر. بو ذات نك فتوالرى، علمى اجتماعى خدمتلرى كوبدر. وفاتى ٤٥ نچى يللرددر.

قرآن اوقورغه، روزه تونارغه، نماز اوقورغه بیک اخلاصلی بولوب، کوب کچه لرنی عبادت قیلوب، قرآن اوقوب اوتکاره: «قلبی پاک آدم هیچ وقت قرآن اوقودن طوبیاس، مبین قرآنغه فارامای برکوننده اوتکاررگه تلامیم» دیه ایدی. رسول اکرم حضرتلری سلامت وقتک اوقی بتون قرآننی حفظ ایتکان ایدی. اوزی بیک یومشاق کوکلی بولوب، قهرلر یانندن اوتدیکنده، کوب وقت یغلاب اوته ایدی.

حدیث روایت ایتکنده غایت احتیاطلی بولوب، رسول اکرمدن

آنچق ۱۴۶ حدیث شریفی نقل ایتمشدر.

انصاف و معاملہ سی: هر کیمگه رعایه لی، طوغری معاملہ لی، باشقه لرغه ظلم، خیانت ایتمکدن، اوستونده کشی حقی فالمدن غایت فورقه، حتی اوزینک جماعتلری وغادملرینکده خاطرلرن قالدرونی آنلرغه آغراق ایتونی سویمی، یاقین ویراقنک همه سون اوزندن ممنون ایتهرگه طرشه، الله ایله ییمین ایتمکن بیک صافلانه ایدی.

بر وقت حضرة عثمان بر آدمگه قرضغه بیدی مک درهم آقچه بیروب طورغان. مذکور آدم دورت مک درهم نابشروب: «شول قدرگه آلقان ایدم» دیدکنده، آرالرنده نزاع بولوب، حضرة عمرگه بارغانلر. ییمین ایتهرگه بیوردقده، حضرة عثمان، مال ایچون الله ایله ییمین ایتونی آغرسینوب ییمین ایتمگان. وشول قدر آقچه سون قربان ایتکان ایدی. بر وقت حضرة عثمان بر آدمدن بیر صاتوب آلدقده، مذکور آدم آقچه آلورغه کیلمه گان. برکون اوچراشوب: «نیچون آقچه آلورغه کیلمادک؟» دیدکنده، مذکور آدم: «میین آلدانغانمن، همه کشی آرزان صاتقان دیوب ایتهر» دیدی. بونی حضرة عثمان ایشندکده: «سکا اختیار، تلاساک بیرکنی، تلاساک مالنی آل! رسول اکرم حضرتلری: بعض آدملر، صاتو هم آلورینک بیکللیگی، آلیش ویرشده اوکغانلغی

سبیلی جنت که کرر «دیه خبر ویرگان ایدی (۱) دیوب مذکور آدمنی ممنون ایتوب بیارگان.

بر وقت حضرة علی ايله آرالرنده نزاع بولوب، آبریلوشوب کینه باشلادقلرنده، صافی اولان کوکللری اوپکالاشوب یروگه تحمل اینمای، یا کیدین فایتوب، بر برندن عفو اوتنوب آبرلشوب کینکانلر. حضرة عثمان کینچهلرده، طهارت صوبینی اوزی حاضرلب، طهارتلانه ایدی. بر آدم: «ای خلیفه اینچون بواشنی خادملر کزدن برینه بیورم ایسز؟» دیدکده، حضرة عثمان: «کوندزده، کیچده خدمت ایتدیرساک، آنرغه ظلم بولور: کیچلرده استراحت ایتسولر» دیه جواب بیارگان. بر وقت بر قلبنه: «میین تیوشسز گه قولاهکنی تارتدم. ایندی میندن قصاص آل. قولاهمنی توت، قاتیراق، نغراق توت. قصاص و جزانک قیامت که قالهای، دنیاده بتووی بیک زور شادلق» دیمشدر.

حضرة عثمان کوب وقت نماز اوفودقن صوگره مسجدده اولتوره، حضورینه کیلوب هر کم بوشنی سوبلی، هر کم ايله اوزبیک باقن دوستنی کبی سویلاشه، سوراشه ایدی. خلقنک احوالن، آورو وسلامتلرن، بازار و ساتولرن نیکشروب توره، فقط هیچ کمنی ناچار حالده کوررگه تلامی، ممکن قدر کشینی یغشی ایتونی و یغشیلقلرن فنه کورونی سوه، کیشی لر آراسنده بولغان ادبسنلک لرگه غایت فایغوره، ناچار اهلرنی کورونی آفرسینه ایدی.

بر وقت بر نیچه کشی ننگ جیولوب، اوزلرینه مناسب بولمغان اش ايله مشغول اولدقلرینی حضرة عثمان ایشتمکده، امر معروف ایتهرگه دیه یانلرینه کیتکان. اول چقانچی تارالوب کیتدیکلرینی کوروب، جیولوب اولتر و چیلرنی بلهای قالدیغنده، الحمدلله دیب بر قلبی آزاد ایتکان ایدی.

جوهر دلق و بايلغى: اصحابنك ايك زور بايلرندين، ايك جومارد، ايك اشانچلى، سودا گه ايك ماھارلرندين ايدى. اوزينه مخصوص بولغان كروانى قورى ده بتون اطرافقه بوروب توره، اوزينه مخصوص بولغان زور كيمه لرى دېگزدە براق يرلر گه قدر بوروب صانو ايتە ايدى. بعض صحابه لىر اوزى و جماھتلىرى مەبىشت ايتەرك ندر گنه مال نابار گنه طرشدېقى حالده، حضرة عثمان دنيا و آخرت نك بايلق و سعادتىنى جيارغە اجتھاد ايتە، كوب عبادت ايتە، كوب مال جيوب ياردم ايتە ايدى. اصحاب كرام آراسنده مالى ايله ايك كوب ياردم ايتوچى اعانەلرى ايله رسول اكرم حضرتلرىنى و بتون صحابه لرىنى ايك زياده ممنون ايتوچى ذات حضرة عثمان ايدى.

حضرة عثمان عمارت و كورنشلونك ده گوزەل بولوبن سو بوچى بو ذات ايدى. اول هر وقت پخشى كيوملر ده، گوزەل فياقتلر ده بورى، مەبىندە بىدى اورننە الوغ سرايلرى و يورطلرى، زور ييرلرى، گوزەل باقچە لرى بار ايدى.

حضرة عثمان نك وفاتنده، اوزينه خاص بولغان ملكى، ميليون درهم كەوش، يوز ايللى مك آلتون، يوز مك آلتونلق يرلرى، بيك كوب آطلرى، دوھلرى و باشقه حيوانلرى اولمشدر (۱) اهل اسلام فائده سينه فالدرغان تورلى ييرلر ده بولغان صدقە لرن، وقف لرن حساب ايتول كنه ايكى يوز مك آلتونلق اولمشدر (۲).

حضرة عثمان غايت جومارد، كوب ياردملر ايتە، آنك بر مرتبه ياردمينه اوچراو ايله بايوب كيتوچيلر كوب بولە، مستحق آدملر گه مك درهم لىب ياردم ايتدىكى تىكرار كور يە ايدى. جوماردلىقى حقتە بولغان بعض الوفران واقعه لرى اوشبولر در:

(۱) مروج الذهب للمسعودى ج ۱ ص ۳۰۱ (۲) اشهر مشاهير الاسلام ج ۴

«جیشِ عسره» دیب معروف بولغان تبوک صوغشینه حاضر لاندکده رسول اکرم حضرتلری منبرگه منوب صوغشقه یاردم ایتهرگه قز یقن یروپ وعظ سویلادی. شول وقت حضرة عثمان: «یا رسول الله! الله یولینه بتون کیره کلرینی یتوشدیروب یوز دوه ویره» دیگان. وعظنده دوام ایتوب، ینه قز یقن ردقده، حضرة عثمان: «یا رسول الله! الله یولینه بتون کیره کلرینی یتوشدیروب، ینه ایکی یوز دوه ویره» دیگان. ینه قز یقن ردقده «یا رسول الله! الله یولینه بتون کیره کلرینی یتوشدیروب، ینه اوچ یوز دوه ویره» دیگان. رسول الله وعظنی تمام ایتوب، منبردن توشدیکنک: «عثمان غه بو کوندن صوغشی عمللری ضرر ایتماز» دیگان ایدی (۱). (یعنی اوشدو یاردماری، آنک قصورلرینه کفارت بولور، دیه کدر). صوگره رسول الله حضورینه اون مک آلتون کیتوروب قوبدیغنه، مبارک قولیل آلتونلرینی بوتاپ: «بو کوندن صوغشی، عمل عثمان غه ضرر ایتماز» دیوب تکرار ایتکان (۲). صوغشقه چقد قنرنگ، ینه دن اوچ یوز ایلملی دوه، ایلملی آت ویرگان، همه عسکرلرگه آزیق و آچه لرایله یاردم ایتکان ایدی. رسول اکرم حضرتلری مدینه ده گی مسجدنی کبکایتورگه تیلادیکنده، حضرة عثمان مسجد اطرافنده فی اورنلرینی یکریمی یا که یکریمی بش مک دره مگه صاتوب آلوب، مسجدگه ویرگان ایدی (۳). مدینه ده مسلمانلر اوچون یغشی صو ضرور بولمقده «بئرومه» دیب معروف بولغان یغشی صولی برقبونی یکریمی مک دره مگه صاتوب آلوب مسلمانلرغه صدقه ایتکان ایدی (۴).

بر وقت حضرة طلحه ده ایلملی مک درهم آلاچاغی بولوب: «سزگه تیوشلی بولغان آچه لرنی حاضر له دک، کیلوب آلیکنز» دیه خبر ایتدیکنده، حضرة عثمان: «ای ملحه! سز مروتلی آدمسز. ایندی اول آچه نی تیوشلی اورنلرینه اوزکنز تابشرکنز» دیمشدر.

(۱) مشکاة ج ۲ ص ۴۵۶. (۲) کنز العمال ج ۶ ص ۳۷۳ (۳) کنز العمال ج ۶ ص ۲۸
(۴) المعارف ص ۶۳، الاستیعاب ج ۲ ص ۴۸۸ (اصحاب کرام-۱) ۵

رسول اكرمن صوكره، مدينه نؤتلى آچلق اولديغنده، حضرة عثمان نك آزيق توبه گان كروانى مك دوه ايله شامدين قايتقان. حضرة عثمان خلق نك محتاج بولووين كوروب، شول آزيقلرنك همه سون مدينه ده واطرافنده بولغان فقير ومحتاجلرغه نارانتقان ايدي.

وفاتى: حضرة عثمان خليفه بولديغندن صوكره: اولگى آلتى سنه سى غايت خوشلقد كچدى. خلق آراسنده علم ومعرفت، بايلىق ومعهوريت فوق العاده آرتديغندن، هم حضرة عثمان بيك ملايم ومهر بانلى اولديغندن، حضرة همدن زياده، آكنا محبت اينديلر. همه سى راحت وعيشت ايتيه باشلاديلر.

لكن حضرة عثمان نك اخير وقتلرنده، اسلام مملكتى فوق العاده زورايقان، اوزى ده قارنايوب سكسان ياشلرينه ياقلاشقان ايدي. اداره وتبدير اشينكده بعضلرن ياقين قوند اشارينه نابشرغان ايدي. حتى سورگونده بولغان قوند اشى مروان بن الحكم قايتاروب اوزينه كاتب ايتكان ايدي.

شول وقتلرده، حضرة عثمان نك بعض قوند اشلرى، آنك التفاتن سوء استعمال ايتكانلر، اوزلرى تلاگان ره وشده، خليفه دن رخصتسز بايتاق اش اشلا گانلر، حضرة عثمان ده شفقت ومرحمتندن آنلرنى عفو ايتكان ايدي.

حضرة عثمان نك اوشبو اشلرى سببلى خلق آراسنده سوز كو بايدي. قوند اشلر بين آرتق رعايه ايتيه ديوب عيب ايتيه باشلاديلر. آنك اوستينه كوفنده عامل بولغان بر قوند اشينى خهر ايجمك، حتى ايسرك كو ينجه جماعت نمازنده امام تورمق ايله تهمت ايتديلر. گرچه حضرة عثمان اول عاملنى عزل اينسه ده، لكن خلق آراسنده حضرة عثمان نك باشقه عامللرى وامبرلرى حقنده تورلى شكايث واقترالر بولدى؛ نهايت بر كون، مصر خلقندن كوب كشيملر جيولوب اوزلرنده امير بولغان عبدالله بن سعدن شكايث اوچون مدينه گه كبلديلر. حضرة عثمان بونلر نك

شكايتملر بن قبول ايتوب عبدالله بن سعدنى عزل ايتدى. آنڭ اورنبنه محمد بن ابوبكر الصديق (رضى الله عنهما)نى امير ايتوب تعيين قىلدى. خليفه حضرتلر بىڭ اوشبو اشمن مصر خلقى ممنون بولوب فاي توب كىتمدىلر. فقط آنلر كىتمدىكەن سوڭره، كاتىبى اولان مروان بن الحكم، اوشبو تىبىرنى يارانمايچە، حضرة عثمان اسمىدىن، آنڭ مەرى ايله عبدالله بن سعدگە يالغان مەكتوب يازوب يىباردى. محمد بن ابوبكرنى اولتوررگە، اش باشنە بوروچىلرنى جزا قىلورغە بيوردى، بو مەكتوب، يولده، مصر خلقى نڭ قواينە توشكەن، غىبىرتلرى قوزغالوب، ئىلانچە مەڭ خلق جىيولوب ياڭادەن مەدىنەگە كىلىدىلر واوزلرى كىبى عاملارنىدىن شكايەت ايتەرگە كىلگان كوفە خلقى ايله قوشلىدىلر. آرالرندەغى فسادچىلرى خلقنى فوتورتوب، حضرة عثماننى محاصره قىلدىلر. وەر ئىچە وقتلردىن سوڭ، بىر ئىچە بىدىختلرى، ايويىنە كرۇب، قرآن شريف اوقوماقده اولان حضرت عثمانى (۳۵نچى سنە ۱۸ ذوالحججە - ۸۲ ياشىڭ) شەيد ايتىدىلر. رضى الله عنه.

حکمتلى سوزلرى: «مسلمانلار، كوب سويلەوچىدىن بىگرەك، كوب اشلاوچىگە محتاجدر». «بىر ملىنڭ آرالرندە اختلاف بولوب، بىر فكرگە جىبارلق باشلىقلرى بولماسە، اول ملىنڭ ھلاك بولوىدر. آنلرنڭ دىنلرىدە، فكرلرىدە تورلىچە بولور». «ھەر نرسە نڭ بىر آفتى بار. غىبەت سويلەوچىلر، باشقەلرغە تل اوزاتوچىلر ملىنڭ بىر آفتىدر. بولاش مسلمانلر آراسىندە بولغان الفت ومەجتىنى كىموتەدر».

«اوزىنى توتە بىلەب طوغرى يول، ايله ھەر كەت ايتوچى، اىڭ عقللى كشىدر». «اللھى خاطرلرندە توتقان كشىلر، ھىچ نرسەدىن قورقمايدىلر وھەر وقت طوغرى بولالر». «ھەر مشكىلدىن قوتولورغە بىر چارە بار. مشكىلگە اوچرادقە، فايغروب اوتكارورگە توگل، بىلكە شوندىن فوتولونڭ چارەلرىنى تىكشورورگە كىرەك».

علی (رضی اللہ عنہ)

اصحابنك الوغلازندن، عشره مبشره و خلفاء راشدین نك دورتنچیسى، اصحاب شورانك برى، همدە رسول اكرم حضرتلارنك كچوك قزى حضرتە فاطمه نك كياوى ايدى. نسبى (علی بن ابى طالب بن عبدالمطلب بن هاشم) در. آناسى فاطمه بنت اسد بن هاشم در، كه عشره مبشره نك نسب جهنندن، رسول اكرم حضرتلارینه اياك يافين اولانيدر. مرتضى، حيدر، اسد الله لقبلى؛ ابو الحسن، ابوتراب كنيه لارى ايله مشهور در. آناسى فاطمه كور كام خلقلى، عاقل، عابده بر خاتون بولوب، مكده وقتنده، رسول اكرم حضرتلارینی اوز بالاسى كبی تربيه ايتكان ايدى. صوكره اسلامغه كياوب، مدينه گه هجرت ايتديكنده، رسول الله اوزینی ده رعایه ايتە، كوب وقتلرده خانه سينه باروب زيارت ايتە، بعض وقتلرده خانه صنده يوقلى ايدى. حتى اوشبو فاطمه وفات بولغاچ، رسول اكرم حضرتلارى، مكده بولغان احسانلار بنى ياد ايتوب، قبر قازديقلارنە ياردم ايتوشكان، اوزينك مبارك كولمه كینی و پروب فاطمه شول كولمه كنه دفن ايتولگان ايدى (۱).

ابوطالب نك طالب، عقیل، جعفر، علی اسمنده دورت اوغلى بولوب، بونلارنك اياك كچوگى بولغان حضرت علی نبوتندن، ايل نك مكه شهرنده دنيافه كيلگان ايدى.

ابوطالب گرچه عربلارنك اياك معتبر و حرمتلو كشيپلارندن سانالسه ده، لكن صوگقى وقتلرده بايلقى آزابوب، معبشتى تارايقان ايدى. حتى بر آچاق يلدە، هائل سون تربيه دن عاجز بولو درجه سينه ايرشديكندن، عباس جعفرنى، رسول اكرم حضرتلارى ده علی نى تربيه ايتەر اوچون اوز ايلورینه آلقانلر ايدى. اوشبو واقعه دن صوكره، حضرتە علی،

رسول الله ﷺ جماعتلرى ايچىندە تربيەلەندى. حضرة خديجه دىن سوڭرە بونچى كىشى اولارق اسلام قبول ايتىدى. سوڭرە رسول اكرم حضرتلر ينىڭ مجلسلر يىنە وخدمتلر يىنە ملازمت ايتوب، ھىجرت وقتىنە قىدر مەككە دە توردى. رسول اكرم حضرتلرى ھىجرت ايتىدىكىنە، امانتلر يىنى تابشوروغە يەوشلر يىنى اوتەرگە حضرت على نى وكىل ايتوب، اوز اورنىڭ قالدى پروب قىرىشلرگە سىزدىن ماسدىن مەككە دىن چىغوب كىتىدى. شول كىچە قىرىشلر نىڭ رسول الله ﷺ قىدىر قىلدى. ھىجرت ايتىدىكىنە، جىلۇب اولتوررگە اويلاغان كىچەلرى ايدى. حضرة على شول كىچە دە، رسول الله ﷺ كىمولر يىنى يابىنوب، وجود وھىياتىن رسول الله ﷺ بولمىنە قىربان ايتەرگە راضى بولوب، آنىڭ اورنىنە ياتوب كىچەلدى. رسول اكرم حضرتلرى دە: «اى على! سىڭا ضرر ايرىشماز» دىب خىبر وىرىدىكىنە، الله ﷻ توكىل ايتوب راحت راحت يوقلادى (۲). رسول اكرم حضرتلر ينىڭ خدمتلر يىنى تامام ايتىدىكىنە سوڭرە ياباوا اولارق مەدېنەگە ھىجرت ايتىدى، يولدا كىچە كىچە كوروب، مەدېنەگە كىلىدىكىنە مبارك آياقلرى شىشوب، قانلر آفياغە باشلاغان ايدى.

رسول الله ﷺ، حضرة على نىڭ اوشبو رەھىدە مەدېنەگە كىلۇب يىتىكانىن ايشىدىكىدە، يانېنە بارغان حضرة على نى قوچاقلاپ، مبارك كوزلر ندىن ياش آغزوب على گە دەما قىلغان ايدى (۲).

ھىجرتدىن سوڭرە، تىكەن باشقە واقىئەلرنىڭ ھەر بىرىدە، رسول اكرم حضرتلرى ايلە برابر بولوب، فوق العادە فدا ئېلىك وپھادىق كورسەتوب يالىڭىز احد غز وھىسندە گىنە اون آلتى بىردىن مېجروح بولغان ايدى. بىر وھىبىر صوغىشلارنىدە، آرسلان كىبى غىبىرت كورسەتوب، مسلمانلارنىڭ غالب بولۇپنە زور سەبب بولغان ايدى. شىجھەتنى ايلە اسلامغە ايلك كىچە خدمت ايتۇچىلاردىن بىرى، بىلكە بونچىسى حضرت على بولوب، كىچە غز وھىلدە مسلمانلارنىڭ لىواسى (فلاگى) آنىڭ قولنىدە بولا، صوغىشنىڭ ايلك قورقۇنچىلى وقاتلر نىدە مسلمانلارغە قانغان بولوب تورا ايدى.

حضرة على اصحاب كرام نك ايك عالم وحكيم لرندن بولد بغندن مسلمانلرغه علمى و فكري ايله ده كوب خدمتلىر ايتكان، كوب ذانلر نك ايمان ايله مشرف بولولر ينه، هدايت نابولر ينه سبب بولغان ايدى. بر وقت رسول اكرم طرفندن يمن گه والى وعامل اوله رق يبارلوب، آنده كوب خدمتلىر ايتكان، يمن اهاليسنى اوزندن ممنون ايتوب محبتلىرىنى جلب ايتوب قايتقان ايدى.

رسول الله مهاجرين ايله انصارينى بر بر ينه آخر نك قوند اش ايتد كده حضرت على نى اوز ينه دوست ايتوب: «على! سن، دنبا ده و آخر نده بنم قوند اشم» ديگان ايدى (۱). حضرت على نى مدح ايتوب، كوب حديث شريف نقل ايدلمشدر.

رسول اكرم حضرتلىرى، هجرتدن بيدنچى يل صفر آينده (۲) اوزينك قزى حضرت فاطمه نى، حضرت على گه نكاح ايتدى. حضرت على بيغمه ر كباوى بولمق ايله مشرف بولدى. بوندن سوكره رسول الله نك رهايه سى و التفاتى دغى آرتدى. حتى بر وقت حضرت على رسول الله نك كرب رهايه سون كوروب: «يا رسول الله! سزگه بن مى، يا كه فاطمه مى سويلى رهك؟» ديب صور اغان. بوگا فارشى رسول الله: «بئگا فاطمه سويلى رهك، سن بنم فارشده قدر ليرهك» ديب جواب و يرگان ايدى (۳) رسول اكرم حضرتلىرى نك وفاتينه قدر هميشه آنك حضورنده بولوب، وفاتنده يووب، كنفلب دفن ايتوچيلر نك برى، بلكه برنچيسى حضرت على ايدى.

رسول اكرم حضرتلىرى نك وفاتندن سوكره ده، اهل اسلامغه كوب خدمتلىر ايتدى. خصوصا حضرت عمر اوزينك بيوك وزيرى اورننده

(۱) مشكاة ج ۲ ص ۴۶۹. (۲) تاريخ الكامل ج ۳ ص ۴۳ خلق آراستده، بعض وسوسه لى آدملىر و قارچقلر صفر آينده طوى و نسكاح قيلمقدن صافلانالىر، لکن رسول الله اوز قزىنى اوشبو آيده نسكاح ايتكان. حضرت خديجه نك نسكاح ده صفر آينده بولغان ايدى. الاستيعاب ج ۱ ص ۱۵. (۳) كنز العمال ج ۶ ص ۳۹۳.

توته، اهميتلى اشلارده هر وقت آڭا كينگاشه، آڭك فكرىنى صوراشوب اش قىلا ايدى. حتى بروقت: «اگرده على بولماسه، هر هلاك بولغان ايدى» ديمشدر (١).

خلافتى: حضرة عثمان شهيد ايتولد كدن سوكره، مدينه گه جبولغان خلق، ياڭى خليفه صايلاو حقنده اختلاف ايتديلر. تورلىسى تورلى كشىلرنى سويلديلر. سوكره الوغ صحابه لرنڭ اكثرى اتفاق ايله حضرت على نڭ خليفه بولون اوتنديلر. باشده حضرة على قبول ايتەرگه تله ماى: «بنم وزير بولويم امير بولويم دن آرتوغراق» ديسه ده تكرر اوتند كلرن دن سوكره خليفه لك گه راضى بولدى.

خليفه بولقدن سوكره، اولگى واليلرنى عزل ايتوبت هر بيرگه اشلكلى، تدبيرلى ياڭى واليلر بياردى. طوغر بلق وطنچلقغه، اهالى نڭ راحت ومسعوديتنه طرشواري حقنده تورلى فرمانلر قىلدى. قطعى وجدى تدبيرلر ايله، مملكتنى، حضرة عمر وقتننڭى كىبى اداره ايتەرگه اويلادى. لکن شول وقتلارده خلق ايكى گه آيريلوب، اختلاف زورغه كيتوب، بو اشلر تمام بولماى قالدى. بر فرقه حضرة عثمان نڭ ياقينلرى، آڭك طرفندن قوبلغان واليلر وبونلر ايله برابر بايتاق الوغ صحابه لر بولوب، بونلر حضرة عثمان نى اولتر وچيلرگه همم. فننه گه فاتناشو چيلرغه تيزرهك جزا و بىرلمكنى تيهوش كوره لر ايدى.

ايكنچى فرقه حضرة عثمان فقه و آڭك طرفندن قوبولغان واليلرگه قارشى اختلال وقتنه چغار وچيلر و آنلرنى حمايه ايتوچيلر ايدى. اوشبو اختلالگه فاتناشو چيلرنڭ مدينه گه جبولغانلرى غنه يكرمى مك قدر كشى اولديغندن بونلرغه جزا و بىر مك مشكل ايدى. جزا و بىررگه باشلانقدن دضى زور فننه بولمق احتمالى بار ايدى. شونلقدن حضرة على جزا و بىرونى آشقدر موانى مناسب كوروب، اول طنچلق اورنلاشدررغه، فننه و اختلالنى باصارفه

قرار ویردی. فتنه باصلدقین سوگره، جزافه مسحق آدملر گه جزا ویرونی، شریعت حکملرینی بیرینه بئکرونی اویلادی. لکن بونک بله گنه طنچلق اورنلاشما دی. برنچی فرقه ده بولغان کشیلر، حضرة علی نك اوشبو اشق، شریعت حکملرینی بیرینه بئکروما، هم ظالم اختلالچیلرینی حمایه ایتو، اورنسیز بومشاقلق کورسه تو دیه مطالعه ایتوب، حضرة عثمان نك فانن دعوی ایتهر گه کرشدیلر. اوشبو فرقه نك باشنده حضرة هائشه، طلعه، زبیر تورالر ایدی. بونلر مکه گه جیبولوب سوگره بصره طرفینه کیتدیلر. شول واقعه نی حضرة علی ایشد کده غایت فایغوردی. اوزی ده شول طرفه باروب، اوشبو هرکنلرنین توقناتورغه مخصوص کشیلر و تکرار مکتوبلر ییاردی، نصیحت لر ایتدی. بربریله آکلا شورغه، صلح ایتوشور گه یاقینلاشدیلر. لکن حضرة عثمان غه فوزغالغان اختلالچیلر، اوشبو صلح غه راضی بولمادیلر. زیرا صلح بولدقین سوگره حکومت اسلامیه نوزل نوب، فتنه گه قاتناشقان کشیلر گه تیزره ک جزا ویره چک ایدی. شونلقدن اختلالچیلر اوزلرینه آغزلق کیلودن قورقوب، فتنه نی زورایتورغه، تورلی تورلی خبرلر تاراتورغه کرشدیلر. وبر کیچه ده یاشرن اتفاق ایتوب، حضرة هائشه طرفنده بولغان عسکرلر گه اوق آتارغه، صوغشورغه باشلادیلر. حضرة علی گه کیلوب: «باشلاب اوزلری اوق آتا باشلادیلر» دیب یالغان خبرلر ابرشدیلر (۱) اختلالچیلرنک اوشبو فتنه لری زورغه کیتوب غایت بیوک هلاکت که سبب بولدی. حضرة طلعه و حضرة زبیر (رضی الله عنهما) اوشبو واقعه ده شهید بولدیلر. اوشبو تأسفلی و کؤکلسز واقعه نی «جمل واقعه سی» دیورلر. حضرة علی، عسکرلری غالب بولدیغندن سوگره، اوزینه خلاف بولغان ذاتلر حقنده بیك زور عدالت و مرحمت کورسه تدی. هر ایکی

خوارچین ابن ملجم اسمی بر ذات طرفندن ایرته نمازینه چیددیغنده
(۲۰ نهمی سنهده ۱۷ رمضانده ۶۳ یاشنده) شهید ایتدی.

حضرة علی نه قدر عقلی، جسارتلی، اشسکلی کشی بولسهده، لکن
خلیفه لك وقتی اختلالچیلر طرفندن قوزغانلغان فتنه لر ایله اوندیکندن،
بیوک اصلاحات باصاق، الوغلیغنه حکیم لگینه مناسب زور اشلر اشله مک
نصیب بولمادی. خلیفه بولغاندن سوکوره همیشه داخلی فتنه لر بولوب
توردیغندن، بر کیچه نده راحت اوتسکاره آلمادی.

لکن حضرت علی غایت اشسکلی بولدیغندن، کیچه کوندز خلق
مصالحتی، دین وملت اصلاحی اوچون طرشه، بتون اشلرنی تیکشروب
تورا، همه شریعت حکملرینی یورتسه، بتون اشلرنی حضرت همه
وقتندهمی کبی یورتورگه طرشه ایدی.

حضرة علی اصحاب کرام نك ایشک معلوماتلی لرندن بولدیغندن خلقنی
تربیه گه، علم آرتدیرمه بیک اهمیت ویره، اوقوچیلر نك واعظلر نك
درست علم تار اوتلورینه دقت ایته ایدی. کوبرهک وعظلم نك قرآن
وحدیثدن بولوینی یاراتا ایدی. بر وقت بصره مسجدنده تورلی قصه لر
سویله وچی بر واعظنی کوردیکنده مسجددن چیغارغان، وعظمن منع
ایتکله ایدی.

شمائلی: اورته بویلی، بغدادی توسلی مهابت وگوزله یوزلی،
زور قاره کوزلی، ابری ویکل سویه کلی، کبک کورکه کلی، زور صقالی
یوردکده آلدینه قاراب، زور آطلاب یوری ایدی.

غایت درجهده قونلی، بهادر، آرسلان یوره کلی بولوب، صوفش
وکوراشلرده آگاهچی کم چدامی، همه سی آنک آلدینه کیلمکدن حتی اسمندن
قورقوب تورالر ایدی. حضرت علی نك قهرمانلی، صوغشارده کورسه تکان
فوق العاده شجاعتی، خلق آراسنده مثال واورنهک بولوب قالمشدر.

حضرة علی هیچ نرسه دن قورقماي، شکله نمای طورغان بر ذات
بولدیغندن، رسول اکرم حضرتلری، عرب لر آراسنده بولغان پوتلر،

صنملىرى و اتوب يوررگە، عبادت ايتەك درجە سەندە تەعظيم ايتولگان قىرلىرى بتورروب، يىر ايله تىگىز لەب يوررگە آڭا بىورغان ايدى. اصحابنىڭ اياڭ عالم وتوغرى فىكرلى لارندن، عاليجناب، جومارد. مەر بانلى؛ عىلە، مكر خىانت كىيلەرگە نىزل ايتەز، طوغرىلقدىن اصلا آيرىماز؛ غايەت مروتلى، كىڭ خلقىلى، آچىق يوزلى، خوش مجلسلى، بىر آز مزاح ولطىفەلى، شعر وخطىبە سويلەرگە ماھر، فوق العادە اوتىكون، تىز جوابلى، ائىندە وسوزندە ئىبانلى مستقل فىكرلى، بىك آز كىشيلردە گنە تايبىلە تورغان صفتلر نڭ گوبىسنى جامع ايدى.

اول وقتدە عربلردە بولغان علملارنى بلوى اوستىنە علوم دىنبىنە گە غايەت ماھر، قرآن آڭلاودە، تفسىر وحدىث علملارنى بلودە بىرنچى ذاتلردىن سانالوب، الوغ صحابەلردە مشكل مسئەلردە آڭا مراحەت ايتەلر ايدى. ھىر تىلىنى وقاعدەلرىنى بلووىدە بىك قوتلى بولوب، ھىر تىلىنە بىرنچى مرتبە نحو قاعدەلرى تىرتىب ايتوچى، ھىر تىلى بولغان ايدى. ياش وقتىدىن اوق اوقورغە يازارغە اوگرەنگان بولوب، كىوب وقتە رسول اللە نڭ مكنو بلارنى وعھدنامەلرىنى يازا، مشركر ايله مسلمانلر آراسىندە بولغان بىرنچى عھدنامە «ھدىبىيە مصالھەسى» دە آنڭ قلمى ايله يازغان ايدى.

غايەت دىانتلى، عبادت گە قرآن اوقورغە اخلاصلى، كوندىلرىنى خلقى مصلحتلار يىلە اوتكارە، كىچىلردە، قارانغوتونلردە يىغلاب يىغلاب عبادت ودعا قىلە ايدى. نماز اوقونى، اللە ھىزورندە عبادت ايتوچى بىك زور اشكە ھىسابلى، نماز اوقورغە تورسە اللە نڭ عظمتى خاطر يىنە كىلوب توسلرى اوزگارە، بىدىنبە درلدەو پىدا بولا ايدى (۱).

معىشت ھەر وقتى: مەدىنە گە كىلىكىندە بىر آتى و بىر نىچە دوسى بولوب، اوطان، پچەن كىتورروب ساتو ايتە، بەض وقتلردە تورلى كىشيلەرگە باروب كوندەك خىدمتلردە ايتە، محتاج و آچ وقتلرىدە بولا ايدى. سوگرە

مالی کو بایگان، واردانی آرتقان بولسده مالغه هیچ ایسی کیتھی، کیوم سالو، آشاو ایچوده تکلفسن؛ درویشلار، زاهدلرچه معیشت ایته، اوزندن وجماعتارندن آرتقان مالن تیوشلی اورنلرغه محتاجلرغه صرف ایته؛ کیوملرنک فسخه سینن، طعامنک و مجلسلرنک تکلفسزینی سوه، بعض وقتلرده یماولی کیوملر کیوب یوری: «بـو کیوم اشکه ضرر ایتمی، لکن قلب گه فائده ایته، خشوع ویره، باشقه لرغه عبرت بولا» دیه ایدی. بر وقت آلدینه لندتلی نعمت کلتورد کلرنده: «بونک ایسی ده، توسی ده گوزله؛ لکن بوگا عادت ایتمکدن قورقه» دیوب آشاماغان ایدی.

بر وقت اللهنک نعمتلرینه تشکر ایتوب: «اولده آچ یورگان وقتلرم بولدی. ایمدی معیشتمز کیسگایدی. اوشبو کونده بولغان صدقه مغه فرق مک آلتونغه ایرشه» دیمشدر (۱).

مدینه ده ییرلری و باقچه لری بولوب، ییمشدر و ایسگونلر اوسدیره، اوزی و جماعتلری شوندن تریبه لنه: «اوزم تریبه ایتوب اوسدیرگان نعمتلردن آشاوی سوه من» دیه ایدی.

فقیر مسکین لرگه مهر بانلی بولوب، آنلر فائده سینه کوب مال صرف ایته، محتاجلرنی قایغورتا، بعض وقت یانلرینه اولتروب حاللرینی صوراشه ایدی. مدینه یاقیننده ایکی اورنده بولغان ییرلرینی «اوتدن قالغان اولمازمی؟» دیب اهل اسلام فائده سینه فقیرلرگه وقف ایتمکان (۲)، وفاتنده مالی نک بیشدن برینی وصیت ایتمکان ایدی (۳).

انصاف و معامله سی: غایت صافی قلبلی، کینه حسد کبی لرنی بلمز، عدالت و حقانیتدن آیرلماز، شوملانو و صوصه کییلرگه انقیات ایتمز، اوزی اوچون اوچ آلفی سویمز، دوستلرینه غنه دگل، حتی لازم بولدغه اوزینک دشمانلرینه یاردم ویرمکدن کیر و تورمز ایدی. حتی

(۱) اسدالغایه ج ۴ ص. ۲۵. کنز العمال روایتده فرق مک درهم ج. ۶ ص ۴۰۹.

(۲) السکامل للمبرد ج ۲ ص. ۱۴۱. (۳) شرح مسلم للنووی ج ۷ ص ۸۸.

اوزینی جراحتهاب، وفات بولوپینه سبب بولغان ابن ماجهینی حضورینه کبتردکلرنده اوزینک اوغللرینه قاراب: «بونی یغشی اورنده توتوب، یغشی طعاملر ویرکز، ظلم ایتمه کز، اگرده اوشبو جراحتمدن وفات ایتموب، قصاص اوچون بونی ده اولترسه کز، جفالاب اولترمه کز. اگرده سلامتله نسه م، عفو ایتمه من می، جزا ویر من می، آنسی منم اختیارمه در.» دیگان ایدی (۱).

«صفین» صوغشنده حضرة علی عسکری صوغه محتاج بولوب، صو بوینده بولغان شام عسکرندن صو صورادقلرنده، بر طامچی صو ویرمه گانار ایدی. صو کوره صو بویینه حضرة علی عسکری خواجه بولدق: «جناب حق نك حیوانلرنندن، جانوارلرندن منع ایتمه یکی صونی، بزله انسانلردن نیچک منع ایتمه مز، هیچ کهنی صودن منع ایتمه کز» دیب خصملرینه صو احسان ایتمکان، عالی جنابلق کورسه تکان ایدی.

بر صوغشده، بر دشماننی یگوب، کوکوره گینه منوب اولتردیغنده حضرة علی نك یوزینه توکورگان. شول وقت، حضرة علی، آکا هیچ ضرر ایرشدرمای، تاشلاب کینکان. یاننده غی کشیلر نیچون اولترمه گانن صورادقلرنده: «بو آدم یوزیمه توکوردیکندن صو کوره اولترسه م، اوزم اوچون ده اوچ آلهق احتمال بار ایدی. مین دشمانلرنی فقط الله رضاسی اوچون گنه اولترونی سوهم» دیمشدر (۲).

قول آستنده بولغان بتون کشیلرگه تیگوز قاری، همه سینه یاردم ایتمه رگه طرشا، اوز یاقنلرینه ده آرتق رعایه کورسته تیی، طوغری حکملرنی اوز ضررینه بولسه ده، آفرسنمای قبول ایتمه ایدی.

بر وقت اوزینک توغان قرداشی عقیل، بیت المالدین آفچه صورادفده: «بیت المال آفچه سی، باشقه لردن بر درهم ده آرتق اویرلماز. اوز مالم کیلده تلا گانچه آلورسن» دیمشدر.

بر وقت حضرة على اياه بر يهودى آراسنده، بر كيوم حقنده نزاع بولوب، قاضى حضورينه باردقلرنده، اوغلى حسن ايله، قلى قنبرنى شاهدلك گه آلوب كيلگان. قاضى اوغلىك آتاسى فائده سينه بولغان شهادتى شرعا مقبول دگلرديه حضرة حسنك شهادتن قبول ايتمه گان، يهودى فائده سينه حكم ايتكان، حضرة على ده اطاعت ايدوب اوشبو حكمنى قبول ايتكان ايدى.

خوارج ايله صوغشورغه چيقد بىغنده، بر منجم كيلوب: «اى خليفه! بو ساعتده صوغشقه چغوب بر كمت نابهاز سر. بو ساعت خيرلى ساعت تو گل. بو كون كوندز گى فلان ساعتده چيقسه كز خيرلى بولور ايدى» ديدكده، حضرة على منجم سوزينه التفات ايتماي، آنك يارامى ديگان ساعتده، صوغشقه چيغوب كينكان. غالب بولوب قايند بىغنده، اللهغه تشكر ايتوب: «اگر منجم خير و بيرگان ساعتك سفر ايتسم، منجم خبرى درست چيقدى. شول ساعتده سفر گه چيغوب غالب بولوق، ديوب بر نرسه بله گان نادان خلقلر سويله ب يورگان بولور لر ايدى» ديه شسر.

حكمتلى سوزلرى و جوابلرى: حضرت على اصحابنك اياك فصيح خطيبلرندن، خطبه لرى، وعظلملى غايت اثرلى، سوزلرى بيك هبترلى و حكمتلى، مجلسلرنده بولوب ده آكها محبت ايتمه و ممكن تو گل ايدى. كوب سوزلرى و شعرلرى مثل و مقال اورنك استعمال ايتوله، خطبه لرى ده مخصوص كتاب ايتوب ترتيب ايتولگان (۱). مشهور كتابلردن انتخاب ايتوب، بعض سوزلر ينى يازامز:

«اويلا ميچه او قولغان فرآنده، غافل لك ايله فيلنغان عبادت، آ كلاميچه او قولغان علمده بر كمت يوقدر.» «بىشپلر ايله دوست بول، يمانلر ايله

(۱) حضرت على گه نسبت ايله معروف «ديوان على» اسمنده اولان شعر مجموعه سنده، «نهج البلاغه» اسمنده اولان خطبه مجموعه سنده آندن منقول شعرلر و خطبه لر بولسده لكن اكثرى ثابت تو گل ديورلر.

بخشی معاملہ قیل». «آدملرده بولغان کیمچیلکلرنی غیبتلرنی، عقللی لر
عبر تلانمک اوچون؛ احمق لرسویلاب یورمک ایچون طغلی لر». «آدملر،
آتالرنن بیگرهک زمانه لرینه اوغشیلر، «عقللی آدم ایگن تلک اوزینگ
یتوشمگان ییرلرینی نیکشروب، شونلرنی توزاتورگه طرشور». «فقیر
وقتنگ صارح بولغان کشیدن، باید یغنگده امید کومه گز». «عاجزوتوبان
آدملر، باشقه لرنگ غیبتلرینی سویلاب شفا تابالر». «بالارغه مال
قالدرمقدن آرتوغراق، ادب، تربیه، علم ویروب قالدررغه طرشوق
نیوش». «بالالر کبلچک زمان کشیلری بولد یغندن، آنلرنی کیله چک
زمانغه قاراب تربیه ایتوگز». «بعض آدملر جنت گه قزیغوب عبادت
ایته، بو ایسه سوداگرلر عبادتی در. بعضلر جهنمدن قورقوب عبادت
ایته، بو ایسه قللر عبادتی در. بعضلر اللهنگ نعمتلرینه تشکر اینوب
عبادت ایته، بو ایسه حرلر عبادتی در». «دنیاده هر کیمگه شادلق وناغو
کونلری کیله. عقللی آدملر شادلق کونلرنک غورولنماز، قایغو کونلرنده
کویونماز. هر ایکی وقتده اوزلرینی توتا آلورلر» «عملنی کوپ
قیلمقدن بیگرهک، الله حضورنده مقبول بولورلق ایتهرگه طرشوق کیرهک».
«اوچ آلورغه اخلاصلی آدم، الوغ بولا آماز» «باشقه لرغه یاردم ایتهرگه
طرشماغان کشی ننگ طبیعتی سلامت دگلدر».

بر بدوی کیلوب قورچانغی دوهلری اوچون حضرة علی دن دعا
صورادقده: «قورچانغی دوهلر اوچون صومالادنده شفالی دعا بولماز»
دیب جواب ویرگان. «کورکه م خلق نرسه؟» دبه صورداقلرنده: «گناه
وزور ضرر بولماغانده هر کیمگه یول فویمق کورکام خلقدن» دیگان. «عقللی ننگ
تلی کوئلنک، احمق ننگ کوکلی تلنده» «عقللی آدملر، کوپ سویلاودن
آرتوغراق، کوپ اشلرگه طرشورلر».

قیامت وبعث حقتک نزاع ایتوچی بر آدمگه: «اگر سن اوبلاغانچه
بولسه ایکیه زده قوتولاچموز. بن سویل گانچه بولسه سزگه هلاکت،
بزگه نجات بولاچق» دیمشدر.

بر ريبالى، منافق آدم كىلوب مافتارغە باشلادى: «سويلا گانگىن توبان، اويلاغانگىن يوقارى بولور من» دېمىشدر.

بر آدم حضرة على بنى قوناغه چاقردى: «اوج شرطمنى قبول ايتسەڭ بارر من: تىكلىق لەنوب بازاردىن تورلى نرسەلەر آلوب كرماسىن، خانە كىدە بولغان نەمەتلەرنى كىتوررسىن. قوناق كىلىدى دىوب جەمەتلەرگىنى بور چوماسىن» دېمىشدر.

«بخشى كوڭلى آدملەر، باشقەلەرنىڭ يىخشىلىقلىرىنى كوبرەك خاطرلەندە توتارلەر. يەنە كوڭلى آدملەر، باشقەلەرنىڭ بوزولمىلىرىنى كوبرەك خاطرلەندە توتارلەر». «اوز عىبلىرىنى خاطرلەندە توتماغان كىشى، باشقەلەرنىڭ عىبلىرىنى كوبرەك دىب اويلى». «آدملەر نىڭ بلاغە اوچراوى، كوبرەك وقتدە، اشنى اويلاماي اشلادىلار نىن بولور».

«بالالارنى آرتق رعايە، ايركەلەمەك ضرر ايتدىكى كىشى، آنلارنى آرتق قسەق دە بوزولمىلىرىنە سەبب بولور». «دنيادە عبرت آلورلىق نرسەلەر كوب بولسەدە، لىكىن عبرتلانۇچىلەر اول قدر كوب توگىل. دنيادە نوروب عبرتلانمىغان كىشىنى عقللىلەردىن حسابلارغە ياراماز». «قايفو، ايچ پوشو، اشسىز كىشىلەردە بولا تورغان بىر صفتدر».

«كوڭل عبادىتكە اخلاصلى اولىقتە فرضلەرنى دە، نىقلەرنى دە اوقورغە كىرەك؛ اخلاص بخشى بولماغاندە فرضلەرنى غنە اوقورغە كىرەك». «مظلوملەرغە، محتاجلەرغە ياردم ايتەك، الوغ گناھلەرغە كفارت بولور». «انسان نىڭ ادبلى بولووى، بساى بولوپىدىن خىرلىرەكەر». «ايرلەر نىڭ بهالەرنى بايلىق ونىسلەرنى قاراب توگىل، بىلكە اشلاگان اشلەرنى قاراب تەيىن ايتەرگە تىوش».

برنچى قسىم نىڭ صوتى.

رشدای برنچی صنف اوچون درس کتابلری.

مکتبده ملی ادبیات درسلی. ع. توفای اثری. (همه مکتبلرده اوقتلوی تیوشلی گوزل هر فرائث کتابی در) (یانگی دن باصلماقده) تین تین دلائل اعتقادیه. لطف الله بایچورین اثری.

» ۱۹	» ۱۵	
» ۵۸	» ۵۰	مفصل روسیه جغرافیاسی. وفا نادیف
» ۱۸	» ۱۵	حساب معلومی. (کسر هادی و کسر اعشاریلر حقنده)
» ۴۸	» ۴۰	حساب مسئله لری. ایکنچی جزؤ و یوشجا گیندن ترجمه.
» ۶۰	» ۵۵	مبدأ القراءه. ص. بیکبولاطف اثری. (۴ طبع)
		الجزء الثاني من الاحادیث الشریفه. دیانت و معاملاتکه دائر
» ۱۹	» ۱۵	۲۰۰ حدیث دن عبارتندر.
» ۵۶	» ۵۰	آنالر الفباصی.
» ۵۴	» ۵۰	اصحاب کرام. ۲ نهی قسم

رشدای ایکنچی صنف اوچون

» ۵۶	» ۵۰	سلم القراءه. انهی جزؤ (عربی فرائث کتابی) ی. آدوتف (۲ طبع)
» ۶۶	» ۶۰	مبدأ القراءه ایکنچی جزؤ. ص. بیکبولاطف.
» ۳۰	» ۲۵	عربیچه صرف. معلم ر آتیه بایف اثری. ایش موخفی مصر بیروت
» ۳۰	» ۲۵	عربیچه نحو. ر. آتیه بایف اثری مکتب کتابلری اصولده ایسارلقان
» ۴۶	» ۴۰	علم اشیا. ۱ جزؤ حارث فیضی اثری
» ۳۹	» ۳۵	مبادئ العربیه. ۱ نهی جزؤ
» ۶۵	» ۵۵	مبادئ العربیه. ۲ نهی جزؤ
» ۲۴	» ۲۰	جوامع الکلم. ۳۱۸ حدیث. رضاء الدین فخرالدینف.
» ۳۹	» ۳۵	مختصر هندسه. مشهور داویدی دن ع. مصطفی ترجمه سی.
» ۵۸	» ۵۰	مختصر تاریخ عمومی. (۱ - ۳ نهی جزؤ لر برگه) مراد.

رشدای ۳ - ۴ نهچی صنف لر اوچون کیره کلی کتابلر هم مطالعه کتابلری کتبخانه مز طرفندن هر وقت نشر ایتلوب طورواقده. اسامی کتب بوش چدرله باشقه کتابچیلر نشر یاتی ده تیوشلی اسکید ک لری بران حاضر له ب یبدر له در.

«Kazanь, M-vy, Maarifъ» : تراعت اوچون آدریس: